

ΕΚΠ

2630^P

ΕΚΠ

2630^P

† Α. ΧΩΡΑΦΑ—ΑΝΤ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

ΚΑΙ

Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ
ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑΝ 1933—1938

ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΕΞΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΡΩΤΗ
Ἀντίτυπα 2,500

Τιμᾶται μετὰ βιβλιοσήμου καὶ φόρου δραχ. 28.15
Βιβλιοσήμον καὶ Φόρος Ἀναγκαστ. Δανείου δραχ. 9.70
Ἄριθ. ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως 41795/3—8—33
Ἄριθμὸς ἀδείας κυκλοφορίας 52350
3—10—33

23
I
K

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ <ΕΣΤΙΑΣ>

46α—Ὁδὸς Σταδίου—46α

1933

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

P

2630

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

† Α. ΧΩΡΑΦΑ—ΑΝΤ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

ΚΑΙ

Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΛΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ

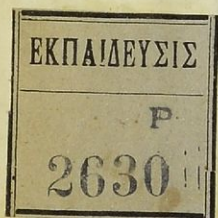
ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑΝ 1933—1938

ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΕΞΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΡΩΤΗ

Ἀντίτυπα 2,500

Ἀριθ. Ἐγκριτ. Ἀποφ. $\frac{41,795}{8/8/33}$

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ ΚΑΙ ΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ <ΕΣΤΙΑΣ>

46α—Ὁδὸς Σταδίου—46α

1933

Τὰ γνήσια αντίτυπα φέρουν τὴν σφραγίδα τοῦ
βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας».

ΚΝΠ 1040/1933.

Τυπογραφείον Παρασκευᾶ Λεώνη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ

Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, ἀφ' οὗ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (395) ἐχωρίσθη ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς Δύσεως, καθ' ὅλον τὸν Ε'. καὶ τὸς ἀρχὰς τοῦ ΣΤ'. αἰῶνος ἀγωνίζεται ν' ἀποφύγῃ τοὺς ἀπειλήσαντας αὐτὴν ἐξωτερικοὺς (βαρβαρικὰ ἐπιδρομαὶ) καὶ ἐσωτερικοὺς (θηροσκευτικαὶ ἔριδες) κινδύνους καὶ ἐν τέλει κατορθώνει νὰ ἐξέλθῃ ἀβλαβῆς.

Ἡ ἐπακολουθήσασα κατὰ τὸν ΣΤ'. αἰῶνα βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527—565) ἀποτελεῖ μίαν ἰσχυρὰν προσπάθειαν πρὸς ἀνίδρυσιν τῆς παλαιᾶς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Ἰουστινιανὸς διαθέτει πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ κράτους. Ἐσωτερικὴ ἀναδιοργάνωσις καὶ ἐξωτερικοὶ μακροὶ πόλεμοι πρὸς ἀνάκτησιν τῶν χωρῶν τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὰς ὁποίας κατεῖχον οἱ βάρβαροι, περιποιοῦν μεγίστην δόξαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ λαμπρύνουν τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὥστε νὰ θεωρῆται αὕτη ὡς μία τῶν ἐνδοξοτέρων ἐποχῶν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Συγχρόνως ὅμως ἐξαντλοῦν τοὺς πόρους τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον, ὅταν ἔλειπεν ἡ ἰσχυρὰ φυσιογνωμία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἐκ βορρᾶ βαρβάρων (Λαγγοβάρδων, Ἀβάρων, Σλαύων) καὶ τῶν Περσῶν ἐξ ἀνατολῶν καὶ διέτρεξε σοβαρὰν κρίσιν.

Ἀπὸ τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους ἀντιμετώπισε τότε ἡ αὐτοκρατορία, ἔσωσεν αὐτὴν ὁ Ἡράκλειος (610—641), ὁ ὁποῖος διὰ τῶν μακρῶν πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμων, χάριν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ πολεμουμένου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Χοσρόου τοῦ Β'. θέλοντος νὰ ἐπιβάλῃ τὴν πυρολατρείαν τοῦ Ζωροάστρου, συνέτριψε τὴν δύναμιν αὐτῶν. Ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου ἡ αὐτοκρατορία λαμβάνει τὸν ἑλληνικὸν τῆς χαρα-

κτῆρα διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὡς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ Κράτους.

Ἄλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἐμφανίζεται ἀπὸ ἀνατολῶν νέος μεγαλύτερος κίνδυνος, οἱ Ἄραβες, πλήρης φανατισμοῦ ἐκ τῆς νέας τοῦ Μωάμεθ θρησκείας, οἱ ὁποῖοι καταλύσαντες τὸ περσικὸν κράτος ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος κατέκτησαν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου ἔξακολουθοῦν τὰς ἐπιθέσεις των καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ πολιορκοῦν καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου ἀνέδειξεν εὐτυχῶς καὶ πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀνδρας ἀνταξίους τῶν περιστάσεων καὶ οὕτω ἀνακοπέισις τῆς ὁρμῆς τῶν Ἀράβων ἐφάνη ὅτι τὸ κράτος θὰ εὗρισκε τὴν εὐτυχίαν του.

Περὶ τὰ τέλη ὅμως τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου ἐσωτερικαὶ ἔριδες δημιουργοῦν ἀναρχίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπιφελοῦνται οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί, Βούλγαροι καὶ Ἄραβες, καὶ λεηλατοῦν τὰς εὐρωπαϊκὰς καὶ ἀσιατικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους.

Ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν καὶ τοὺς ἐκ ταύτης κινδύνους σφίξει τὸ κράτος ὁ στρατηγὸς τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ στρατευμάτων Λέων Γ', ὁ Ἰσαυρος, ὁ ὁποῖος ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον (717) ἔγινεν ἰδρυτὴς νέας δυναστείας τῆς τῶν Ἰσαύρων.

Ὁ Λέων καὶ οἱ διάδοχοί του κατόρθωσαν νὰ συντρίψουν τὴν δύναμιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ ἐκ παραλλήλου ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς αὐτοκρατορίας καταστρώσαντες εὐρύτατον μεταρρυθμιστικὸν πρόγραμμα. Ἡ μεταρρυθμιστικὴ αὕτη προσπάθεια τῶν Ἰσαύρων βασιλέων, ἀν καὶ ἀπέτυχε, λόγῳ τῆς σφοδρᾶς ἀντιδράσεως τὴν ὁποίαν συνήνητησεν ἰδίως τὸ θρησκευτικὸν αὐτῆς μέρος, ἀπῆκεν οὐχ ἥττον ἴσχυρὰ πολὺ βαθέα, τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς διαδόχου Μακεδονικῆς δυναστείας μεγάλην ἀκμὴν τῆς αὐτοκρατορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

1. Οί βασιλείς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἡ ἀποτυχία τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ἦτο πλήρης. Πολλὰ διατάξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀνάπλασιν τοῦ ἔθνους δὲν κατηργήθησαν. Ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἀναδιοργάνωσις τοῦ κράτους ἔδωκεν εἰς αὐτὸ νέαν ζωὴν. Καὶ ἐν γένει τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ πνεῦμα δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κατάπτωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο πρὸ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ταῦτα ἔφεραν τὴν μεγίστην ἀκμὴν τοῦ κράτους ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἡ *μακεδονικὴ δυναστεία* διετηρήθη ἐπὶ τοῦ θρόνου 190 ἔτη. Τοῦτο κατορθώθη διὰ τοῦ ἐπικρατήσαντος νέου συστήματος διαδοχῆς, τῆς συμβασιλείας. Καὶ προηγουμένως οἱ υἱοὶ τῶν βασιλέων προσελαμβάνοντο πολλάκις ὡς συνάρχοντες καλούμενοι ὁμοίως βασιλεῖς. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς δυναστείας ταύτης συνέβη καὶ τὸ ἕξις. Ὅσάκις οἱ νόμιμοι διάδοχοι ἦσαν ἢ ἀνήλικοι ἢ ἀσθενοῦς χαρακτῆρος ἢ γυναῖκες, ἄνδρες ἐπιφανεῖς ἰδίως εἰς τὰ στρατιωτικὰ κατελάμβανον τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν καὶ διεξήγον αὐτὴν κατὰ τύπους μὲν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν νομίμων διαδόχων, πράγματι ὅμως αὐτοὶ μόνοι. Οὕτω συνεδυσάθη ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, πρὸς τὴν ὁποίαν ἦτο τότε προσηλωμένη ἡ κοινὴ γνώμη, μετὰ τῆς αἰρετῆς, τὴν ὁποίαν ἀπῆτουν πολλάκις αἱ περιστάσεις, καὶ ἔλειψαν αἱ ταραχαί, αἱ ὁποῖαι συνέβαινον ἄλλοτε ἐκ τῆς συχνῆς νέων βασιλέων χειροτονίας.

Ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας ὑπῆρξεν ὁ *Βασίλειος ὁ Μακεδὼν* (867—886). Τὸν Βασίλειον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Δέων ΣΤ΄ ὁ σοφὸς* (886-912) καὶ τοῦτον ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ πορφυρογέννητος* (912-959). Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος ἦτο ἀνήλικος, γίνεται ἐπὶ τινα ἔτη συμβασιλεὺς αὐτοῦ ὁ ναύαρχος *Ῥωμανὸς Λεκαπηνὸς* (919-944).

Τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Ζ΄ διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Ῥωμανὸς*

Β' (959-963), και τοῦτον ὁ ἀνήλικος υἱός του **Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος** (963-1025). Κατὰ τὸν χρόνον ὅμως τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ ἀναγορεύονται συμβασιλεῖς του κατὰ πρῶτον μὲν ὁ **Νικηφόρος Φωκᾶς** (963-969), ἔπειτα δὲ ὁ **Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς** (969-976).

Μετὰ τὸν Βασίλειον Β' ἀποθανόντα ἄτεκνον ἐβασίλευσεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ **Κωνσταντῖνος Η'** (1025-1028) καὶ μετὰ τοῦτον αἱ θυγατέρες αὐτοῦ **Ζωὴ καὶ Θεοδώρα** (1028-1056), ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνέρχονται εἰς τὸν θρόνον εἴτε ὡς σύζυγοι τῆς Ζωῆς εἴτε ὡς συμβασιλεῖς ἄσημοὶ τινες ἄνδρες.

2. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδῶν (867-886).

Ὁ Βασίλειος ἦτο μὲν καταγωγῆς ἀσήμου καὶ ἀπαίδευτος, ἀλλ' ἦτο συνειτὸς καὶ πρακτικὸς ἄνθρωπος. Καὶ πρῶτον μὲν ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, ἣ ὁποία ἐπὶ Μιχαήλ τοῦ Γ' εἶχε παραλύσει. Ἐβελτίωσε λοιπὸν τὴν διοίκησιν, διορίσας εἰς τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας χρηστοὺς καὶ πεπαιδευμένους ἀνθρώπους καὶ ἐπιτηρῶν ἀδιακόπως αὐτούς, καὶ ἀνῴρθωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Συγχρόνως, ἐπειδὴ εἰς τὴν νομοθεσίαν μετὰ τὴν κατάργησιν μάλιστα τῶν νόμων τοῦ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ἐπεκράτει μεγάλη σύγχυσις, ἐξέδωκε δύο νομικὰς συλλογὰς, τὸν **Πρόχειρον Νόμον**, ὁ ὁποῖος εἰς δευτέραν ἔκδοσιν διωρθωμένην ὠνομάσθη **Ἐπαναγωγὴ τῶν Νόμων**, καὶ τὴν **Ἀνακάθαρσιν τῶν Νόμων**. Καὶ ὁ μὲν Πρόχειρος Νόμος ἦτο ἐπιτομὴ τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ περιλαμβάνουσα καὶ τινὰς διατάξεις ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λέοντος, ἣ δὲ Ἀνακάθαρσις τῶν Νόμων ἦτο συλλογὴ καὶ κατάταξις τῶν ἐν ἰσχύϊ ὀρισμῶν τοῦ Δικαίου.

Πρὸ πάντων ὅμως ὁ Βασίλειος ἠσχολήθη εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, διότι τὸ κράτος ἐπιέζετο ὑπὸ διαφόρων ἐχθρῶν. Ὁ Βασίλειος δὲν ἦτο στρατηγός, ἀλλ' ἤξευρε νὰ ἐκλέγη τοὺς καταλλήλους ἄνδρας διὰ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ καὶ στόλου, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερος ὑπῆρξεν ὁ ἄνδρεῖος ναύαρχος **Ῥοδύφας**. Διὰ τούτου κατώρθωσε νὰ περιορίσῃ καὶ τοὺς Σαρακηνοὺς πειρατὰς, οἱ ὁποῖοι ὀρμώμενοι ἀπὸ τῆς βορείου Ἀφρικῆς ἠρῆμωνον τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος,

καὶ τοὺς Ἄραβας τῆς Ἀσίας, οἱ ὅποιοι ἔκαμνον διαρκῶς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Τέλος ὁ Βασιλεὺς ἐνήργησε τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν σλαυικῶν φυλῶν τῆς Δαλματίας, αἱ ὅποια ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ προσέτι τῶν ἐν Μάνη τῆς Πελοποννήσου Ἐλευθερολακῶνων, οἱ ὅποιοι μέχρι τοῦδε διετήρουν τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν.

3. Λέων ΣΤ' ὁ σοφὸς (886-912)

Τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῆς σώφρονος διοικήσεως καὶ τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο δὲν ἐφάνησαν εὐθὺς ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν υἱοῦ του Λέοντος τοῦ ΣΤ'. Ὁ Λέων ὑπῆρξε τὸ ἀντίθετον τοῦ πατρὸς του. Ἦτο μὲν πεπαιδευμένος, ἐν ᾧ ὁ Βασιλεὺς ἦτο ἀπαίδευτος, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸν πρακτικὸν νοῦν καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ Βασιλείου. Καταγίνεται εἰς τὸ νὰ συνθέτῃ ὕμνους καὶ σοφὰ ὁμολογουμένως συγγράμματα. Ἡ διοίκησις ὅμως περιέχεται εἰς χεῖρας ἀνικάνων καὶ ἡραδιοῦργων αὐλικῶν, ὁ δὲ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸν παραμελοῦνται. Ἐνεκα τούτου τὸ κράτος πανταχόθεν ὑφίσταται συμφορὰς.

Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης κάμνουν συχνὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὸ δὲ 904 κυριεύουν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τέλος τόσον ἀποθηρασύνονται, ὥστε εἰσελθόντες εἰς τὸν Ἑλλήσποντον λεηλατοῦν τὰς ἀκτὰς τῆς Προποντίδος.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἠττῶνται ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Συγχρόνως ἐμφανίζονται καὶ πάλιν οἱ Βούλγαροι. Οἱ Βούλγαροι, ἀφ' ὅτου μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τῆς Μεσημβρίας εἰρήνευσαν τὸ 817 πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος, εἶχον παύσει ὀπωσδήποτε τὸν πρότερον ληστρικὸν βίον. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ προσέλευσις αὐτῶν εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἡ ὁποία ἔγινεν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Γ' καὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Δύο Ἕλληνες μοναχοὶ ἐκ Θεσσαλονίκης, ὁ **Μεθόδιος** καὶ ὁ **Κύριλλος**, μαθόντες τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν, ἐκήρυξαν εἰς ὅλους τοὺς πρὸς βορρᾶν τῶν συνόρων τοῦ κράτους Σλαύους τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Πρὸς τοῦτο μετέφρασαν τὴν ἱερὰν Γραφήν καὶ τὰ λειτουργικὰ βιβλία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν σχηματίσαν-

τες ἀλφάβητον αὐτῆς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς. Τότε οἱ Βούλγαροι τῆς κάτω Μοισίας, οἱ ὅποιοι εἶχον ἤδη ἐσλαβισθῆ, ἤρχισαν νὰ ἐκχριστιανίζωνται. Ἰδίως ὁμως συνεπληρώθη ὁ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἐβαπτίσθη ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις, λαβὼν τὸ ὄνομα Μιχαήλ, οὗτος δὲ κατόπιν ἐφρόντισε περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸ κράτος του. Ἐκτοτε οἱ Βούλγαροι καὶ ἰδίως αἱ ἀνώτεροι αὐτῶν τάξεις ἤρχισαν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ὁπωσδήποτε νὰ ἐκπολιτίζωνται. Οἱ εὐγενεῖς Βούλγαροι ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ δὲ ἐμπορικαὶ τάξεις τῶν Βουλγάρων εἶχον ἐξοικειωθῆ μὲ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα, διότι ὅλαι αἱ παράλαι τῆς Βουλγαρίας πόλεις, Ἀγγιάλος, Μεσημβρία, Πύργος, Σωζόπολις κ. ἄ. κατακοῦντο ὑπὸ Ἑλλήνων.

Εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν εὐρίσκοντο οἱ Βούλγαροι, ὅτε ἐπὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ' ὁ τότε βασιλεὺς αὐτῶν **Συμεὼν** μὴ ἀνεχόμενος τὰς καταπιέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβάλλοντο οἱ Βούλγαροι ἔμποροι ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἐκίνησε πάλιν πόλεμον ἐναντίον τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ ἀνικανότης τοῦ Λέοντος ἔκαμε τὸν Συμεὼν ἀήττητον. Ὁ Συμεὼν ἐπεκτείνει τὸ κράτος του πρὸς Δ. ἐπὶ τῶν ἄλλοτε Ἰλλυρικῶν χωρῶν μέχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους καὶ κάμνει καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπειλῶν δὲ νὰ καταλύσῃ αὐτὴν ἐπονομάζεται **τῶν Βουλγάρων καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων**.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλος κίνδυνος ἀπειλεῖ τὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ'. Περὶ τὰ μέσα τῆς 9ης ἑκατονταετηρίδος οἱ Νορμανδοὶ (ἄνθρωποι τοῦ βορρᾶ), λαὸς γερμανικὸς, ὁρμώμενοι ἐκ τῶν περὶ τὴν Βαλτικὴν μερῶν ἐκυρίευσαν τὰς μεγάλας πόλεις Νοβογόροδον καὶ Κίεβον καὶ καταλαβόντες ὅλην σχεδὸν τὴν σημερινὴν Ῥωσίαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου, ἢ ὁποία κατακείτο ὑπὸ σλαβικῶν φυλῶν, ἴδρυσαν τὸ ἰσχυρὸν κράτος τῶν Ῥῶς ἢ **Ῥώσων**. Οἱ Ῥῶσοι οὗτοι ἐπὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ' τὸ 906 μὲ ἀπειράριθμα πλοίαρια πλέουν εἰς τὸν θρακικὸν Βόσπορον, λεηλατοῦν τὰς ἀκτὰς αὐτοῦ καὶ ἀπειλοῦν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινουπόλιν. Ὁ Λέων τότε ἀναγκάζεται νὰ συνάψῃ μετ' αὐτῶν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ἐμπορευῶνται μὲ τὸ ἑλληνικὸν κράτος.

4. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912—959) καὶ Ῥωμανὸς Β' (959—963).

Καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Λέοντος, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ κατόπιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ, τὸ κράτος ἀσφαλῶς θὰ κατεστρέφετο, ἂν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἐνεφανίζοντο ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς μεγάλοι στρατηγοί, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ἤρχιζεν ἐφαρμοζόμενον τὸ σύστημα τῆς συμβασιλείας. Ὁ Κωνσταντῖνος Ζ', ὅταν ἀπέθανεν ὁ Λέων ἦτο ἀνήλικος, 7 μόλις ἐτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ ἐκ πατρὸς θείου τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ κατόπιν ὑπὸ τῆς μητρὸς του Ζωῆς. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ ναύαρχος **Ῥωμανὸς Δεκαπηνὸς** ἀφῆρσεν ἀπὸ τὰς ἀσθενεῖς χεῖρας τῆς Ζωῆς τὴν ἀρχὴν καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνήλικου βασιλέως. Δὲν ἤρξασθη δὲ εἰς τοῦτο μόνον ὁ Ῥωμανός. Ἔδωκε προσέτι εἰς τὸν βασιλέα ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἑλένην, ἀνηγόρευσε δὲ ἑαυτὸν καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς του συμβασιλεῖς. Καὶ ἦτο καιρὸς νὰ περιέλθῃ ἡ ἀρχὴ εἰς χεῖρας στιβυράς, διότι τὸ κράτος πανταχόθεν ἠπειλεῖτο.

Πρῶτον ὁ Ῥωμανὸς κατώρθωσε νὰ συνάψῃ εἰρήνην μὲ τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι εἶχον φθάσει μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειτα διὰ τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ **Ἰωάννου Κουρκοῦα** νίκησαντος ἐπανειλημμένως τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀσίας, τὰ σύνορα τοῦ κράτους μετετοπίσθησαν ἀπὸ τοῦ Ἄλφους εἰς τὸν Τίγρητα καὶ τὸν Εὐφράτην. Ὁ ναύαρχος **Ἰωάννης Ῥαδινὸς** κατεναυμάχησε τὸν πειρατικὸν στόλον τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κορήτης. Οἱ Ῥῶσοι τέλος ἐπιχειρήσαντες καὶ ἄλλην ἐκστρατείαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑφίστανται πανωλεθρίαν.

Οὕτως ὁ Ῥωμανὸς ἀνεστήλωσε τὴν τιμὴν καὶ τὴν δύναμιν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' ἤδη ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ παραγκωνίσῃ τὴν δυναστείαν τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου καὶ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ μὲ δυναστείαν τοῦ ἰδίου του οἴκου. Ἡ κοινὴ ὅμως γνώμη ἦτο ἐναντία εἰς τοιαύτην μεταβολήν, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἀνδρωθεὶς ἐξέβαλε τῆς ἀρχῆς τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἔμεινε μόνος κύριος αὐτῆς.

Ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ ἀφοῦ ἐμονάρχησε, δὲν ἐπέδειξεν οὔτε στρατιωτικὰς οὔτε πολιτικὰς ἀρετάς. Κατεγίνετο, ὡς καὶ ὁ πατὴρ του, εἰς συγγραφάς. Ὁμοίως καὶ ὁ ἐπὶ 4 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον

τοῦ Κωνσταντίνου βασιλεύσας υἱός του Ῥωμανὸς δὲν εἶχεν οὔτε πολιτικὴν οὔτε στρατηγικὴν ἰκανότητα. Ἐν τούτοις ἡ βασιλεία καὶ τῶν δύο εἶναι ἐνδοξοτάτη. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν. Ἡ μεταρρύθμισις εἶχεν ἐπιτελέσει τὸ θαυμά της. Ἐσωτερικῶς τὸ κράτος διοικεῖτο ἄριστα ὑπὸ ἐξόχων πολιτικῶν. Ἐξωτερικῶς οἱ Φωκάδες καὶ ἄλλοι ἐνδοξοὶ στρατηγοὶ θριαμβεύουν ἐναντίον ὅλων τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ Βούλγαροι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φοβεροῦ Συμεὼν παύουν πλέον τὰς ἐπιδρομάς, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἔρχονται εἰς στενωτέρας σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ ἡγεμονίς αὐτῶν Ὀλγα ἔρχεται τὸ 954 εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνάπτει σχέσεις φιλικὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας βασιλεῖς καὶ βαπτίζεται χριστιανὴ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ῥωσίαν. Ὡς ἐπίσημος ὁμως θρησκεία τοῦ κράτους δὲν ἀνεγνωρίσθη παρὰ μόνον ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τῆς Ὀλγας Βλαδιμήρου.

Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ πολεμοῦντες ἐπιτυχῶς κυριεύουν ἀπὸ τῶν Ἀράβων 100 φρούρια τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας.

Τέλος ὁ στρατηγὸς **Νικηφόρος Φωκάς** ἀνακτᾷ τὴν Κρήτην τῷ 961. Ἡ Κρήτη πρὸ 138 ἐτῶν κατείχετο ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν καὶ εἶχε καταστῆ ὀρηκτήριον τῶν ἀνὰ τὴν Μεσόγειον καὶ τὸ Αἰγαῖον πειρατικῶν στόλων τῶν. Ἐκτοτε οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες εἶχον πολλάκις προσπαθήσει νὰ τὴν ἀνακτήσουν, ἀλλ' εἰς μάτην. Τέλος τὸ 960 ἀντέθη τοῦτο εἰς τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Φωκᾶν. Ὁ Νικηφόρος μετὰ ἰκανοῦ στρατοῦ καὶ στόλου φθάνει εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἀποβιβάζεται πλησίον τῆς πρωτεύουσης αὐτῆς Χάνδακος (νῦν Ἡράκλειον). Οἱ Σαρακηνοὶ μόλις ἐπὶ μικρὸν ἀνθίστανται καὶ ἀμέσως κλείονται εἰς τὸ φρούριον τοῦ Χάνδακος. Ὁ Νικηφόρος πολιορκεῖ αὐτοὺς ἐπὶ 8 μῆνας. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὑπέφερε πολλὰς στερήσεις, ἀλλ' ἐπὶ τέλος ἐγίνε κύριος τοῦ φρουρίου. Τὰ λάφυρα, τὰ ὅποια περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, ἦσαν ἄπειρα. Συνελήφθη δὲ αἰχμάλωτος αὐτὸς ὁ ἐμίρης τῆς Κρήτης Ἀβδοῦλ Ἀζίζ, ὁ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλούμενος Κουρούπης. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος κατελήφθη καὶ ὅλη ἡ νῆσος. Ὁ Νικηφόρος τότε ἐφρόντισε περὶ τῆς ἐπανόδου τῶν κατοίκων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐξισλαμισθῆ, εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἔφερε δ' εἰς τὴν νῆσον

καὶ πολλοὺς χριστιανοὺς ἀποίκους Ἀρμενίους καὶ Ἑλληνας. Μετὰ ταῦτα ὁ Νικηφόρος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τῇ ἀδείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος κατήγαγε μεγαλοπρεπῆ θριάμβον.

Ἡ ἀνάκτησις αὕτη τῆς Κρήτης ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι ἄνευ αὐτῆς ὁ ἑλληνισμὸς τῆς νήσου δὲν ἤθελεν ἀναζωογονηθῆ καὶ ἐπομένως ἡ ἡρωϊκὴ μεγαλόνησος ἤθελε παύσει νὰ εἶναι ἑλληνική.

5. Νικηφόρος Φωκᾶς (963—969).

Ἐν ᾧ ὁ δαφνοστεφὴς στρατηγὸς μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἤρεν ἄλλους θριάμβους ἐναντίον τῶν Ἀράβων παρὰ τὸν Εὐφράτην, ἀποθνήσκει ὁ Ῥωμανὸς Β΄ ἀφήσας δύο υἱοὺς ἀνηλίκους **Βασίλειον καὶ Κωνσταντῖνον**. Ὁ Νικηφόρος τότε σπεύδει εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀναγορεύεται συμβασιλεὺς τῶν ἀνηλίκων βασιλέων καὶ νυμφεύεται τὴν χήραν τοῦ Ῥωμανοῦ **Θεοφανώ**.

Ὁ Νικηφόρος, καὶ ἀφ' οὗ ἔγινε βασιλεὺς, ὅλον του σχεδὸν τὸν βίον διάγει εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἰδίως ἀπορροφοῦν αὐτὸν οἱ πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμοι, κατὰ τῶν ὁποίων ἐκστρατεύει ἐπανειλημένως. Εἰς ὅλας του δὲ τὰς ἐκστρατείας νικᾷ καὶ ἐμβάλλει εἰς αὐτοὺς τρόμον καὶ ἀνακτᾷ τὴν Ταρσόν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ἀντιόχειαν.

Ἄλλ' ἤδη ἐμφανίζονται καὶ πάλιν οἱ Βούλγαροι. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του Πέτρου εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρακμάζη. Οἱ ἡμέτεροι ὅμως ἐπὶ τοῦ Ῥωμανοῦ ἐξηκολούθουν ἐνίοτε νὰ ἀποστέλλουν εἰς τοὺς Βουλγάρους χρηματικὰς δωρεάς, τὰς ὁποίας ὁ Νικηφόρος, ἀφ' ὅτου ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου, εἶχε παύσει. Ἦδη ἐν μέσῳ τῶν θριάμβων του ἔρχονται εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ἀπαιτοῦντες τὰς συνηθισμένας δωρεάς ὡς φόρον. Ὁ Νικηφόρος, ὡς ἦτο φυσικόν, ἀπέπεμψεν αὐτοὺς σκαιῶς καὶ ἠπέιλησεν αὐτοὺς δι' ἐκστρατείας. Δυστυχῶς ὁ βασιλεὺς δὲν ἐπραγματοποίησε τὴν ἀπειλήν. Ἀντὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος, παρεκίνησε τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων Σβετοσλαῦον, υἱὸν τῆς Ὀλγας, νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Ὅντως ὁ **Σβετοσλαῦος** εἰσβάλλει εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ καταλαμβάνει μέγα μέρος αὐτῆς. Ἀλλὰ τώρα οὗτος, παρὰ τὴν

μετὰ τοῦ Νικηφόρου συμφωνίαν, δὲν θέλει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Βουλγαρίαν. Ἐν τῷ μεταξύ μάλιστα περιέροχονται εἰς χεῖρας τοῦ οἱ υἱοὶ τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως Πέτρου, καὶ γίνεται κύριος ὅλης τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Νικηφόρος τότε ἀποφασίζει νὰ παρασκευάσῃ ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν Ῥώσων. Ἐν ᾧ ὅμως κατεγίνετο εἰς τοῦτο, πίπτει θῦμα συνωμοσίας, τὴν ὁποίαν παρεσκευάσαν ποικίλοι δυσαρέσκεια ἐναντίον του.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο μόνον στρατηγὸς μέγας, ἀλλὰ καὶ κυβερνήτης δεξιός. Ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐπροστάτευσεν τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν κατὰ τῶν πίεσεων τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀπηγόρευσε τὴν ἀφιέρωσιν κτημάτων εἰς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια καὶ τὴν ἴδρυσιν νέων τοιούτων. Τοῦτο δ' ἐπραξε, διότι τὰ πλεῖστα τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων ἐνεκροῦντο μὴ καλλιεργούμενα, ὅπως ὅτε ἀνῆγον εἰς ἰδιώτας. Διὰ τῶν διατάξεων ὅμως τούτων δυσηρέστησε τὸ μέγα πλῆθος τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι καὶ παρέσυραν εἰς τὴν δυσαρέσκειαν αὐτήν τὸ πλῆθος. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι τοῦ ἔθνους τάξεις ἦσαν δυσαρεστημένοι κατὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ Νικηφόρος χάριν τοῦ στρατοῦ καὶ τὰς διαφόρους ζηματικὰς δωρεὰς τὰς διδομένας ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου εἰς τοὺς συγκλητικούς καὶ τοὺς αὐλικοὺς εἶχε παύσει, καὶ πολλὰς οἰκονομίας εἰς τὴν διοίκησιν εἶχε φέροι, καὶ πολλὰς καταχρήσεις εἶχε περιορίσει. Ἐκ τῆς δυσαρεσκείας αὐτῆς ἡ νεαρὰ βασίλισσα Θεοφανὼ ἐφοβήθη, μὴ ἀπολέσῃ τὸν θρόνον. Συνεννοήθη λοιπὸν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ **Ἰωάννου Τσιμισκῆ**, ἀνεψιοῦ τοῦ Νικηφόρου, συνύφαναν συνωμοσίαν καὶ ἐφόνησαν τὸν Νικηφόρον. Μετὰ τοῦτο καταλαμβάνει τὴν ἀρχὴν ὁ Ἰωάννης, ἀνακηρυχθεὶς συμβασιλεὺς τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ. Ἀλλὰ ἡ Θεοφανὼ, ἡ ὁποία ἤλπιζεν ὅτι θὰ γίνῃ σύζυγος τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἀπομακρύνεται ἀμέσως ἐκ τῶν ἀνακτόρων ὑπ' αὐτοῦ.

6. Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969—976).

Ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς ἀνῆκεν εἰς μεγάλην στρατιωτικὴν οἰκογένειαν. Ἐκ πατρὸς ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ ἐπὶ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Κουρκούα, ἐκ μητρὸς δὲ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Καὶ ὁ ἴδιος δὲ μέχρι τοῦδε εἶχε δεῖξει ἔξοχα στρατιωτικὰ προτερήματα.

Ἐλθὼν λοιπὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐξηκολούθησε τὰ πολεμικὰ μεγαλοεργήματα τοῦ προκατόχου του. Καὶ πρῶτον ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τοὺς Ῥώσους. Οὗτοι εἶχον καταλάβει ὅλην τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἤδη ἠπειλοῦν νὰ πολιορκήσουν καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰωάννης παρασκευάσας ἱκανὸν στρατὸν καὶ στόλον τὸν μὲν στόλον ἔπεμψε διὰ τοῦ Εὐξείνου εἰς τὸν Δούναβιν, ἵνα κόψη τὴν ὑποχώρησιν εἰς τὸν Σβετοσλαῦον, αὐτὸς δὲ μὲ τὸν περικτὸν στρατὸν ὤρμησε πρὸς τὸν Αἴμον. Εὐρὼν τὰς κλεισούρας ἀφυλάκτους διήλθεν αὐτὰς καὶ ἐπῆλθε κατὰ τῆς πρωτευούσης τῆς Βουλγαρίας Πρεσθλαίας. Ὁ Σβετοσλαῦος δὲν εὐρίσκετο εἰς τὴν Πρεσθλαίαν, ἀλλὰ εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως Δορυστόλον (σημερινὴ Σιλίστρια). Ἐν τούτοις οἱ Ῥῶσοι καὶ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Πρεσθλαίαν ἀντέταξαν κρατερὰν αἶμυναν. Ἄλλ' ἡ ὁρμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἦτο ἀκάθεκτος καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἰωάννης ταχέως ἔγινε κύριος τῆς πόλεως. Μετὰ τοῦτο ὤρμησε πρὸς τὸ Δορυστόλον. Ὁ ἐκεῖ εὐρισκόμενος Σβετοσλαῦος ἐπετέθη κατὰ τοῦ αυτοκρατορικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ νικηθεὶς ἐκλείσθη εἰς τὸ φρούριον. Ὁ Ἰωάννης ἐπολιόρκησεν αὐτὸ ἀπὸ ξηρᾶς. Συγχρόνως δὲ ὁ ἑλληνικὸς στόλος εἰσελθὼν εἰς τὸν Δούναβιν ἀπέκλεισεν αὐτὸ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ. Ἡ πολιορκία διήρκεσε περίπου δύο μῆνας, κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ Ῥῶσοι ἀπέκρουον μὲν ὅλας τὰς ἐφοδούς τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καί, ὅταν ἐπεχείρουν ἔξοδον, ἐδεκατίζοντο. Τέλος ὁ Σβετοσλαῦος νικηθεὶς εἰς μίαν μεγάλην μάχην ἐξήτησεν εἰρήνην παρὰ τοῦ αυτοκράτορος. Ἡ πρότασις ἔγινε δεκτὴ καὶ ὁ Σβετοσλαῦος μὲ τὰ λείψανα τῶν Ῥώσων του ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Βουλγαρίας. Καὶ τὰ λείψανα ὅμως τοῦ στρατοῦ τοῦ Σβετοσλαύου κατεστράφησαν, διότι καθ' ὁδὸν ἐπετέθη κατ' αὐτῶν τὸ ἐν Μολδαυίᾳ τουρκικὸν ἔθνος τῶν Πετσενέγων.

Ὁ Ἰωάννης ἐκδιώξας τοὺς Ῥώσους ἐκ τῆς Βουλγαρίας δὲν ἀνασυνέστησε τὸ βουλγαρικὸν βασιλεῖον, ἀλλὰ ἔκαμε τὴν Βουλγαρίαν ἐπαρχίαν τῆς αυτοκρατορίας. Μετὰ τοῦτο ἐπέστρεψεν ἐν θριάμβῳ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Βουλγάρων Πέτρου, Βόριδα καὶ Ῥωμανόν.

Μόλις ὁ Ἰωάννης ἐπεράτωσε τὸν ὠσοβουλγαρικὸν πόλεμον, ἀπεδύθη εἰς νέον ἀγῶνα. Ἀνέλαβε νὰ συνεχίσῃ τὰς κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας ἐνδόξους ἐκστρατείας τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἐκστρατεεῖ λοιπὸν (974-975) κατὰ τῶν Ἀ-

ράβων, νικᾷ ἐπανειλημμένως αὐτούς, κυριεύει πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια καὶ καταλαμβάνει, ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου ἀνακτηθείσης βορείου Συρίας, μέγα μέρος τῆς νοτίου καὶ ἰδίως τὴν περίφημον πόλιν Βηρυτόν. Ἐν ᾧ ὅμως ἐτοιμάζεται νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἀποθνήσκει, ἴσως δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ παρακοιμωμένου Βασιλείου, τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνακαλύψει μεγάλας καταχρήσεις πρὸς ζημίαν τοῦ κράτους.

7. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος (976—1025).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου Βασίλειος, ἤδη εἰκοσαετῆς ὢν, ἀναλαμβάνει ὁ ἴδιος τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Ὁ Βασίλειος Β' ἀπεδείχθη ἀντάξιος διάδοχος τῶν κηδεμόνων αὐτοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἠσχολήθη εἰς τὸ νὰ καταστείλῃ στάσεις τινὰς τῶν στρατηγῶν, οἱ ὅποιοι ἐνόμισαν ὅτι ἠδύνατο νὰ καταλάβουν τὴν ἀρχήν, ὅπως προηγουμένως ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Ἰωάννης, καὶ εἰς τὸ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν παρακοιμώμενον Βασίλειον, ὁ ὁποῖος ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ εἰς χεῖράς του τὴν πραγματικὴν κυβέρνησιν τῶν κοινῶν. Ἐπειτα ἐπροστάτευσεν διὰ διαφόρων νόμων τὴν μέσῃν καὶ κατωτέραν τάξιν πολεμήσας συστηματικῶς τὰς μεγάλας γαιοκτησίας καὶ δουλοπαροικίας. Καὶ τέλος περιέφερε νικηφόρα τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεως εἰς τὰς τοῦ Εὐφράτου καὶ ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἀρμενίας εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας, ἀναβιάσας οὕτω τὸ κράτος εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τῆς δυνάμεώς του. Ὁ μακρότερος καὶ ὁ φοβερότερος ἐκ τῶν πολέμων, τοὺς ὁποίους διεξήγαγεν, εἶναι ὁ βουλγαρικὸς.

Οἱ Βούλγαροι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τσιμισκῆ ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, εἰς τοὺς ὁποίους εὗρισκετο τὸ κράτος λόγω τῆς ἀποστασίας τῶν στρατηγῶν, ἐπαναστατοῦν καὶ πάλιν. Ὁ ἀναγορευθεὶς τσάρος αὐτῶν Σαμουήλ ὁρμώμενος ἐκ τῆς πρὸς Β. τῆς λίμνης Πρέσπας Ἀχρίδος, τὴν ὁποίαν κατέστησεν ἔδραν τοῦ κράτους του, ἀρχίζει φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς ὅλην τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον μέχρι τῆς Πελοποννήσου καὶ καταλαμβάνει τὴν Μακεδονίαν ὅλην πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν, εἰσβάλλει εἰς τὴν

Στερεάν Ἑλλάδα καὶ ἀπειλεῖ καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Σαμουὴλ ἤδη ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ καταλύσῃ τὸ ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικὸν κράτος καὶ νὰ ἰδρῦσῃ βουλγαρικὸν κράτος περιλαμβάνον ὅλην τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον.

Ἄλλ' ὁ Βασίλειος ἦτο ἀντάξιός τοῦ Σαμουὴλ ἀντίπαλος. Εὐθύς ὡς οὗτος ἀπηλλάγη ἀπὸ τῶν περισπασμῶν τῶν ἀνταπαιτητῶν τοῦ θρόνου, ἀναλαμβάνει μὲ ἐπιμονὴν τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον. Ὁ πόλεμος οὗτος, ὁ ὁποῖος διήρκεσε μὲ μικρὰ διαλείμματα 42 ἔτη (976—1018), λαμβάνει χαρακτηριστῆρα φυλετικοῦ ἀνταγωνισμοῦ φανατικωτάτου. Οἱ Ἕλληνες δὲν δύνανται νὰ ἀφήσουν τὸν Σαμουὴλ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ σχέδιά του καὶ νὰ γίνῃ κύριος ἀκροαιφνῶς ἑλληνικῶν χωρῶν.

Ὁ πόλεμος κατ' ἀρχὰς λαμβάνει εὐρυτάτας διαστάσεις. Ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τοῦ Ἄμβρακικοῦ κόλπου. Πανταχοῦ ὁ Βασίλειος εἴτε αὐτοπροσώπως εἴτε διὰ τῶν ἱκανωτάτων στρατηγῶν του πολεμεῖ ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἄλλοτε μὲν νικῶν, ἄλλοτε δὲ καὶ ἡττώμενος. Ἐπὶ τέλους εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν περίοδον τοῦ πολέμου θέτει ἔργμα ἢ μεγάλην παρὰ τὸν Σπερχεῖον μάχην (996). Κατὰ ταύτην ὁ γενναῖος στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ παρὰ τὸν Σπερχεῖον στρατοπεδευμένου Σαμουὴλ καὶ ἐπιφέρει εἰς τὸν βουλγαρικὸν στρατὸν πανωλεθρίαν. Αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ τραυματισθεὶς μόλις ἐσώθη. Ἐκτοτε αἱ μεσημβριναὶ ἑλληνικαὶ χῶραι ἀνέπνευσαν.

Ὁ πόλεμος ἤδη περιορίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ Βασίλειος κατ' ἔτος ἐκστρατεύων εἰς τὰς χώρας ταύτας κατὰ τῶν Βουλγάρων συνάπτει μάχας πολλὰς καὶ κυριεῖε πολλὰ φρούρια κατεχόμενα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Βούλγαροι πεισματωδῶς ἀνθίστανται κατ' αὐτοῦ. Τέλος τὸ 1014 ἐπέρχεται ὀριστικὴ τροπὴ τοῦ πολέμου. Ὁ βασιλεὺς συνήθιζε πάντοτε νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν διὰ τῆς κλεισοῦρας τῆς ὀνομαζομένης Κλειδίων (Δεμιρ Ἰσάο). Ἐκεῖ ὁ Σαμουὴλ κατεσκεύασεν ὄχυρῶμα καὶ ἐπερίμενε τὸν ἀντίπαλον. Ὁ Βασίλειος μὴ δυνηθεὶς νὰ καταλάβῃ τὸ ὄχυρῶμα ἐπολιορκήσεν αὐτό. Ἄλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀντεῖχον γενναίως καὶ ἐπέφερον πολλὴν καταστροφὴν εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν, διότι ἐκτύπων αὐτὸν ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ ὄχυρῶματος. Τότε ὁ στρατηγὸς Νικηφό-

ρος Ξιφίας μὲ μέρος ἐκ τοῦ στρατοῦ περιελάσας τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Κλειδίου κείμενον ὑψηλὸν ὄρος Βαλαθίσταν (Μπελάτσιτσα) διὰ τῶν τραχυτάτων αὐτοῦ πλευρῶν καταλαμβάνει τὰ ὀπίσθια τῶν Βουλγάρων. Οὗτοι καταπλαγέντες διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος τρέπονται εἰς φυγὴν ἀφίνοντες τὸ δύρωμα. Ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ βασιλεὺς καταδιώκουν αὐτοὺς καὶ ἄλλους μὲν φονεύουν, τοὺς περισσοτέρους δὲ συλλαμβάνουν αἰχμαλώτους. Αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ διέφυγε μὲν τὸν κίνδυνον τῆς συλλήψεως, παθὼν ὅμως τὴν καρδίαν ἀπέθανε μετὰ τινος ἡμέρας.

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σαμουὴλ Γαβριὴλ ἐξήτησε νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὸν βασιλέα. Ἄλλ' οὔτος οὐδεμίαν ἐδέχθη συνθηκολόγησιν. Ἦθελε νὰ καταλύσῃ τελείως τὸ βουλγαρικὸν κράτος. Ἐξηκολούθησε λοιπὸν τὸν πόλεμον μέχρι οὗ κατέλαβεν ὅλας τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένας χώρας. Οἱ Βούλγαροι ἀρχηγοὶ ἢ ἐφονεύθησαν ἢ παρεδόθησαν. Τὸ βουλγαρικὸν κράτος κατελύθη, ἡ δὲ Βουλγαρία ἐγένετο ἐπαρχία ἑλληνικῆ κυβερνωμένη ὑπὸ διοικητῶν πεμπομένων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Βασίλειος μετὰ τὴν περάτωσιν τοῦ πολέμου (1019) ἐκκινήσας ἐκ τῆς Ἀχρίδος περιοδεύει θριαμβευτικῶς τὴν Μακεδονίαν, κατέροχεται ἐπευφημούμενος πανταχοῦ εἰς τὰς νοτίους ἑλληνικὰς χώρας καὶ φθάνει εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ἀνεληθὼν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀναπέμπει εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὁ ὁποῖος εἶχε μετατραπῆ εἰς ναὸν τῆς Παρθένου Μαρίας. Ἀπὸ δὲ τοῦ Πειραιῶς ἐπανέροχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ θαλάσσης. Ἐδῶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον, τὸν ὁποῖον ἐκόσμουσαν ὄχι μόνον τὰ ἄπειρα ἐκ τῆς πρωτεύουσῆς τῆς Βουλγαρίας λάφυρα, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ οἰκογένεια τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῶν. Κατὰ τὸν θρίαμβον τοῦτον ὁ λαὸς ἀνευφήμησε τὸν Βασίλειον βουλγαροκτόνον, τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα ἔμεινεν εἰς αὐτὸν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ. Καὶ δικαίως, διότι οὗτος κατέλυσεν ὀριστικῶς τὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος τῶν Βουλγάρων.

Ἡ αὐτοκρατορία τώρα, ἐπειδὴ μὲ τὴν ὑπόταγην τῶν Βουλγάρων ἐστερεώθη ἡ κυριαρχία αὐτῆς ἐπὶ τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν, ἐξετάθη πρὸς Β. μέχρι τοῦ Δουνάβεως.

Ἄλλὰ καθ' ὃν χρόνον διεξῆγε τὸν φοβερὸν καὶ μακρὸν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων πόλεμον, ὁ Βασίλειος Β' ἐπετέλει καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἔργα σπουδαῖα. Ἐκστρατεύσας αὐτοπροσώπως προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος τὰς ἀνεξαρτήτους ἡγεμονίας τῆς Ἰβηρίας

ἠθικῆς αὐτοῦ αἴγλης. Ὁ υἱὸς τοῦ Σβετοσλαύου Βλαδίμηρος Α' γενόμενος ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων ἔξεστράτευσε ἐναντίον τῶν Χαζάρων καὶ ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτῶν ὅλας τὰς περὶ τὴν Κοιμαϊκὴν χερσόνησον χώρας, ἐπιτεθεὶς δὲ καὶ κατὰ τῆς μόνης ἐκεῖ ἑλληνικῆς πόλεως Χερσῶνος κατέλαβεν αὐτήν. Ἀλλὰ τότε ὁ Βλαδίμηρος ἀπεφάσισε νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Συνεννοηθεὶς λοιπὸν μετὰ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β', ἐβαπτίσθη εἰς τὴν Χερσῶνα, ἀνάδοχον ἔχων αὐτὸν τὸν Βασίλειον καὶ διὰ τοῦτο λαβὼν τὸ ὄνομά του. Μετὰ τοῦτο ἔλαβε σύζυγον τὴν νεωτέραν ἀδελφὴν τοῦ Βασιλείου Ἄνναν καὶ εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης ἀπέδωκε τὴν Χερσῶνα εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Τότε κατὰ διαταγὴν τοῦ Βλαδιμήρου μυριάδες Ῥώσων ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸν Βορυσθένην ἢ Δάναπριν (σημ. Δνείπερον καὶ σλαβῶσι Δνίεπε) ποταμὸν παρὰ τὸ Κίεβον. Οὕτω ἰδρῦθη ἡ ὄωσικὴ ἐκκλησία μὲ ἔδραν τὸ Κίεβον. Τοῦτου ὁ μητροπολίτης διοριζόμενος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο πρωτοερχόρχης ὅλης τῆς Ῥωσίας. Διὰ τοῦτο ἡ ὄωσικὴ ἐκκλησία ἐθεωρεῖτο ὡς θυγάτηρ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ στεναὶ ἦσαν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ σχέσεις μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τῆς Ῥωσίας.

8. Τὸ τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχε φθάσει ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνώτερον σημεῖον τῆς ἀκμῆς, ἀρχίζει νὰ παρακμάξῃ.

Τὸν Βασίλειον ἀποθανόντα ἄτεκνον διεδέχθη ὁ γέρον πλεόν ἀδελφός του **Κωνσταντῖνος Η'** βασιλεύσας τοῖα μόνον ἔτη. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ θρόνος περιέρχεται εἰς τὰς δύο θυγατέρας αὐτοῦ **Ζωὴν** καὶ **Θεοδώραν**. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν βασιλεύουν ἀλληλοδιαδόχως οἱ δύο σύζυγοι τῆς Ζωῆς **Ῥωμανὸς Γ'** ὁ **Ἀργυρὸς** (1028-1034) καὶ **Μιχαὴλ Δ' ὁ Παφλαγὼν** (1034-1041) καὶ κατόπιν ὁ ὑπὸ τῆς Ζωῆς υἱοθετηθεὶς εὐνοούμενός της **Μιχαὴλ Ε' ὁ Καλαφάτης**. Ὅτε ὅμως οὗτος μετὰ ἓν ἔτος ἐξήτησε νὰ ἀπαλλαχθῆ τῆς Ζωῆς καὶ νὰ κλείσῃ αὐτὴν εἰς μοναστήριον, ὁ λαὸς ἐξεγερθεὶς ἠνάγκασε τὸν Μιχαὴλ νὰ παραιτηθῆ καὶ νὰ γίνῃ μοναχός. Ἡ ἡλικιωμένη τότε Ζωὴ λαμβάνει τρίτον σύζυγον τὸν **Κωνσταντῖνον Θ' τὸν Μονομάχον** (1042-1054) καὶ ἀναβιβάζει αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κων-

σταντίνου, ἐπειδὴ ἡ Ζωὴ εἶχεν ἀποθάνει, ἔμεινε κυρία τοῦ θρόνου ἡ **Θεοδώρα**, ἡ ὁποία ἐβασίλευσε μόνον δύο ἔτη μέχρι τοῦ 1056. Μὲ αὐτὴν δὲ ἐξέλιπε καὶ ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία.

Ἐξ ὅλων τούτων, οἷτινες ἐπὶ 30ετίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' ἀνήλθον εἰς τὸν θρόνον, οὐδεὶς ἐδείχθη ἀντάξιος ἐκείνου. Τὰ πάντα ἤδη διηύθυνον οἱ εἰς τὴν σύγκλητον συγκεντρωμένοι πολιτικοὶ ἄνδρες. Ὁ στρατὸς παρημελήθη, αἱ δ' ἐπαρχαί τοῦ κράτους κατεπίεζοντο δι' ὑπερβολικῶν φόρων. Ἐκ τούτου πολλὰ δεινὰ ἐπῆλθον εἰς τὸ κράτος. Στάσεις ἐσωτερικαὶ ἀδιακόπως ταρασσούν αὐτό. Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι ἐπαναστατοῦν. Καὶ ἡ μὲν ἐπανάστασις τῶν Βουλγάρων καταστέλλεται, ὅχι ὅμως καὶ ἡ τῶν Σέρβων. Οὗτοι κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν αὐτονομίαν των. Τέλος οἱ Ῥῶσοι ἐπιχειροῦν τελευταίαν, ἀλλὰ φοβερὰν ἐπιδρομὴν πρὸς κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπιστρέφουν ὅμως ἄπρακτοι, διότι οἱ ἡμέτεροι διὰ τῆς ναυτικῆς ὑπεροχῆς των καὶ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατέστρεψαν τὸν στόλον των.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι μὲ ὅλην τὴν παραλυσίαν τὸ κράτος διετῆρει ἀκόμη πολλοὺς ἐνδόξους στρατηγούς. Δυστυχῶς οἱ διευθύνοντες πολιτικοὶ ἀντὶ νὰ ἐπωφελῶνται ἐκ τούτων, τοῦναντίον φροντίζουν, πῶς νὰ ματαιώσουν τὸ ἔργον αὐτῶν. Εἰς ἐκ τῶν στρατηγῶν τούτων ἦτο ὁ **Γεώργιος Μανιάκης**. Οὗτος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἐμπνεύσει τὸν τρόπον εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς ἀγωνιζόμενος κατ' αὐτῶν εἰς τὰς περὶ τὸν Τίγρητα χώρας. Ὁ αὐτὸς δὲ κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ ὅλην σχεδὸν τὴν Σικελίαν, ἡ ὁποία εἶχε κατακτηθῆ ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ'. Ἄλλ' ὁ ἀρχηγὸς τοῦ παρὰ τὴν Σικελίαν στόλου Στέφανος, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ βασιλέως, ἀντὶ νὰ βοηθήσῃ τὸν Μανιάκην εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, διαβάλλει ἐκ φθόνου αὐτὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸ δὲ χειρότερον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνακαλοῦν τὸν Μανιάκην καὶ ἀναθέτουν εἰς τὸν Στέφανον καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ. Ἀποτέλεσμα τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἀνάκτησις καὶ πάλιν τῆς Σικελίας ὅλης ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Νορμανδοὶ κατελθόντες ἐκ τῶν βορείων χωρῶν τῆς Εὐρώπης εἶχον καταλάβει μέγα μέρος τῆς βορείου Γαλλίας. Ἐντεῦθεν δ' ὁρμώμενα στίφη αὐτῶν εἶχον κατέλθει εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν. Τούτους ὁ Μανιάκης ἐκστρα-

τεύων εἰς τὴν Σικελίαν εἶχε παραλάβει ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας ὡς μισθοφόρους. Ἄλλ' ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μανιάκην ὡς διοικητῆς τῆς κάτω Ἰταλίας ἀρνηθεὶς τὸν συμπεφωνημένον μισθὸν ἦλθεν εἰς ῥῆξιν μὲ αὐτούς. Οἱ Νορμανδοὶ τότε συνεννοηθέντες μὲ ἄλλους ὁμοφύλους των κατέλαβον ὅλην τὴν κάτω Ἰταλίαν ἐκτὸς τοῦ Βρινδησίου, τοῦ Ὑδροῦντος (νῦν Ὀτράντο), τῆς Βάριος καὶ τοῦ Τάραντος. Εἰς μάτην βραδύτερον ἐστάλη καὶ πάλιν ὑπὸ Μιχαήλ τοῦ Ε' εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Μανιάκης. Οὗτος ἀγανακτήσας διὰ τὴν τότε ἀναγόρευσιν ὡς αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου ἐγκατέλειπε τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ὁ μὲν σκοπὸς αὐτοῦ ἀπέτυχε, διότι καθ' ὁδὸν ἐφρονεύθη. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ Νορμανδοὶ ὄχι μόνον τὴν κάτω Ἰταλίαν κατέκτησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Σικελίαν. Ἀλλὰ τὰ περὶ τῶν Νορμανδῶν ἐκτίθενται πλατύτερον κατωτέρω, ἔνθα θὰ ἐξετάσωμεν ὁποῖα τις ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Δύσεως κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΥΛΙΚΗ, ΘΘΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ ΑΥΤΗΣ

1. Τὸ Κράτος.

Τὰ μεγάλα στρατιωτικά κατορθώματα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶχον ἐπεκτείνει κατὰ τὸν Ἰ΄ αἰῶνα τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Συρίας καὶ ἀπὸ τῶν ἁκτῶν τῆς Ἰταλίας μέχρι τῶν πεδιάδων τῆς Ἀρμενίας. Ἀλλ' ἐπιδεξία διπλωματία κατώρθωσε νὰ φέρῃ πολὺ ἔξω τῶν ὁρίων τούτων τὴν σφαιρὰν τῆς ἐπιρροῆς καὶ ἐνεργείας τῆς Μοναρχίας. Πέριξ τῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρχε σειρὰ κρατῶν ὑποτελῶν, τὰ ὅποια ἀπετέλουν πρὸ τῶν ὁρίων αὐτῆς τὴν πρώτην οὕτως εἰπεῖν ἀμυντικὴν γραμμὴν τῆς, καὶ τὸ σπουδαιότερον ἔξήπλωνον ἀνὰ τὸν κόσμον τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὄλαι αἱ μικραὶ πολιτεῖαι, εἰς τὰς ὁποίας αὕτη εἶναι διηρημένη, ἀναγνωρίζουν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος. Πρὸ πάντων ὅμως ἡ Ἑνετία εἶναι ἡ πιστοτέρα καὶ εὐπειθεστέρα τῶν ὑποτελῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐνεκα τούτου οἱ αὐτοκράτορες ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὴν τὴν φροντίδα νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 10ου αἰῶνος παρεχώρησαν εἰς αὐτὴν τὰ ἄφθονα ἐμπορικὰ προνόμια, τὰ ὅποια παρεσκεύασαν τὸ μέλλον μεγαλειόν τῆς.

Εἰς τὰ ΒΔ. τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ ἐπὶ τῶν ἁκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς τὰ σλαβικά κράτη Κροατία καὶ Σερβία, προσαχθέντα διὰ τοῦ Βασιλείου Α΄ εἰς τὸν χριστιανισμόν καὶ ὑπαχθέντα εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἦσαν δι' αὐτὴν σύμμαχοι χρήσιμοι ἰδίως ἐναντίον τῶν Βουλγάρων.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ τῶν ἁκτῶν τοῦ Εὐξείνου πόντου ἡ Χερσὼν, μᾶλλον ὑποτελής παρὰ ὑπήκοος, ἦτο θέσις πολῦτιμος καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ διὰ τὴν οἰκονομικὴν δρᾶσιν τοῦ κράτους ἀπέναντι τῶν βαρβάρων λαῶν, Χαζάρων, Πετσενέγων, Ρώσων, οἵτινες κατόκουν τὰς γειτονικὰς στέππας. Οἱ Ρῶσοι μάλι-

στα μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐδέχθησαν καὶ τὴν τέχνην, τὴν λογο-
τεχνίαν, τὰ ἤθη καὶ καθόλου τὸν πολιτισμὸν τὸν ἑλληνικόν. Τὸ
Κίεβον, ἡ πρωτεύουσά των, κατέστη ἐφάμιλλον πρὸς τὴν Κων-
σταντινούπολιν καὶ μία τῶν ὠραιότερων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς.

Εἰς τὸν Καύκασον οἱ διάφοροι βάρβαροι ἡγεμόνες ὑπερηφα-
νεύοντο νὰ φέρουν τοὺς τίτλους καὶ νὰ δέχονται τὰς ἐπιχορηγή-
σεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ κράτη τῆς Ἀρμενίας τέλοσ
ἀποσπασθέντα τῆς ἀραβικῆς ἐπιρροῆς ἐπρομήθευον παμπόλλους
στρατιώτας καὶ στρατηγούς εἰς τὸ κράτος καὶ ἦσαν πελάται καὶ
πιστοὶ ὑπηρεταὶ αὐτοῦ.

Ἡ ἑλληνικὴ λοιπὸν αὐτοκρατορία μὲ τὴν θαυμασίως ὀργα-
νωμένην διοίκησίν της, μὲ τὰ ἀνθηρὰ οἰκονομικά της, μὲ τὸν
ἰσχυρότατον στρατὸν καὶ στόλον της, μὲ τὴν ἀπόρθητον καὶ λαμ-
πρὰν πρωτεύουσάν της, ἀπέβη ἤδη μετὰ τὰ στρατιωτικὰ κατορ-
θώματα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας κράτος παγκόσμιον, τοῦ ὁ-
ποίου ἡ ἐπιρροὴ ἐξετείνεται ἐφ' ὅλοκλήρου σχεδὸν τοῦ πολιτισμέ-
νου κόσμου. Ὅντως δὲ τοιοῦτον ἐθεώρει καὶ οὕτως ὠνόμαζεν
αὐτὴν ὅλος ὁ σύγχρονος κόσμος. Μόνον ὁ βασιλεὺς τῆς Κων-
σταντινουπόλεως ἐθεωρεῖτο ὁ νόμιμος αὐτοκράτωρ τοῦ κόσμου
καὶ ἕκαστον ἔθνος δι' ἰδίαν λέξεωσ ἐδήλου αὐτόν. Οἱ ἡγεμόνες τῶν
ἄλλων λαῶν ὀνομάζονται ὀῆγες ὄχι βασιλεῖς, οἱ δὲ ἡγεμόνες τῶν
Φράγκων οἱ τολμήσαντες νὰ περιβληθοῦν τὸ αὐτοκρατορικὸν
ἄξιωμα θεωροῦνται στασιασταί.

2. Ἡ κοινωνικὴ κατάστασις

Μὲ ὅλην τὴν ἀκμὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρα-
τορία ἀνῆλθε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, τὰ ἐλαττώματα τῆς κοι-
νωνίας, τὰ ὁποῖα δὲν ἐξέλιπον ἔνεκα τῆς ἀποτυχίας τῆς μεταρ-
ρυθμίσεως, ἔθετον ἐν κινδύνῳ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τῆς αὐτοκρα-
τορίας. Τὰ ἐλαττώματα ταῦτα ἦσαν· α') ἡ ἐκ παρεξηγήσεως τῆς
θηρησκείας ἐπικρατήσασα δεισιδαιμονία καὶ ἡ ἠθικὴ τῆς κοινω-
νίας ἔκλυσις, καὶ β') ἡ συγκέντρωσις τῶν κτημάτων εἰς χεῖρας
ὀλίγων καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς δουλοπαροικίας. Τὸ μὲν πρῶτον
κακὸν ἀποτυχούσης τῆς μεταρρυθμίσεως οὐδεμία πλέον ὑπῆρχεν
ἐλπίς νὰ διορθωθῇ. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἠθέλησε νὰ περιορίσῃ
τοῦλάχιστον τὰ ἐκ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἄτοπα καὶ ἀπηγόρευσε τὴν

εἰς τὰ μοναστήρια ἀφιέρωσιν κτημάτων καὶ τὴν ἴδρυσιν νέων μοναστηρίων. Ἄλλ' οἱ μοναχοὶ εἶχον τόσῃν δύναμιν εἰς τὸ κράτος, ὥστε ὁ Βασίλειος Β' ἠναγκάσθη νὰ καταργήσῃ τὴν διάταξιν ἐκείνην τοῦ Φωκᾶ.

Τὴν προσοχὴν τῶν βασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐπέσπασε σοβαρότερον τὸ δεύτερον ἄτοπον. Διὰ τῶν ἀκαταπαύστων ἐκ μέρους τῶν ἰσχυρῶν ἀρπαγῶν τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἶχε σχηματισθῆ εἰς τὸ κράτος, ἰδίως εἰς τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας, μία μεγάλη ἀριστοκρατία ἔχουσα κτήσεις ἀπεράντους μὲ πολλοὺς ὑποτελεῖς καὶ δουλοπαροίκους. Τῆς ἀριστοκρατίας δὲ ταύτης τὴν ἐπιρροὴν ἠΐξανεν ἀκόμη περισσότερο καὶ τὸ ὅτι αἱ ἀνώτεροι διοικητικαὶ ὑπηρεσίαι καὶ τὰ στρατιωτικὰ ἀξιώματα ἦσαν εἰς χεῖρας αὐτῆς. Ἡ πλουσία, ἰσχυρὰ καὶ πολυπληθὴς αὕτη εὐγένεια ἀπετέλει διὰ τὴν κυβέρνησιν πολιτικὸν ἅμα καὶ κοινωνικὸν κίνδυνον. Οἱ αὐτοκράτορες εἶχον ἐννοήσει αὐτὸν καὶ ἠγωνίσθησαν ἐναντίον τῶν δυσηνίων τούτων δυναστῶν, οἱ ὅποιοι ἤθελον νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς τὸν βασιλέα καὶ οἱ ὅποιοι διὰ τῶν ἀτελειῶν, τὰς ὁποίας ἀπῆτουν, ἠλάττωνον τοὺς πόρους τοῦ δημοσίου ταμείου, διὰ δὲ τῶν ἀρπαγῶν τῶν εἰς τοὺς στρατιώτας παραχωρουμένων γαιῶν (στρατιωτόπια) ἐστείρουον μίαν ἐκ τῶν καλυτέρων πηγῶν τῆς στρατολογίας. Ὁ Βασίλειος ὁ Α' ὡς εἶδομεν, ἐφρόντισε νὰ περιορίσῃ τοὺς σφετερισμοὺς τῶν ἰσχυρῶν. Οἱ διάδοχοί του ἠκολούθησαν τὸ ἔργον του. Σειρὰ διαταγμάτων ἐκδοθέντων ὑπὸ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνεῦ, Κωνσταντίνου Β', Ῥωμανοῦ Β', Νικηφόρου Φωκᾶ σκοπὸν εἶχον νὰ προστατεύσουν τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ τακτικὴ ἀνανέωσις τῶν μέτρων τούτων ἀποδεικνύει ὅτι τὸ κακὸν ὄλονεν ἠΐξανε, τὰ δὲ μέτρα ταῦτα δὲν ἴσχυσαν νὰ τὸ περιορίσουν. Ἡ ἀριστοκρατία ἐθριάμβευε. Θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω, πῶς ἐπωφεληθεῖσα ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν διαδόχων τοῦ Βασιλείου Β', κατέλαβε τὴν ἀρχὴν διὰ τῶν Κομνηνῶν.

3. Τὰ γράμματα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰκονομαχίας (7ος καὶ 8ος αἰῶν) ἀνακόπεται ἀποτόμως ἡ λογοτεχνικὴ δρασις. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διακρίνονται μόνον ὁ Ἄνδρέας Κρήτης καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

Ὁ Ἀνδρέας Κρήτης (650-720) θεωρεῖται εφευρέτης νέου εἴδους ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, τῶν κανόνων. Διὰ τῶν κανόνων τελειοποιεῖται μὲν ἡ τέχνη, δὲν αὐξάνει ὅμως ἡ ποιητικὴ δύναμις. Οὗτοι συνίστανται ἐξ 8 ἢ 9 διαφορῶν ῥυθμῶν, ἕκαστον ἐκ τῶν ὁποίων ἔχει ἰδίαν κατασκευὴν καὶ συνίσταται ἐκ πολλῶν στροφῶν, αἱ ὁποῖαι κατόπιν περιορίσθησαν εἰς 3 ἢ 4. Τὸ κύριον τοῦ Ἀνδρέου ποίημα εἶναι ὁ διὰ τὴν ἑκτασίαν του παροιμιώδης Μέγας Κανὼν περιλαμβάνων 250 στροφάς. Ὁ Ἀνδρέας διακρίνεται μᾶλλον διὰ τὰς ὑπὸ τῆς ἀπλῆς σκέψεως ὑπαγορευομένας ἐννοίας παρὰ διὰ τὸν ἐνθουσιασμόν. Μιμεῖται δὲ τὸν Ῥωμανὸν καὶ κατὰ τὰ ἄλλα καὶ κατὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ εὐληπτον τῆς γλώσσης.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς εἶναι ὁ διαπρεπέστερος ὑπεραπιστῆς τῆς εἰκονολατρείας. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἐπαιδεύθη δὲ καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ εἰς τὴν θύραθεν παιδείαν. Περὶ τὸ 736 ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἐν Παλαιστίνῃ μονὴν τοῦ Ἁγ. Σάββα, ὅπου καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 754.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου εἶναι πολυάριθμα, λόγοι κατὰ τῶν εἰκονομάχων μὲ ὕφος θαλερὸν καὶ ἐμπνεόμενον ὑπὸ βαθείας ἀγνακτικῆς, ὑπομνήματα εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου καὶ ἄλλα. Ὅλων ὅμως ὑπερέχει τὸ κύριον σύγγραμμα τοῦ Ἰωάννου, ἡ Πηγὴ τῆς γνώσεως. Διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Τὸ πρῶτον εἶναι φιλοσοφικὸν περὶ τοῦ ὄντος κλπ. Τὸ δεύτερον πραγματεύεται περὶ αἱρέσεων. Καὶ τὸ τρίτον εἶναι δογματικόν. Εἰς τὸ σύγγραμμά του ὁ Ἰωάννης οὐδὲν ἐξ ἑαυτοῦ λέγει, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος. Ἀλλὰ ἔχει εὐρεῖαν γνῶσιν τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν συγγραμμάτων ὅλων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ κατορθώνει διὰ τῆς εὐφυΐας του νὰ συστηματοποιήσῃ ὅλα, ὅσα ἐκεῖθεν παραλαμβάνει. Ἐνεκα τούτου ἡ Πηγὴ τῆς γνώσεως ἀπέβη ὁ δογματικὸς ὁδηγὸς τοῦ μέσου αἰῶνος.

Ὁ Ἰωάννης ἔζη μακρὰν τῆς βασιλικῆς αὐλῆς. Τοῦτο δίδει εἰς αὐτὸν θάρρος εἰς τὸν ἀγῶνά του κατὰ τῆς εἰκονομαχίας καὶ τοῖμα νὰ κηρύττῃ, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας, ὅτι οὐδεὶς βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ νόμους εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τὸ σφάλμα του ὅμως εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον εἶναι ὅτι δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων θὰ εἶχεν ἐπὶ τῶν ἀμαθεστέρων Χριστιανῶν. Ἀδιαφορεῖ διὰ τοὺς κινδύνους τοὺς ὁποίους θὰ συνελπήγεν εἰς

ποὺς ἀμαθεῖς ἢ φιλοσοφικὴ θεωρία του περὶ διακρίσεως τῆς ἐννοίας τοῦ λατρεύειν ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ προσκυνεῖν.

Τὴν ἰδίαν περιφρόνησιν πρὸς τὸ πλῆθος δεικνύει καὶ εἰς τοὺς ὕμνους του ὁ Δαμασκηνός. Δὲν φροντίζει νὰ εἶναι καταληπτός εἰς τὸν λαόν. Ἐπιμένει εἰς τεχνητοὺς στολισμοὺς καὶ ἐπανέρχεται ὄχι μόνον εἰς τὸν ἀπτικισμόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς προσφθίας.

Σύγχρονος τοῦ Ἰωάννου εἶναι καὶ ὁ **Κοσμᾶς**, ἐπίσκοπος τοῦ παρὰ τὴν Γάζαν τῆς Φοινίκης Μαΐουμᾶ, ὁ ὁποῖος ἔγραψε καὶ αὐτὸς κανόνας, ὅπως ὁ Ἰωάννης.

Μετ' αὐτοὺς καὶ ἄλλοι ἔγραψαν ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. Ἄλλ' ἤδη ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἀρχίζει νὰ παρακμᾷ.

Θ' καὶ Γ' αἰών. Μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἐρημώσεως οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες μετὰ περισσοτέρου ζήλου ἀρχίζουν νὰ σπουδάζουν τὰ ἀρχαῖα γράμματα. Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, Βάρδας, ἔχων εἰς χεῖράς του τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους ἀναζωογονεῖ τὸ 850 τὸ πανδιδακτήριον, τὸ ὁποῖον ἤδη, ἐπειδὴ τὰ μαθήματα ἐγίνοντο εἰς τὸ παλάτιον τῆς Μαγναύρας, ὀνομάζεται **σχολὴ τῆς Μαγναύρας**. Εἰς αὐτὴν ἐδιδάσκετο ἡ φιλοσοφία, ἡ γεωμετρία, ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ γραμματικὴ. Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς ἦτο ὁ περίφημος **Λέων ὁ μαθηματικὸς** καὶ φιλόσοφος. Οἱ καθηγηταὶ ἐμισθοδοτοῦντο ἀδρῶς ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. Πολυάριθμοι δὲ φοιτηταὶ ἠκροῶντο δωρεὰν τῶν παραδόσεων. Οἱ ἐπιμελέστεροι καὶ εὐφυέστεροι τῶν μαθητῶν ἐνεθαρρύνοντο ὑπὸ τοῦ Βάρδα, ὁ ὁποῖος αὐτοπροσώπως πολλάκις προσήρχετο εἰς τὴν σχολὴν, ἵνα ἐπιβλέπῃ διδάσκοντας καὶ διδασκομένους. Ἐν γένει δ' ὁ Βάρδας ἐμπνευσμένος ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπροστάτευσεν τὰ γράμματα καὶ προσεπάθησε νὰ ἐκλαϊκεύσῃ τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ κατόπιν βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, καὶ ἰδίως Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, πολὺ εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς παιδείας.

Ἀπὸ τοῦ 850 λοιπὸν αἱ ἀρχαῖα σπουδαὶ ἀναζωογονοῦνται καὶ γίνονται οὐσιαστικώτεροι καὶ παραγωγικώτεροι. Φέρουν ἐπομένως τὴν λογοτεχνικὴν Ἀναγέννησιν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἐπομένην περιόδον φθάνει εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἀναπτύξεώς της.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου ταύτης ἀκμάζει ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ ἔθνους **Φώτιος**. Ὁ Φώτιος καὶ ὡς ἱεράρχης καὶ ὡς θεολόγος καὶ ὡς λόγιος εἶναι ὁ σημαντικώτερος ἀνὴρ τοῦ Θ' αἰῶ-

νος. Εἶδομεν τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ὡς πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς προηγούμενην περίοδον τῆς Ἱστορίας. Αὐτὸς εἶναι ὁ προκαλέσας τὴν ἐκρηξιν τῆς διαστάσεως μεταξύ Ἐναντολῆς καὶ Δύσεως, ἡ ὁποία ἐγεννήθη μὲν μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέληξε δὲ εἰς τὸ ὀριστικὸν σχίσμα μεταξύ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὴν δρᾶσιν του δὲ αὐτὴν ὡς πατριάρχου ἔγκειται ἡ μεγάλη σπουδαιότης τοῦ Φωτίου εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν.

Ἐλλὰ καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ ὡς θεολόγου δὲν εἶναι μικρά. Συνέγραψε πλεῖστα θεολογικὰ συγγράμματα καὶ ὡς ἔξοχος ὁριζοποιὸς συγγραφεὺς τῆς ἐκκλησίας πλείστας ὁμιλίας, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως ἐλάχισται διεσώθησαν.

Ἐλλὰ τὸ ἔργον τοῦ Φωτίου ὡς λογίου ἔχει πολὺ μεγαλυτέραν σημασίαν ἢ ὡς θεολόγου. Ἐκπαιδευθεὶς θαυμασιῶς ἀμέσως ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ καταστήσῃ καὶ ἄλλους κοινωνοὺς τῆς κολοσσιαίας του μαθήσεως. Ὁ οἶκός του ἔγινεν ἐντενκτῆριον φιλομαθῶν νέων καὶ κέντρον ὑψηλῆς παιδείας. Τοιοῦτος δὲ παρέμεινε, καὶ ἀφ' οὗ ὁ Φώτιος ἐκλήθη εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιιώματα. Ἐρμήνευσε τὸν Ἀριστοτέλην. Ἐδίδεν εἰς τοὺς προσερχομένους βιβλία πρὸς ἀνάγνωσιν, τὰ ὁποῖα ἔκρινε κατόπιν αὐτὸς κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν. Ἐδίδασκεν, ἐνεθάρρυνε καὶ ἔψεγε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο μετὰ ὑπομονὴν καὶ σύνεσιν. Τὴν ἐπιστημοσύνην του, τὴν ἀκαταπόνητον ἐργατικότητά του καὶ τὴν πνευματικὴν εὐστροφίαν του ἀνεγνώριζον ὅλοι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοί του. Νύκτας ὀλοκλήρους ἐμελέτα καὶ πανταχόθεν συνῆγε βιβλία, ἵνα ἀυξήσῃ τὸν θησαυρὸν τῶν γνώσεών του. Εἰς τὰς φιλοσοφικὰς του μελέτας ἐπρωτίμα τοῦ Πλάτωνος τὸν Ἀριστοτέλην ὡς πραγματικώτερον.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κατέστησε γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου, εἶναι ἡ Βιβλιοθήκη ἢ **Μυριόβιβλος**. Ταύτην ὁ Φώτιος συνέγραψεν, ἵνα, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, συμμορφωθῆ μετὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀδελφοῦ του Ταρασίου νὰ μάθῃ τὰς ὑποθέσεις τῶν βιβλίων, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀνάγνωσιν δὲν ἔτυχε νὰ εἶναι παρὼν. Εἰς τὴν Μυριόβιβλον ἐξετάζονται 280 βιβλία παλαιῶν συγγραφέων ἄνευ ὀρισμένης τάξεως, ἀλλ' ὅπως ἔτυχε. Τῶν συγγραμμάτων τούτων ἄλλων μὲν παρέχει ἀποσπάσματα μετὰ συντόμου βιογραφίας τῶν συγγραφέων, περὶ ἄλλων τροχάδην μόνον κάμνει παρατηρήσεις, ἄλλων δὲ ἀναφέρει μικρότερα

ἀπανθίσματα καὶ κρίνει αὐτὰ κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον μετὰ βαθυτάτης κρίσεως. Εἶναι δὲ περιέργον ὅτι ἕξ ὄλων τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου μόνον τὴν ποίησιν ἀπέκλεισε τῆς Μυριοβίβλου του. Ἄλλὰ καὶ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων λείπουσιν ἕξ αὐτῆς καὶ πολλοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Ἴσως ὁ Φώτιος ἐνόμισεν ὅτι ἔπρεπε νὰ περιλάβῃ εἰς αὐτὴν τὰ βιβλία μόνον, ὅσα δὲν ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν πολλῶν.

Δεύτερον σπουδαῖον τοῦ Φωτίου σύγγραμμα εἶναι τὸ Λεξικόν του ἢ *λέξεων συναγωγή*. Εἰς τοῦτο ὁ Φώτιος ἐρμηνεύει τὰς ἀπηρεχαιωμένας λέξεις, τὰς ὁποίας δὲν κατενόουν πλέον οἱ σύγχρονοὶ του.

Ἐκτὸς τούτων ὁ Φώτιος συνέγραψε καὶ πολλὰς ἐπιστολάς, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστὰ εἶναι 263, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ποικίλα, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων ἐχάθησαν.

Εἰς τὰ μέσα τοῦ Ἰ' αἰῶνος ἀνάγεται καὶ ἄλλο σπουδαῖον φιλολογικὸν ἔργον, τὸ Λεξικὸν τοῦ *Σουῖδα*. Περὶ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ οὐδὲν γνωρίζομεν. Τὸ σύγγραμμα αὐτὸ δὲν εἶναι λεξικόν, ὅπως ἐννοοῦμεν αὐτὸ σήμερον. Δὲν περιορίζεται δηλ. μόνον εἰς λέξεις, τύπους καὶ ἐτυμολογίαν λέξεων, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἐρμηνευτικὸν πραγμάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἱστορίαν καὶ πρὸ πάντων τὴν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας.

Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τῆς πνευματικῆς ἐρημώσεως ἀναφαίνεται καὶ ἡ εἰς τὰ μοναστήρια θεραπευομένη *χρονογραφία*. Ὁ *Γεώργιος Σύγγελος* περὶ τὸ 800 συνέγραψε χρονογραφίαν ἀπὸ τῆς δημιουργίας μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ταύτην συνέχισεν ὁ *Θεοφάνης* ὁ ὁμολογητὴς μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ῥαγκαβῆ (813). Ἐπειτα ἔχομεν χρονογράφους τινὰς ἀνωνύμους καὶ κατόπιν τὸν *Νικηφόρον πατριάρχη*ν, τὸν *Γεώργιον μοναχὸν* καὶ ἄλλους.

Οἱ *ἱστορικοὶ* ἀναφαίνονται διὰ τοῦ *Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου* συγγραψάντος ἱστορίαν τοῦ πάππου του Βασιλείου τοῦ Α'. Ὁ σπουδαιότερος δὲ ἕξ αὐτῶν εἶναι ὁ *Δέων* ὁ *διάκονος* γράψας τὰ μεγάλα γεγονότα τῶν ἐτῶν 959-972. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμοῦς ὁ Πορφυρογέννητος καὶ ἄλλως ἀποτελεῖ ἐξέχουσαν λογοτεχνικὴν φυσιογνωμίαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Οὗτος εἰς ὅλα τὰ συγγράμματά του μετεχειρίσθη ὕψος ἀπλοῦστερον ἐγκαταλείψας τὸν τότε ἐπικρατοῦντα ψευδαττικισμόν καὶ κα-

ταφεύγων, ὅπου ἡ ἀνάγκη τὸ ἐκάλει, ὄχι μόνον εἰς δημόδεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ξένας ἀκόμη λέξεις. Συνέγραψε δὲ ἐκτὸς τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν ἀνεφέραμεν, τὰ πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν (περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους), τὸ περὶ στρατιωτικῆς καὶ διοικητικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως καὶ τὸ περὶ τῆς βασιλείου τάξεως, εἰς τὸ ὁποῖον πραγματεύεται περὶ τῆς ἐθιμοτυπίας τῆς αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον τέλος ὀφείλομεν καὶ τὰς ἐντολῆ αὐτοῦ καταρτισθείσας συλλογὰς ἀρχαίων κειμένων παντοίας ὕλης. Κατὰ τὸν Ἰ' αἰῶνα δὲν ἦτο νέα ἡ ἰδέα τῆς μεθοδικῆς καταρτίσεως ἐκλογῶν ἐκ τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν πνευματικῶν προϊόντων τοῦ παρελθόντος. Ταύτην προεκάλεσεν ἡ ἀνάγκη ἀνετωτέρας χρήσεως αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων. Ἡδη ὁ Φώτιος εἶχε κάμει τοῦτο μὲ τὴν Μυριόβιβλον. Τώρα ὅμως ὁ Κωνσταντῖνος συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ καταρτίσῃ συλλογὰς δίκην ἐγχειριδίων κατ' εἶδος καὶ ὕλην, δηλ. *ἐγκυκλοπαιδείας*. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ αἰὼν αὐτὸς ὠνομάσθη αἰὼν τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν.

Ἐντολῆ λοιπὸν τοῦ Κωνσταντῖνου κατηρτίσθησαν: Ἐγκυκλοπαιδεῖα τῆς ἱστορίας, ἣτις ὑποδιηρεῖτο εἰς τίτλους, περὶ πρεσβειῶν, περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, περὶ γνωμῶν, περὶ ἐπιβούλων κατὰ βασιλέων γεγονυιῶν, περὶ στρατηγημάτων, περὶ δημηγοριῶν κλπ. Ὡσαύτως ἐγκυκλοπαιδεῖαι θεολογίας, γεωργίας, ἱατρικῆς, στρατιωτικῆς τέχνης, ζωολογίας κλπ. Καὶ ἴσως μὲν διὰ τῶν προχειροτέρων τούτων ἐκλογῶν ἐπεταχύνθη ἡ καταστροφή ἱκανῶν πρωτοτύπων ἔργων. Ὄφειλομεν ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ὑπῆρξε σωτήριος. Ἄνευ αὐτῆς πολλὰ ἐκ τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα τότε μόλις ἐσώζοντο εἰς σπάνια καὶ κολοβωμένα ἀντίτυπα, ἤθελον ἀπολεσθῆ παντελῶς.

Εἰς τὴν ποίησιν, καὶ τὴν θύραθεν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν, μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πνευματικῆς ἐρημώσεως διακρίνεται ἡ *Κασία* ἢ Κασιανὴ μοναχὴ. Εἶναι ἡ εὐγενὴς παρθένος, ἡ ὁποία ἀπώλεσε τὴν χεῖρα τοῦ Θεοφίλου καὶ τὸν θρόνον ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς εὐφυίας της καὶ διὰ τοῦτο ἐγίνε μοναχὴ. Αὕτη συνέγραψε γνωμικὰ καὶ ἐπιγράμματα εἰς ἱαμβικὸν μέτρον. Εἰς ταῦτα μετὰ πρωτοτυπίας, χάριτος καὶ σαφηνείας ἀναπτύσσει τὰς ὑγιεῖς της ἀρχὰς περὶ ἠθους καὶ τρόπου ζωῆς. Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ᾠθιμικὴν ποίησιν ἔγραψε ποίημα πρωτότυπον, εἰς τὸ ὁποῖον παραλληλίζει τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος μὲ τὴν βασιλείαν

τοῦ Χριστοῦ. Ἐγραψε προσέτι πολλὰ ἰδιόμελα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ περίφημον «Κύριε ἢ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις...»

᾽Ωσαύτως **Λέων ὁ σοφός**, ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο, ἐκτὸς πολλῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων του, διὰ τὰ ὁποῖα καὶ ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ σοφοῦ, ἔγραψε ποιήματα ἀνήκοντα εἰς τε τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν θύραθεν ποίησιν. Εἶναι ὅμως ἀσήμαντος καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν, ὅπως εἶναι καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν.

Ἡ δημῶδης ποίησις. Οἱ ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀδιάκοποι ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν δημιουργίαν δημῶδῶν ᾄσμάτων ἀναλόγων πρὸς τὰ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως δημοτικὰ τραγούδια. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εὐγενεῖς ἀγρόται, οἱ φύλακες τῶν ὀρίων τοῦ κράτους καὶ διὰ τοῦτο **ἀκριταί** λεγόμενοι ἔζων βίον σχεδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς κεντρικῆς διοικήσεως καὶ ἀκαταπαύστως ἠγωνίζοντο εἰς τὰ μεσημβρινὰ καὶ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Καυκάσου μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Τῶν ἀκριτῶν τούτων λοιπὸν τὸν βίον καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐπραγματεύοντο τὰ δημῶδη ᾄσματα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Εὐτυχῶς ἐκ τῶν ᾄσμάτων τούτων κατὰ τὴν IB' καὶ IΓ' ἑκατονταετηρίδα ἐσχηματίσθη ἐν συνεχῆς ἡρωϊκὸν ἔπος, τοῦ ὁποίου ἥρωες εἶναι ὁ **Διγενῆς Ἀκριτάς** ὡς ἀντιπρόσωπος ὅλων τῶν ἀγνώστων ἡρώων ἀκριτῶν.

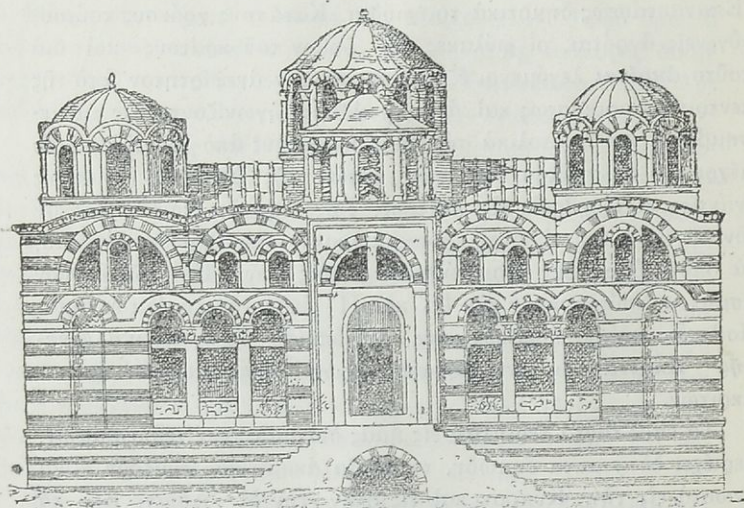
Τὸ ἔπος τοῦτο περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς διὰ διαφόρων χειρογράφων, περιέχει δὲ ᾄσματα δημῶδη, τὰ ὁποῖα ἀκόμη καὶ σήμερον εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν. Εἰς τὰ ᾄσματα ταῦτα ὁ ἥρωες ἄλλοτε ὀνομάζεται Ἀνδρόνικος, ἄλλοτε Ἀρμούρης, ἄλλοτε Ξάνθινος καὶ ἄλλοτε Διγενῆς. Εἶναι ὅμως προφανές ὅτι ὅλα ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον.

Εἰς τὰ ἀκριτικά ἔπη ὁ Διγενῆς εἶναι ὁ ἐθνικὸς ἥρωες τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος συνενώνει τοὺς πόθους καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ Ἔθνους. Τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Διγενῆ διεδόθησαν καὶ ἐκτὸς τῶν ὀρίων τῆς Ἑλλάδος. Τὰ σλαβικά ἔθνη ἔχουν ᾄσματα δημῶδη μὲ τὸν ἑλληνικὸν ἥρωα. Τὸ ὕλικόν των ἔχει ὑποστῆ μεταβολὰς ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἀλλ' ἢ ἑλληνικῆ προέλευσις των εἶναι προφανής.

4. Ἡ Τέχνη.

Ὁ σάλος τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων, ὁ ἐπὶ ἓνα αἰῶνα συν-
ταράξας τὸ κράτος καὶ ἀπειλήσας νὰ ἐκμηδενίσῃ πᾶσαν εἰρη-
κὴν φανέρωσιν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀνέστειλε καὶ τῆς τέχνης τὴν
ἀνάπτυξιν. Εὐτυχῶς ἡ ἀναστολή αὕτη ὑπῆρξε πολὺ μικρά. Μετ'
αὐτὴν ἡ τέχνη καθ' ὅλους αὐτῆς τοὺς κλάδους προσλαμβάνει τὸν
κύριον χαρακτῆρα αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτὴν περίοδον
τοῦ βίου τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἀνέρχεται εἰς μεγίστην
ἀκμὴν.

Ἡ ἀρχιτεκτονική. Ἦδη ἐπὶ Θεοφίλου ἔγινε μεγένθυσις

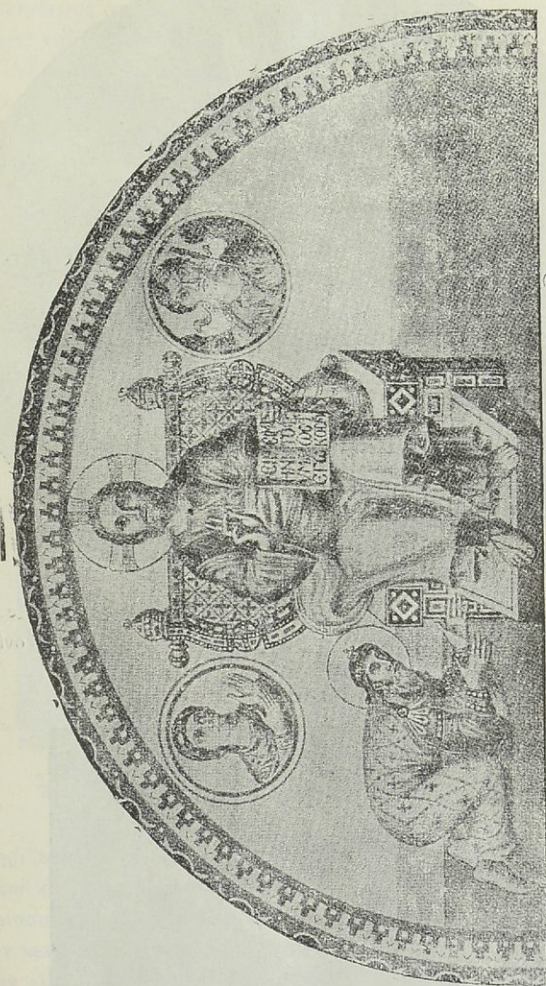

Εἰκ. 2. Ἡ ἐν Κων)πόλει ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου.

τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀνακτόρων. Ἰδίως ὅμως ταῦτα ηὐρύνθη-
σαν καὶ διὰ νέων παλατιῶν ἐπλουτίσθησαν ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς
δυναστείας. Ὡσαύτως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐκτίσθησαν καὶ
ἄλλα ἀνάκτορα, τῶν ὁποίων σπουδαιότερα ἦσαν τὸ τοῦ Βουκο-
λέοντος, τὸ τῶν Βλαχερνῶν καὶ τὸ τῆς Μαγναύρας. Ὅλα αὐτὰ
ἦσαν κτισμένα μὲ βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἡ εὐθεῖα γραμμὴ
εἶχεν ἀποσκορακισθῆ καὶ τὴν θέσιν της καταλαμβάνει ἡ καμπύλη,
ἐπικρατεῖ δηλ. ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὅλα ὅμως

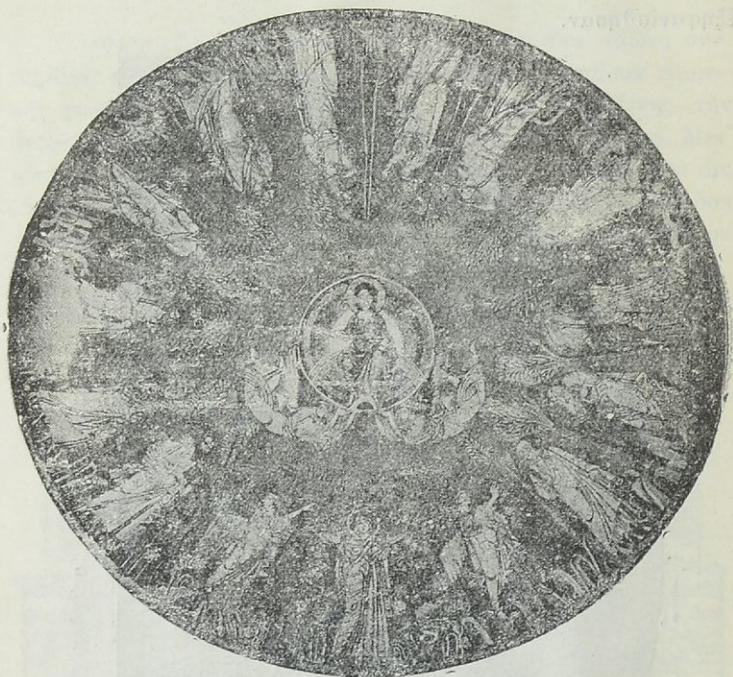

μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως
ἐξηφανίσθησαν.

Εἰκ. 3. Ὁ Χριστὸς τοῦ Νάρθηκος τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Κων)πόλει.

Καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, ἂν καὶ κατὰ τὴν περίοδον
ταύτην δὲν παρήγαγεν ἔργα μεγάλα, ὅπως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ,
ἀνῆλθεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Οἱ ἀρχιτέκτονες δὲν ἔχουν πλέον τὸ
θάρος τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου εἰς τὴν ἀνέγερσιν με-

Είχ. 4. Ἡ ἀνάληψις τοῦ τρούλλου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Είχ. 5. Ὁ Χριστὸς τοῦ Νάρθηκος τῆς μενῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ ἐν Δοκρίδι.

γάλων θόλων, ὅπως ὁ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀλλ' ἀρχοῦνται εἰς μικροτέρας διαστάσεις. Προσδίδουν ὅμως εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀνεγειρομένους ναοὺς μεγαλυτέραν κομψότητα.

Πρὸς τοῦτο τὸν ἡμισφαιρικὸν θόλον δὲν στηρίζουν ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τῶν ἀψίδων καὶ τῶν κοίλων τριγώνων, ἀλλὰ κατασκευάζουν πρῶτον ἐπ' αὐτῶν κυλινδρικὸν ὀκτάεδρον τύμπανον καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηρίζουν τὸν θόλον. Τὸ τύμπανον δὲ τοῦτο στολίζουν μὲ διπλᾶς καὶ ἀπλᾶς εἰς ἐκάστην ἔδραν αὐτοῦ θυρίδας

Εἰκ. 6. Ὁ Παντοκράτωρ τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου.

καὶ στηρίζουν ὄχι πλέον ἐπὶ πεσσῶν, ἀλλ' ἐπὶ 4 λεπτῶν κιόνων.

Οὕτω καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς προσδίδουν εἰς τὸν θόλον περισσοτέραν ἐλαφρότητα καὶ κομψότητα. Συνήθως προσέτι περὶ τὸν κεντρικὸν θόλον προσθέτουν καὶ ἄλλους μικροτέρους καὶ ἀνοίγουν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς ἐκκλησίας θυρίδας. Ὡστε ἤδη οἱ ναοὶ γίνονται καὶ ἐξωτερικῶς κομφοὶ καὶ ὡραῖοι. Τὴν ἐξωτερικὴν δὲ ταύτην ὡραιότητα ἐπαυξάνουν πλεῖσταί τε σειραὶ ἐρυθρῶν πλίνθων, ἐναλλασσομένων διαφοροτρόπως μὲ τοὺς λίθους τῆς οἰκοδομῆς. Τὸ ἀξιολογώτερον ὑπόδειγμα τοιαύτου ναοῦ εἶναι ἡ

ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου, κτισθεῖσα ἐπὶ
Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Εἰκ. 7. Ἡ Ἀνάστασις τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου.

Ἄλλὰ καὶ τὸ ὅλον σχῆμα τοῦ ναοῦ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερι-
κῶς μεταβάλλεται. Ἀνοίγονται καὶ πρὸς Β. καὶ πρὸς Ν. ἀψίδες
καὶ ἡμιθόλια καὶ οὕτω ὁ μὲν γυναικωνίτης περιορίζεται μόνον
ἄνω τοῦ νάρθηκος, τὸ δὲ σταυρικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ γίνεται ἐκ-
δηλότερον.

Ἡ γραφικὴ. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰκονομαχίας ἡ γραφικὴ ἔνεκα τῆς ἀπαγορεύσεως τῶν εἰκόνων ἀναστέλλεται. Μετὰ

Εἰκ. 8. Ὁ Δαυὶδ κρούων τὴν κιθάραν. Εἰκὼν ἐκ Ψαλτηρίου εὗρισκομένου εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων. Παριστᾶ σκιερὸν τινα τόπον, μακρὰν τοῦ οὐοίου φαίνεται πόλις. Εἰς αὐτὸν ὁ Δαυὶδ ὡς νεαρὸς ποιμὴν κάθηται ἐπὶ λίθου καὶ κρούει τὴν κιθάραν, ἐν ᾧ φυλάσσει τὸ βόσκον ποιμνίον του. Πλησίον αὐτοῦ κάθηται νεαρὰ γυνή, ἡ ὁποία ἀκουμβᾷ τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὄμου του καὶ κλίνουσα πρὸς αὐτὸν τὴν κεφαλὴν φαίνεται ὡς νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς τὸν Δαυὶδ τὰς μελωδίας. Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Δαυὶδ παρίσταται κύων, εἰς δὲ τὸ βάθος ἄλλη γυνή προβάλλουσα ὀπισθεν μαρμαρίνης κρήνης φαίνεται ὡς νὰ ἀκροῶται τῆς μελωδίας. Εἰς μίαν τοῦ πίνακος γωνίαν νέος τις θεὸς ἡμίγυμος μὲ ἔστεμμένην διὰ φύλλων τὴν κεφαλὴν προσωποποιεῖ τὴν Βηθλεέμ.

τὸν θρίαμβον ὅμως τῆς εἰκονολατρείας ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀνέρχεται εἰς ὑψίστην ἀκμὴν καὶ προσλαμβάνει τὸν ἰδιάζοντα αὐτῆς χαρακτῆρα τὸν λεγόμενον δογματικόν. Πρότερον δηλ. ὁ τεχνίτης εἰργάζετο ἐλευθέρως καὶ ἐκόσμηε τοὺς ναοὺς

διὰ παραστάσεων τοῦ Σωτῆρος, τῆς Θεοτόκου κλπ. κατὰ ἱστορικὴν σειρὰν. Τώρα εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐπικρα-

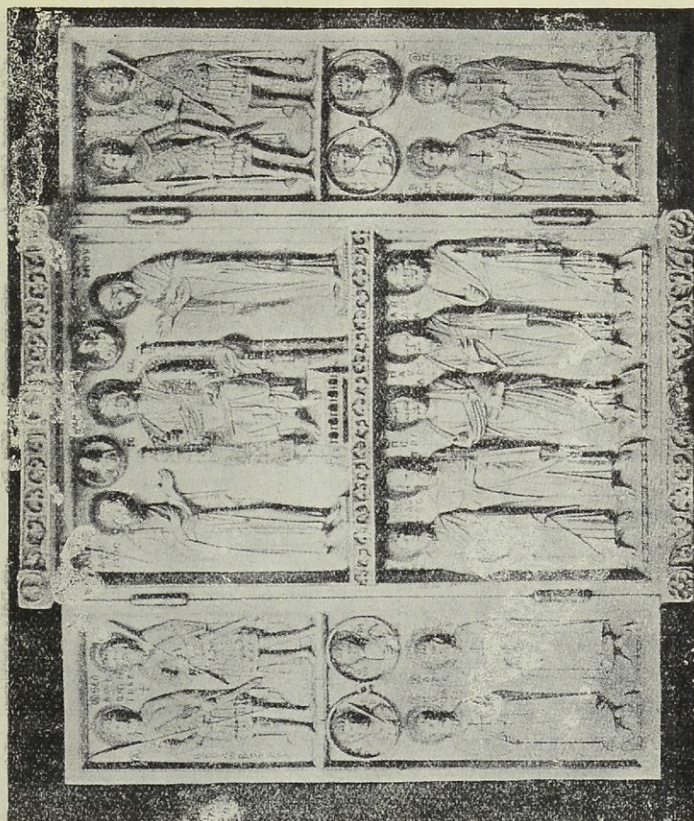

Εἰκ. 9. Ὁ Ἡσαΐας προσευχόμενος. Εἰκὼν ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ψαλτηρίου. Εἰς αὐτὴν πάλιν, εἰς τόπον σύνδενδρον παρίσταται ὁ προφήτης Ἡσαΐας προσευχόμενος. Ὅπισθὲν του μὲ σκιερὰ χρώματα εἶναι ζωγραφισμένη ἡ Νῦξ μὲ μορφήν νεάνιδος, ἄνω τῆς ὁποίας αἰωρεῖται κολπούμενος ὑπὸ τῆς αὔρας ὁ διὰ τῶν χειρῶν της βσταζόμενος πέπλος. Ἐμπροσθεν δὲ τοῦ Ἡσαΐου ἐρωτιδεὺς κρατῶν ἀναμμένην λαμπάδα προσωποποιεῖ τὸν ὄρθρον.

τεῖ ὁ λεγόμενος εἰκονογραφικὸς κύκλος. Ἐκαστον μέρος δηλ. τῆς ἐκκλησίας ζωγραφεῖται διὰ θεολογικῶν παραστάσεων ἀντιστοιχῶν πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν αὐτοῦ. Ἡ δογματικὴ δὲ αὕτη διακόσμησις ἐπικρατεῖ μέχρι σήμερον εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὀρθό-

δοξον ἐκκλησίαν. Κατὰ ταύτην ὑπὸ τὸν κεντρικὸν τροῦλλον τοῦ ναοῦ εἰκονίζεται ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ ὡς παντοκράτορος. Ἐπὶ

Εἰκ. 10. Τρίπτυχον τοῦ Μουσείου τοῦ Δούβρου, τῆς Ι' ἢ ΙΑ' ἑκατο-
ταετηρίδος. Εἰς τοῦτο παρίσταται ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ τῆς Παρθένου καὶ
τοῦ Ἰωάννου, περὶ δὲ αὐτῶν παρίστανται διάφοροι ἅγιοι. Τὸ διάγραμμα
αὐτοῦ εἶναι λεπτότατον, εὐστροφον καὶ ἁρμονικόν, οἱ δὲ τύποι μετὰ χά-
ριτος διαμορφωμένοι.

τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ βήματος παρίσταται ἡ Θεοτόκος, ἡ πλα-
τυτέρα τῶν οὐρανῶν. Περὶ τὰ δύο δὲ ταῦτα πρόσωπα ὡς κεν-
τρικὰ σημεῖα συμπλέκονται ἁρμονικῶς οἱ χοροὶ τῶν Ἀγγέλων,

τῶν Προφητῶν καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ αἱ δώδε-
κα μεγάλοι δεσποτικά καὶ θεομητορικά ἔορταί.

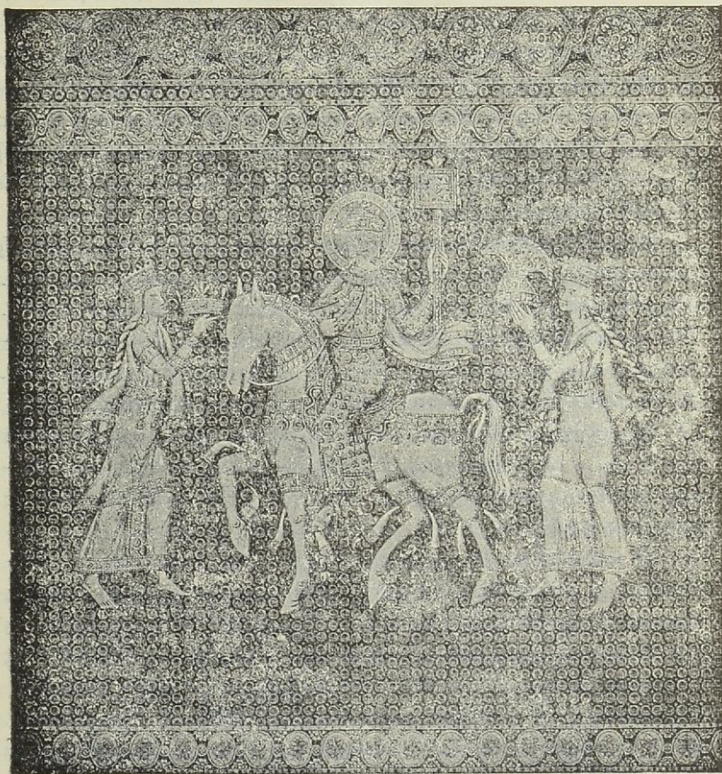
Εἰκ. 11. Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ. (Πλάξ ἐσοματωμένη τοῦ 1' ἢ 1Α' αἰῶνος. Εὑρίσκεται εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ).

Ἐκτοτε ὁ ἱστορικὸς χαρακτὴ τῆς γραφικῆς παρέμεινε μόνον

εις τὰς ἐπὶ σανίδων εἰκόνας, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία κοσμεῖ τὸ τέμπλον ἢ εἰκονοστάσιον.

Ἡ δογματικὴ αὕτη γραφικὴ ἐδέσμευε τοὺς ζωγράφους μό-

Εἰκ. 12. Ζωγραφία αὐτοκράτορος ἐπὶ ὑφάσματος μεταξωτοῦ, τοῦ Ι' αἰῶνος. (Εὐρίσκειται ἐν Βαμβέργῃ).

νον ὡς πρὸς τὰ θέματα τῶν παραστάσεων. Οὗτοι διατηροῦν πλήρη ἐλευθερίαν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου των. Ἐκαστος ζωγράφος ἔχει ἀτομικὴν καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν καὶ ἐκτελεῖ τὰ θέματά του, ὅπως αὐτὸς τὰ αἰσθάνεται.

Δυστυχῶς τὰ περισωθέντα λείψανα τῆς γραφικῆς τῶν χρόνων τούτων εἶναι ἐλάχιστα. Τοιαῦτα εἶναι ἢ εἰς τὸν νόρθηκα τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰκῶν τοῦ Χριστοῦ, τὴν

ὁποῖαν ἀνεφέραμεν ἢ Θεοτόκος εἰς τὴν κόγχην τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Ἀναλήψεως εἰς τὸν τροῦλλον τοῦ αὐτοῦ ναοῦ καὶ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ ἐν Φωκίδι καὶ τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου ἐν Ἀττικῇ. Εἰς ὅλα ταῦτα ἔχομεν τελειότητα καὶ λεπτότητα ἐκτέλεσεως, ἐκφραστικότητα καὶ ζωὴν τῶν προσώπων, χάριν καὶ ἁρμονίαν τῶν χρωμάτων, σαφῶς δὲ καταφαίνεται ἡ τελεία βυζαντινὴ τέχνη, ἣτις προέκυψε ἐκ συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ τῆς ἀνατολικῆς, καὶ τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὰ εἶναι ἡ ἀπλὴ διάταξις, αἱ γλυπτικαὶ στάσεις, ἡ πολυτελής διακόσμησις καὶ τὰ λαμπρὰ χρώματα.

Παρὰ τὴν θρησκευτικὴν τέχνην ἔχομεν καὶ τὴν κοσμικὴν, ἣ ὁποία ἐργάζεται διὰ τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς μεγιστᾶνας. Αὕτη ἐμπνέεται ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας. Τῆς γραφικῆς ταύτης ἰδίως παρέχουν ἰδέαν αἱ ἐπὶ τῶν χειρογράφων τῶν προοριζομένων διὰ τοὺς μεγιστᾶνας μικρογραφαίαι. Αὗται εἶναι ἀξιοθαύμαστοι διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὸ κάλλος, τὴν λαμπρότητα τῶν χρωμάτων, τὴν στάσιν τῶν προσώπων καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως. Εἰς αὐτὰς εἶναι καταφανὴς ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν.

Ἡ γλυπτικὴ. Ἡ γλυπτικὴ καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας, ἰδίως δὲ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν χρόνους εἶναι πολὺ περιορισμένη. Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως ταύτην ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς ἀναγλύφων ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἀνῆλθεν εἰς μεγάλην τελειότητα. Τοιαῦτα ἀνάγλυφα κατεσκευάζον εἰς τὰ λεγόμενα δίπτυχα καὶ τρίπτυχα καὶ εἰς κιβώτια καὶ λειψανοθήκας. Πλείστα τοιαῦτα ἀνάγλυφα εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν καὶ φυλάσσονται εἰς ἐκκλησίας ἢ μουσεῖα ἢ ἰδιωτικὰς συλλογὰς.

Ὡσαύτως ἀνῆλθεν εἰς μεγίστην τελειότητα ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς εἰκόνων ἐκ σμάλτου ἐπὶ πλακῶς χρυσοῦ ἢ ἀργύρου.

Ὡσαύτως εἰς μεγίστην ἀκμὴν εἶχε φθάσει ἡ κατασκευὴ ἐνυφαντῶν γραφῶν.

5. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἐπέδρασεν ἰσχυρῶς ἐφ' ὅλων τῶν

πέριξ χριστιανικῶν λαῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν μουσουλμάνων Ἀράβων. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ ἐστία ἢ καταυγάζουσα ὅλον τὸν πέριξ κόσμον, ἦτο ἡ πρωτεύουσα ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ὅπισθεν τῶν ἰσχυρῶν τειχῶν τῆς ἢ θεοφύλακτος πόλις διετῆρει ἀπαράμιλλον λάμπιν. Ἡ Ἁγία Σοφία μὲ τὸ ἁρμονικὸν κάλλος τῆς καὶ τὰς πομπώδεις τελετάς τῆς ἐξεθάμβωνε τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτήν. Τὸ ἱερὸν παλάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον γενεαὶ αὐτοκρατόρων εἶχον φιλοτιμηθῆναι νὰ προσθέσων ἀνήκουστον μεγαλοπρέπειαν, κατέπληττεν αὐτούς. Ὅμοίως ὁ ἱππόδρομος, ὅπου ἐτελοῦντο ὅλα τὰ θεάματα, ὅσα ἠδύνατο νὰ τέρψουν τὸν λαόν, τὸ πλῆθος τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων, ὁ πλοῦτος τῶν ἀγορῶν, τὰ καλλιτεχνήματα τῆς ἀρχαίας τέχνης, τὰ ὁποῖα ἐπλήρουν τὰς πλατείας καὶ τὰς ὁδοὺς καὶ ἠΰξανον τὴν λάμπιν αὐτῆς. Οἱ ξένοι οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς Δύσεως ἐπανάρχοντο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἐκ τῆς βασιλευούσης τοῦ κόσμου πόλεως. Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο νὰ εἶναι βαθεῖα ἢ ἐπίδρασις τὴν ὁποῖαν ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἤσκει καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν ἀπομεμακρυσμένην Γαλλίαν καὶ εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ εἰς τοὺς Ἀρμενίους καὶ πρὸ πάντων εἰς τοὺς Σλαύους.

Ὅντως ἡ ἐπὶ τῶν σλαυικῶν ἐθνῶν ἐπίδρασις τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἀνυπολόγιστος. Οἱ πρῶτοι εἰσαγωγεῖς τῆς πνευματικῆς διαπλάσεως εἰς τοὺς Σλαύους ἦσαν Ἕλληνες ἱερεῖς. Οὗτοι μετὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας διέδωκαν εἰς αὐτοὺς καὶ πολλὰ ἔργα τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας καὶ τέχνης. Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν μετέφρασαν εἰς τὴν σλαυικὴν τὴν Ἁγίαν Γραφήν, συγγράμματα τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, συναξάρια καὶ λειτουργικὰ βιβλία. Μετ' ὀλίγον ἐπηκολούθησαν βυζαντινοὶ χρονογράφοι, γεωγραφικὰ ἔργα, δημῶδη ποιήματα κ. λ. π. Οὕτω ἐζηματίσθη ἐκ τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας σλαυικὴ τοιαύτη, ἀκριβῶς ὅπως ἐγένεν ἡ ὁωμαϊκὴ ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς.

Ἀκόμη ὅμως περισσότερον ἐπεκράτησεν ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν σλαυικὴν τέχνην. Ἕλληνες ἀρχιτέκτονες ὠκοδόμησαν τὰς σλαυικὰς ἐκκλησίας καὶ Ἕλληνες ζωγράφοι ἐκόσμησαν αὐτὰς δι' εἰκόνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΟΥ Θ' ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

1. Τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης.

Ἡ προσπάθεια τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου πρὸς πολιτικὴν ἔνωσιν τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης εἶχε γεννήσει τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἀνέξῃ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἡ ὁμοιακὴ αὐτοκρατορία. Ἡ ἐλπίς ὅμως αὐτὴ δὲν ἐπραγματοποιήθη, διότι μεταξὺ τῶν διαφόρων τμημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὸ μέγα κράτος τοῦ Καρόλου δὲν ὑπῆρχε ταυτότης οὔτε φυλῆς οὔτε γλώσσης. Διὰ τοῦτο ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου τὸ κράτος αὐτοῦ διεσπάρθη.

Ἐκ τῆς διασπάσεως αὐτῆς ἐσηματίσθησαν δύο μεγάλα κράτη, τὸ *Γαλλικὸν* καὶ τὸ *Γερμανικὸν* καὶ ἓν μικρότερον τὸ *Ἰταλικόν*.

Εἰς τὴν βορείαν Εὐρώπην τὰ τρία Σκανδιναβικὰ κράτη (*Δανία, Σουηδία, Νορβηγία*) δεχθέντα τὸν χριστιανισμόν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἤρχισαν νὰ πολιτίζωνται, εἰς δὲ τὰς Βρετανικὰς νήσους ἐσηματίσθη τὸ βασίλειον τῆς *Ἀγγλίας*.

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν τὰ μικρὰ χριστιανικὰ κράτη ἀγρονίζονται ἀδιακόπως ἐναντίον τῶν Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος εἶχον καταλάβει τὴν χώραν. Περὶ τὰ τέλη δὲ τῆς περιόδου οἱ Ἀράβες ἐκδιώκονται καὶ σχηματίζεται τὸ βασίλειον τῆς *Ἰσπανίας*. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἐσηματίσθη εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου καὶ τὸ βασίλειον τῆς *Πορτογαλλίας*.

Εἰς τὴν Κεντρικὴν τέλος Εὐρώπην ἐσηματίσθησαν τὰ βασίλεια τῆς *Πολωνίας* τῆς *Βοημίας* καὶ τῆς *Ὀύγγαρίας*.

2. Τὸ γερμανικὸν κράτος καὶ ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία.

Εἰς τὸ γερμανικὸν κράτος ἡ βασιλεία ἔμεινεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρόλου Λουδοβίκου μέχρι τοῦ 911, ὅτε οὗτος ἐξέ-

λιπεν. Ἐκτοτε οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας ἐξελέγοντο κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Γερμανῶν ὑπὸ τινων κατὰ τόπους ἡγεμόνων καλουμένων ἐκλεκτόρων, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς κατὰ μικρὸν περιορίσθη εἰς ἑπτὰ. Λαμπρὰ ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Σαξονίας **᾽Οθωνος τοῦ Α΄**, ὁ ὁποῖος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον περὶ τὰ μέσα τῆς Γ΄ ἑκατονταετηρίδος. Οὗτος, ἐκλιπόμενος καὶ εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἰταλίας τοῦ οἴκου τοῦ Καρόλου, κατέλαβεν αὐτὸ καὶ ἤνωσε μὲ τὸ κράτος του. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας εἶχε καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, περιῆλθε καὶ τοῦτο εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γερμανίας. Ἐκτοτε οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας μετὰ τὴν ἐκλογὴν των μετέβαινον πρῶτον εἰς τὸ Μεδιόλανον, ὅπου περιβαλλόμενοι τὸ σιδηροῦν λογοβαρικὸν στέμμα (*) ἀνηγορεύοντο βασιλεῖς τῆς Ἰταλίας καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Ῥώμην ὅπου ἐχρίοντο ὑπὸ τοῦ πάπα **αὐτοκράτορες τοῦ Ἁγίου Ῥωμαϊκοῦ κράτους**. Ὁ ᾽Οθων Α΄ ἐπέτυχε προσέτι τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος παρὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει νομίμου αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ τὴν σύναψιν συγγενείας πρὸς τὸν ἑλληνικὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον. Ἡ Ἑλληνὶς βασιλόπαις Θεοφανῶ ἐγίνε νύμφη τοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ ᾽Οθωνος Α΄. Ἐκτοτε εἰσῆχθησαν ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς εἰς τὴν Γερμανίαν τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα καὶ αἱ συνήθειαι τοῦ βίου, ὡς καὶ αἱ τέχναι καὶ τὰ γράμματα τὰ ἑλληνικά.

Τὸ γερμανικὸν αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἔμεινεν εἰς τὸν οἶκον τῶν Σαξόνων βασιλέων μέχρι τοῦ 1024, ὅτε ἐξέλιπεν οὗτος. Κατόπιν περιῆλθεν εἰς ἄλλους γερμανικοὺς οἴκους καὶ τελευταῖον τὸ 1273 εἰς τὸν οἶκον τῶν **Ἀψβούργων** (ἐκ τίνος ἐν Ἑλβετίᾳ πύργου Ἀψβουργ). Οἱ Ἀψβούργοι καιέστησαν ἰδιαιτέραν τῶν κληρονομικὴν χώραν τὴν Αὐστρίαν, μὲ τὴν ὁποίαν διὰ συνοικεσιῶν καὶ κληρονομιῶν ἤνωσαν τὰ βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ Οὐγγαρίας καὶ διετήρησαν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα πλὴν τινων διαλειμμάτων μέχρι τοῦ 1804, ὅτε διελύθη ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία.

(*) Ἐλέγετο σιδηροῦν διότι εἶχεν ἐσωτερικῶς κρίκον σιδηροῦν κατασκευασθέντα κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκ τίνος τῶν ἡλων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Χριστὸς ἐκαρφώθη ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ.

3. Ἡ Γαλλία.

Εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Καρόλου τοῦ Φαλακροῦ, ἐγγόνου τοῦ Μ. Καρόλου, ἐβασίλευσαν μέχρι τοῦ 987. Ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Γ' ἑκατοντ. οἱ Νορμανδοὶ κατὰ τὰς πειρατικὰς αὐτῶν ἀνὰ τὰς παραλίους χώρας τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὀκεανοῦ ἐπιδρομὰς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν καὶ ἀποσπᾶσαντες μέγα μέρος αὐτῆς, ἔκτοτε ὀνομασθὲν Νορμανδία, ἔδρυσαν κράτος Νορμανδικὸν κατ' ὄνομα μόνον ὑποτελὲς εἰς τὸν βασιλεῖα τῆς Γαλλίας. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως οἱ Νορμανδοὶ παρέλαβον παρὰ τῶν ἐγγχωρίων τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν καὶ ἀφωμοιώθησαν πρὸς αὐτοὺς διατηρήσαντες μόνον τὸν πολεμικὸν τὸν χαρακτῆρα.

Ἀφ' οὗ τὸ 987 ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, ἐξελέχθη ὑπὸ διαφόρων ἡγεμόνων τῶν γαλλικῶν χωρῶν ὡς βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ὁ **Ὀύγων Καπέτος** ἰδιαιτέρος ἡγεμὼν τῶν Παρισίων. Εἰς τοὺς ἀπ' εὐθείας δὲ ἀπογόνους τούτου, **Καπετίδας** καλουμένους, παρέμεινεν ἡ βασιλεία τῆς Γαλλίας μέχρι τοῦ 1328. Ἐκτοτε ἤρχισε νὰ βασιλεύῃ πλάγιος ἐξ ἀρρονογονίας κλάδος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ὁ λεγόμενος **Βαλεσιανὸς** (Valois). Ἐκτοτε δὲ ἤρχισε καὶ ὁ ἑκατονταετῆς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν πόλεμος (1346—1453), ὁ ὁποῖος ἐπὶ τέλους κατέληξεν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν Γάλλων ἕνεκα τοῦ ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς ἡ ἥρωϊς Αὐρηλιανὴ παρθένος **Ἰωάννα δ'** **Αρχ.**

4. Ἡ Ἰταλία.

Τὸ βασίλειον τῆς Ἰταλίας (δηλ. ἡ ἄνω Ἰταλία), ἀφ' οὗ τὸ 923 ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Μ. Καρόλου, περιῆλθεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γερμανίας. Ἐνταῦθα ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος πολλαὶ πόλεις, ἰδίως τὸ **Μεδιόλανον** (Μιλᾶνον) ἡ **Βονωνία** (Βολώνια) καὶ ἡ **Φλωρεντία**, ἤρχισαν νὰ ζητοῦν τὴν αὐτονομίαν των. Αὗται κατὰ μικρὸν ἀπετέλεσαν πολιτείας δημοκρατικὰς, αἱ ὁποῖαι προώδευσαν ὕλικῶς καὶ ἀπέβησαν ἐστὶ ἀναπτύξεως ἐθνικοῦ βίου καὶ ἐθνικῆς ἰταλικῆς φιλολογίας. Ἰδίως ὅμως προώδευσαν πολιτικῶς διὰ τῆς ἰδρύσεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν πολλῶν ἀποικιῶν δύο ναυτικαὶ πόλεις, ἡ **Γένονα** καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ **Βενετία**.

Ἡ Βενετία εἶχε κατοικηθῆ τὸν Ε΄ αἰῶνα ἀπὸ πολλοὺς κατοίκους τῆς ἄνω Ἰταλίας, οἱ ὅποιοι φεύγοντες τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων κατέφυγον εἰς τὰ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πάδου ἀπόσιτα εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς νησιδία. Ἡ μικρὰ αὕτη κατ' ἀρχὰς νησιωτικὴ πόλις, ἀφ' ὅτου ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέκτησε τὴν Ἰταλίαν, διετέλεσεν ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς ἐλληνικῆς αυτοκρατορίας καὶ κατὰ μικρὸν διὰ τῆς μετ' αὐτῆς ἐμπορίας ἀπέκτησε μέγα ἐμπορικὸν ναυτικὸν καὶ ἀπέβη μεγάλη ναυτικὴ δύναμις. Ἐνεκα δὲ τῶν σχέσεων αὐτῆς μετὰ τὸ ἐλληνικὸν κράτος εἶχε προσλάβει ὅλον τὸν πολιτισμὸν αὐτοῦ. Ὅλαι αἱ συνήθειαι τῆς ζωῆς, ἡ τέχνη, ἡ πολυτέλεια τῆς Βενετίας προῆλθον ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ αὐτὴν πόλιν ἐλληνικὴν. Ἡ Βενετία ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἐγένετο αὐτόνομος ἀριστοκρατικὴ πολιτεία διοικουμένη ὑπὸ ἑνὸς συμβουλίου ἐκ δέκα ἀριστοκρατῶν καὶ ἑνὸς **δόγου** (δουκὸς) ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τούτου ἐκλεγομένου ἰσοβίως. Ἡ Τὰ περὶ αὐτῆς ὅμως θὰ ἴδωμεν ἐν ἐκτάσει εἰς τὴν ἐλληνικὴν Ἱστορίαν.

Τὸ πλεῖστον τῆς μέσης Ἰταλίας μετὰ τὴν Ῥώμην ἀπετέλει τὸ **παπικὸν κράτος**.

Ἡ κάτω Ἰταλία ὑπήγετο εἰς τὴν ἐλληνικὴν αυτοκρατορίαν μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ὅτε κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οὗτοι κατέκτησαν καὶ τὴν Σικελίαν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος εἶχον κατακτήσει οἱ Ἄραβες. Τὸ κράτος τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ μικρὸν ἐξῆταλίσθησαν, διετηρήθη μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Τότε περιῆλθεν εἰς τὸν γερμανικὸν οἶκον, βραδύτερον εἰς τὸν γαλλικὸν καὶ τέλος τὸν ΙΕ' αἰῶνα εἰς τὸν ἰσπανικόν.

5. Ἡ ἄλλη Εὐρώπη.

Τὰ Σκανδιναυικὰ κράτη. Εἰς τὰς βορειοτάτας χώρας τῆς Εὐρώπης κατῴκουν λαοὶ γερμανικοὶ ἀποτελοῦντες τρία κράτη, τῆς Δανίας, τῆς Σουηδίας καὶ τῆς Νορβηγίας. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Η' αἰῶνος μέχρι τοῦ Ι' ὑπὸ τὸ ὄνομα Νορμανδοὶ (ἄνθρωποι τοῦ βορρᾶ) ἔκαμαν πολλὰς ἐπιδρομὰς κατὰ θάλασσαν εἰς διαφόρους εὐρωπαϊκὰς χώρας καὶ ἴδρυσαν διάφορα κράτη.

Τὰ τρία σκανδιναυικὰ κράτη μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἤρχισαν νὰ πολιτίζων-

ται. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἠνώθησαν πολιτικῶς ὑπὸ τῆς βασιλείσης τῆς Δανίας Μαργαρίτας.

Ἡ Ἀγγλία. Οἱ Ἀγγλοι, λαὸς γερμανικός, καταλαβόντες τὸ 449 τὴν Βρεττανίαν, ἐξωλόθρευσαν σχεδὸν τοὺς παλαιούς κατοίκους, ἐξηφάνισαν πᾶν ἔγχος τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἴδρυσαν εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν ἑπτὰ ἰδιαίτερα κράτη. Ἡ ἑπταρχία αὕτη διήρκεσε μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς Η' ἑκατοντ., ὅτε ὁ ἡγεμὼν ἑνὸς τῶν ἑπτὰ κρατῶν ἤνωσεν αὐτὰ εἰς ἓν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδέχθησαν οἱ Ἀγγλοι τὸν χριστιανισμόν καὶ ἤρχισαν νὰ πολιτίζονται. Ἀλλὰ τότε ἤρχισαν καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν, ἰδίως τῶν Δανῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ κατέλαβον ἱκανὸν μέρος τῶν παραλίων τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐντεῦθεν ἔβλαπτον ὅλην τὴν χώραν. Ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν ἔσωσε τὴν Ἀγγλίαν ὁ τὸ 871 βασιλεύσας **Ἀλφρέδος ὁ μέγας**. Οὗτος καὶ τοὺς Δανοὺς ἐνίκησε καὶ ὑπέταξε, καὶ νόμους φιλελευθέρους εἰσήγαγεν εἰς τὴν χώραν, καὶ περὶ τῆς ἐκπαιδείσεως αὐτοῦ ἐφρόντισεν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλφρέδου ἐπανελήφθησαν πάλιν αἱ Δανικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἐπὶ τέλος ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν Σουήνων περὶ τὸ τέλος τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος κατέλαβε τὸ πλεῖστον μέρος τῆς χώρας. Τὴν κατάκτησιν συνεπλήρωσεν ὁ υἱὸς τοῦ Σουήνωνος Κανούτος ὁ μέγας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κανούτου οἱ Ἀγγλοι ἀπληλευθρώθησαν ἀπὸ τῶν Δανῶν. Ἀλλὰ τὸ 1066 ὁ ἡγεμὼν τῶν ἐν τῇ βορείῳ Γαλλίᾳ Νορμανδῶν **Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς** ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατέλαβεν αὐτήν. Διὰ τῆς κατακτίσεως ταύτης ἀνεμείχθη τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος μετὰ τῶν ἐγκαλισμένων Νορμανδῶν καὶ ἐκ τῆς ἀναμείξεως ταύτης προῆλθε τὸ νέον ἀγγλικὸν ἔθνος.

Ὁ Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς γενόμενος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας διεμοίρασεν ὅλην τὴν γῆν εἰς τοὺς Νορμανδοὺς καὶ ἔξ αὐτῶν ἀπέτελεσεν ἀριστοκρατίαν στενωῶς συνδεδεμένην μετὰ τῆς βασιλείας. Διετήρησεν ὅμως καὶ τὰς ἐν Γαλλίᾳ κτήσεις τοῦ οἴκου του, διὰ τὰς ὁποίας ἦτο ὑποτελεὶς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἐπὶ τῶν ἀπογόνων τούτου, οἱ ὁποῖοι διὰ πλαγίων γραμμῶν βασιλεύουν εἰς τὴν Ἀγγλίαν μέχρι σήμερον, ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ διὰ τοῦ μεγάλου χάρτου (*magna charta libertatum*), τὸν ὁποῖον ἔδωκεν εἰς αὐτὸν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος ὁ βασιλεὺς **Ἰωάννης ὁ ἀκήμων**. Δι' αὐτοῦ ἐπροστατεύοντο οἱ πολῖται ἀπὸ τὰς αὐθαιρεσίας

των ἀρχόντων καὶ ἀπηγορεύετο εἰς τὸν βασιλέα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ συμβουλίου τῶν εὐγενῶν (parlement).

Τότε κατεκτήθη καὶ ἡ Οὐαλλία καὶ ἠναγκάσθη ἡ Σκωτία νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀγγλίας. Οἱ πρὸς τὴν Γαλλίαν

Εἰκ. 13. Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα.

ὅμως διαρκεῖς πόλεμοι κατέληξαν διὰ τοῦ ἑκατονταετοῦς πολέμου εἰς τὸ νὰ χάσουν οἱ Ἀγγλοὶ ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπὶ τῆς ἠπείρου κτήσεις των.

Ἡ Ἰσπανία. Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἡ' ἑκατονταετηρίδος οἱ Ἀραβες κατέλαβον τὴν Ἰσπανίαν, περὶ τὰ μέσα δὲ αὐτῆς ἵδρυσαν ἐκεῖ τὸ Χαλιφᾶτον τῶν Οὐμειᾶδων. Ἡ δύναμις τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀκμὴν κατὰ τὸν Θ' καὶ Ι' αἰῶνα. Εἰς τὰς ὄρεινὰς βορειοεὐρωπαϊκὰς χώρας εἶχον

σηματισθῆ ἐκ τῶν ἐγγωρίων Ἰβήρων πολλὰ μικρὰ χριστιανικὰ κράτη. Τὰ κράτη ταῦτα καὶ ἰδίως ἡ **Καστιλία** καὶ ἡ **Ἀραγωνία** κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἤρχισαν ἀδιακόπους ἀγῶνας ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν, δι' αὐτῶν δὲ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἔγιναν κύριοι τοῦ ἡμίσεος τῆς χερσονήσου. Τότε τὰ διάφορα χριστιανικὰ κράτη συνεχωνεύθησαν εἰς δύο, τὸ τῆς Καστιλίας καὶ τῆς Ἀραγωνίας, καὶ κατὰ μικρὸν περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐξεδίωξαν ὀλοσχερῶς ἐκ τῆς πατρίδος τῶν τοὺς Μωαμεθανούς. Μετ' ὀλίγον τὰ δύο ταῦτα κράτη διὰ τοῦ γάμου τοῦ Φερδινάνδου τοῦ Καθολικοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Ἰσαβέλλας τῆς βασιλίσσης τῆς Καστιλίας ἠνώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὸ μέγα ἰσπανικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀνεπτύχθη ἰδιαίτερος καὶ ἀπετέλεσεν ἴδιον κράτος ἀξιόλογον ἡ Πορτογαλία.

Σλαῦοι καὶ Οὐγγροί. Κατὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν διάφοροι σλαβικοὶ λαοὶ ἐκ τοῦ ἔσωτερικοῦ τῆς σημερινῆς Ῥωσίας κατέλαβον ὅλας τὰς πρὸς Α. τοῦ Ἄλβιος γερομανικὰς χώρας (Πρωσσία καὶ μέρος τῆς Σαξονίας). Ὁ Κάρολος ὁ μέγας εἶχε πολεμήσει κατ' αὐτῶν καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τρόμον. Ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν ὅμως διαδόχων του οὗτοι ἤρχισαν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν γερομανικῶν χωρῶν καὶ τινες φυλαὶ αὐτῶν, οἱ **Μορανοί**, ἴδρυσαν ἰσχυρὸν κράτος, ἐκταθὲν εἰς τὴν Βοημίαν καὶ Πανονίαν, μέχρι τῆς σημερινῆς Σερβίας καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς. Τότε μάλιστα ἤρχισαν καὶ νὰ προσέρχονται εἰς τὸν χριστιανισμὸν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Ἑλλήνων ἱεραποστόλων Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου.

Ἐναντίον τοῦ μεγάλου τούτου σλαβικοῦ κράτους οἱ Γερμανοὶ ἐξήτησαν τὴν συνδρομὴν τῶν Οὐγγρων ἢ Μαγνάρων, βαρβάρων τουρκικῆς καταγωγῆς, ἐγκατασταθέντων περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος εἰς τὰς ΝΔ. χώρας τῆς σημερινῆς Ῥωσίας. Δι' αὐτῶν κατελύθη τὸ Μοραβικὸν κράτος καὶ διενεμήθη μεταξὺ τῶν ἄλλων μικροτέρων σλαβικῶν κρατῶν (Βοημίας καὶ Πολωνίας) καὶ τῶν Οὐγγρων. Ἐκτοτε οἱ βόρειοι Σλαῦοι οὗτοι ἐταπεινώθησαν πολὺ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, συμπληρωθέντος δὲ ὑπ' αὐτῶν καὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν, ἐξεγερομανίσθησαν. Ἐξ αὐτῶν ἐσηματίσθησαν καὶ τὸ βασιλεῖον τῆς **Πολωνίας**, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἔγινεν ἀνεξάρτητον καὶ κατὰ τὸν ΙΕ' ἔφθασεν εἰς μεγάλην

ἀκμήν, καὶ τῆς **Βοημίας**, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἠνώθη μετὰ τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους τῆς Αὐστρίας.

Ἄλλ' οἱ Οὐγγροὶ, ἀφ' οὗ συνετέλεσαν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ Μοραβικοῦ κράτους, κατόπιν ἤρχισαν ἐναντίον τῶν Γερμανῶν ἐπιδρομὰς, αἱ ὁποῖαι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλην τὴν νότιον Γερμανίαν μέχρι τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας. Εἰς τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας ἔθεσε τέραμα ὁ Ὅθων Α', νικήσας τοὺς Οὐγγρούς περὶ τὰ μέσα τῆς Ι' ἑκατονταετηρίδος. Ἐκτοτε οὗτοι περιορίσθησαν εἰς τὰς μέχρι σήμερον ὑπ' αὐτῶν κατοικουμένας χώρας καὶ ἴδρυσαν βασιλείον, τοῦ ὁποίου πρῶτος βασιλεὺς ἔγινε **Στέφανος ὁ Α'** (997). Οὗτος δὲ καὶ προσήγαγε τοὺς Οὐγγρούς εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τὸ βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας διετηρήθη ἀνεξάρτητον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ὅτε μέρος μὲν αὐτοῦ κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, μέρος δὲ ἠνώθη ὡς ἰδιαίτερον βασίλειον μετὰ τῶν κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου τῆς Αὐστρίας.

6. Ὁ βίος εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Οἱ μεγάλοι φεουδάρχαι. Ἡ διοργάνωσις τῆς κοινωνίας τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν μεσαίωνα ἀφείλεται εἰς τὸν τρόπον τῆς κατακτήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν γερμανικῶν λαῶν καὶ εἰς τὰ ἔθιμα αὐτῶν. Οἱ βάρβαροι κατακτῶντες μίαν χώραν μέρος μὲν αὐτῆς μικρὸν ἄφινον εἰς τοὺς παλαιούς κατοίκους τῆς χώρας ἀντὶ πληρωμῆς φόρου, τὸ δὲ περισσότερον μέρος διενέμοντο μεταξύ των. Ἐξ αὐτοῦ ὁ ἀρχηγός, ὁ **βασιλεὺς**, ἐλάμβανεν ἕν μέρος ὡς ἰδικὴν του κτήσιν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον διεμοίραζε διὰ κλήρου εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀνωτέρους συμπολεμιστάς του. Αὐτοὶ ἀπετέλεσαν τὴν πρώτην τάξιν τῶν εὐγενῶν, τοὺς **δοῦκας**. Καὶ οὗτοι πάλιν ἔκαμον τὸ αὐτὸ. Ἐκ τοῦ μεριδίου των ἐκράτουν μέρος δι' ἑαυτοὺς καὶ τὸ ὑπόλοιπον διένεμον εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοὺς ἀρχηγούς. Οὗτοι ἀπέτελεσαν τοὺς **κόμιστας**. Καὶ οἱ κόμιστες πάλιν ἔπραξαν τὸ αὐτὸ διὰ τοὺς ὑπ' αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ὀνομάσθησαν **βαρῶνοι** καὶ οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦντες τὴν τελευταίαν τάξιν τῶν εὐγενῶν ἤρχον ἀπ' εὐθείας τῶν ἀγροτῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν δουλοπάροικοι, καὶ τῶν ἐλευθέρων τῆς περιφερείας των. Μέσσην δὲ τάξιν μεταξύ δουκῶν καὶ κομίτων ἀπέτελεσαν οἱ κόμιστες τῶν ὄριων, οἱ ὀνομαζόμενοι **μαρκήσιοι**.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσχηματίζετο σύστημα ἀρχόντων καὶ ὑποτελῶν. Κατὰ τοῦτο ὅλοι ἦσαν ὑποτελεῖς τῶν ἀνωτέρων των

καὶ ἄρχοντες τῶν κατωτέρων εὐγενῶν. Μόνος ὁ βασιλεὺς ἦτο μόνον ἄρχων, μολοντί θεωρητικῶς καὶ οὗτος ἦτο ὑποτελής εἰς τὸν ἔχοντα τὸ αὐτοκρατορικὸν ἄξιωμα. Τὸ μερίδιον (τιμάριον), τὸ ὁποῖον εἶχεν ἕκαστος ὡς ἰδιαιτέραν κτήσιν, ὠνομάζετο **φρουδον**, οἱ δὲ εὐγενεῖς **φρουδάρχαι**. Ἐπομένως τὸ ὅλον τιμαριωτικὸν τοῦτο σύστημα ὠνομάζετο **φρουδαλισμός**.

Οἱ ἱππῶται. Παρὰ τοὺς μεγάλους τούτους ἰδιοκτητίας, τοὺς φρουδάρχας, οἵτινες ἦσαν οἱ κυρίως εὐγενεῖς, ἀνεπτύχθη κατὰ μικρὸν ἐκ τῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς καὶ τελευταία τάξις εὐγενῶν, ἡ **τῶν ἱπποτῶν**. Οἱ φρουδάρχαι στρατεύοντες κατ' ἀλλήλων ἢ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων τῶν ἐναντίον ἄλλων εἶχον ἀνάγκην στρατιωτῶν. Ἦσκουν λοιπὸν εἰς τὰ ὄπλα καὶ ὄπλιζον τοὺς ἰκανωτέρους ἐκ τῶν νέων τῶν ὑπηκόων των, εἰ ὁποῖοι οὕτω γινόμενοι πολεμισταὶ ἐγίνοντο ἐλεύθεροι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολεμισταὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐμάχοντο ἐφιπποὶ, ὠνομάζοντο ἱππῶται. Οἱ ἱππῶται οὗτοι συνήθως ὡς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ἐλάμβανον παρὰ τῶν φρουδαρχῶν κυρίων των μικρὸν τιμάριον, ἧτοι μικρὰν ἔκτασιν γῆς, καὶ οὕτω τὸν ΙΑ' αἰῶνα κατέληξαν νὰ ἀποτελέσουν ἰδιαιτέραν τάξιν εὐγενείας κληρονομικὴν, τὴν τελευταίαν τοῦ φρουδαλικοῦ συστήματος. Ἐκτοτε οἱ υἱοὶ μόνον τῶν ἱπποτῶν ἐγίνοντο ἱππῶται. Αἱ κόραι αὐτῶν δὲν ἐλάμβανον συζύγους παρὰ μόνον ἱππῶτας. Οἱ ἱππῶται λοιπὸν τότε δὲν ἦσαν μόνον ἐλεύθεροι ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ εὐγενεῖς.

Ἄλλὰ διὰ νὰ γίνῃ τις ἱππότης, ἀπαιτεῖτο μακρὰ ἄσκησις. Τὰ ὄπλα τῶν ἱπποτῶν ἦσαν ξίφος, μακρὰ λόγχη, θώραξ μακρὸς ἐκ σιδήρου ἀλυσιδωτὸς ἢ φολιδωτὸς καὶ περικεφαλαία σιδηρὰ καλύπτουσα τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον. Τὰ ὄπλα ταῦτα ἦσαν πολὺ βαρέα καὶ διὰ νὰ τὰ μεταχειρίζονται ἀπαιτεῖτο καὶ ἄσκησις. Δὲν ἐγενεῖτο τις λοιπὸν ἱππότης, ἔπρεπε καὶ νὰ διδαχθῆ. Ἡ μαθητεία τοῦ νέου εὐγενοῦς ἐγίνετο ἢ παρὰ τῷ πατρὶ ἢ συνήθως παρὰ τινὶ τῶν φρουδαρχῶν φίλῳ τοῦ πατρός του. Ὅταν δὲ ἔφθανεν εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν, ἐκηρύσσετο ἱππότης, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἔδιδε τὸν ὄρκον ὅτι θὰ ἐκκληροῖ πιστῶς ὅλα τὰ καθήκοντα τοῦ ἱππότητος. Τούτων τὰ κυριώτερα ἦσαν τὰ ἑξῆς :

- α) Νὰ εἶνε ἀνδρείος, ὑπερήφανος καὶ τίμιος, νὰ μὴ παραβαίῃ τὸν λόγον τῆς τιμῆς του καὶ νὰ μὴ ἀνέχεται καμμίαν ὕβριν.
- β) Νὰ φοβῆται καὶ νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν καὶ νὰ ὑποστηρίζῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς.

γ') Νὰ μένη πιστὸς εἰς τὸν φεουδάρχην κύριόν του.

δ') Νὰ υπερασπίζῃ διὰ τοῦ ξίφους τὴν τιμὴν τῶν προσβαλλομένων εὐγενῶν γυναικῶν καὶ νὰ βοηθῇ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ καταδυναστευομένους,

ε') Μηδέποτε νὰ ψεύδεται.

Οὕτω οἱ ἱππῶται ἀνέπτυξαν θαυμασίας ἀρετὰς καὶ ὁ ἱππότης ἐθεωρεῖτο τέλειος τύπος εὐγενοῦς. Ἔνεκα τούτου καὶ οἱ μεγάλοι φεουδάρχαι καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες ἐπεδεικνύοντο ὅτι εἶχον τὰς ἱποτικὰς ἀρετὰς καὶ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ὀνομαζῶνται ἱππῶται. Ὁ ἱποτικὸς βίος ἔλαβεν αἴγλην τινὰ καὶ γοητείαν, ὅπως ὁ βίος τῶν ἡρώων κατὰ τοὺς προομηρικὸς χρόνους εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅπως δὲ ἐκεῖνος, οὕτω καὶ αὐτὸς παρέσχε τροφήν εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν φιλολογίαν καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἡθῶν.

Οἱ κληρικοί. Ἐκτὸς τῶν μεγάλων φεουδαρχῶν καὶ τῶν ἱποτῶν ἰσχυροὶ διὰ τὸν πλοῦτόν των ἦσαν προσέτι καὶ οἱ **κληρικοί**. Ἐπιστεύετο τότε ὅτι ὁ δίδων εἰς μίαν ἐκκλησίαν χρήματα ἢ γαίας ἀπέκτα τὸ μέσον νὰ ἐξαγνίσῃ τὰς ἁμαρτίας του καὶ νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν του. Ὁ προστάτης τῆς ἐκκλησίας ἅγιος καὶ οἱ μοναχοὶ οἱ ὑπηρετοῦντες τὸν Ἅγιον ἀντήμειβον τὸν δωρητὴν μεσολαβοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ Θεῷ. Ὁ κληρὸς ἀπέκτα οὕτω δλόκληρα χωρία καὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἱερεῖς ἀπέβαινον μεγάλοι ἰδιοκτῆται.

Οἱ χωρικοί. Ἡ γῆ ὅλη ἀνῆκεν εἰς τὰς ἐκκλησίας, εἰς τοὺς ἱππῶτας, εἰς τοὺς μεγάλους φεουδάρχας. Ταύτην ἐκαλλιέργουν οἱ εἰς ἐκάσκην ἰδιοκτησίαν προσκεκολλημένοι χωρικοί. Καὶ μικρὸν μὲν μέρος, τὸ περὶ τὸν οἶκον τοῦ κυρίου, ἐκαλλιέργουν πρὸς ὄφελος αὐτοῦ, ὅλους δὲ τοὺς ἄλλους ἀγροὺς τῆς ἰδιοκτησίας ἐκαλλιέργουν δι' ἴδιον λογαριασμὸν ἀπολαμβάνοντες αὐτοὶ τὰ προϊόντα των. Κατόικουν δὲ εἰς χωρία καὶ ἕκαστος εἶχε τὸν οἶκόν του, τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὸν ἀγρόν του. Ὁ κύριός του δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποσπάσῃ τινὰ ἐκ τοῦ χωρίου, ἵνα τὸν πωλήσῃ μακρὰν, μήτε νὰ λάβῃ τὴν γυναῖκά του ἢ τὰ τέκνα του, μήτε νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν οἰκίαν του καὶ τὸν ἀγρόν του, τὰ ὅποια εἶχον παραχωρηθῆ εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῶν προγόνων του. Εἰς ἀντάλλαγμα ὅμως οἱ χωρικοί εἶχον τὰς ἐξῆς ὑποχρεώσεις:

1) Ὁφείλον νὰ πληρῶνουν εἰς τὸν ἰδιοκτῆτην ὡς δικαίωμα ἐκμισθώσεως ποσόν τι χρημάτων, ἔκπαλαι ὠρισμένον, καὶ ὠρι-

σμένον ποσὸν ἕξ ὅλων τῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων των.

2) Ὁφείλον νὰ καλλιεργοῦν ἄνευ ἰδιαιτέρας ἀμοιβῆς τὴν γῆν, ἢ ὅποια ἔμενεν εἰς τὸν κύριον.

3) Ὁφείλον νὰ φέρουν τὸν σίτον των, ἵνα τὸν ἀλέσουν, εἰς τὸν μύλον τοῦ κυρίου, τὸν ἄρτον των εἰς τὸν κλίβανόν του, τὰς σταφυλάς των εἰς τὸ πιεστήριόν του, καὶ νὰ μεταχειρίζωνται τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ τοῦ κυρίου. Δι' ὅλας δὲ αὐτὰς τὰς ὑπηρεσίας ὑπερθεοῦντο νὰ πληρῶνουν ὠρισμένην ἀμοιβήν.

4) Ὑπέκειντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ κυρίου, ὅστις ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς πρόστιμα πρὸς ὠφελειάν του ἢ κατεδίκαζεν εἰς θάνατον καὶ ἐδήμειε τὴν περιουσίαν των εἰς ὄφελος ἑαυτοῦ.

Τὰ φεουδαλικά ἥθη. Ἐκαστος εὐγενῆς εἶναι ἀπόλυτος κύριος εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν του, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ ἴδιον κράτος. Οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ ὑπηρεταὶ του εἶναι ὑπήκοοί του, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχει πᾶσαν ἐξουσίαν. Οἱ εὐγενεῖς οὐδεμίαν ἄλλην μόρφωσιν ἔχουν, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀσχολοῦνται παρὰ εἰς τὰ ὄπλα. Τὰς μεταξὺ των διαφορὰς λύουν διὰ μονομαχίας, πολὺ συχνὰ ὅμως καὶ διὰ πολέμου. Διὰ μίαν ὕβριν, διὰ μίαν φιλονικίαν ἐπὶ τῶν κτημάτων των, ὁ ἱππότης στέλλει εἰς τὸν ἀντίπαλόν του τὸ χειρόκτιόν του. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν κήρυξιν πολέμου. Οἱ ὑποτελεῖς τῶν δύο ἐχθρῶν εἶναι ἀναγκασμένοι εἰς πόλεμον μεταξὺ των. Ἐπιτίθενται ἐπὶ τῶν κτημάτων τοῦ ἐχθροῦ, ἀρπάζουν τὰς ἀγέλας τῶν χωρικῶν, καίουν τοὺς οἴκους των, πολιορκοῦν τὸν πύργον τοῦ ἀντιπάλου καὶ ζητοῦν νὰ τὸν συλλάβουν, διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ πληρώσῃ λύτρα.

Συνήθως οἱ ἱππῶται εὗρισκον συμφερότερον νὰ ἀργυρολογοῦν ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους, καὶ τὸν πόλεμον μετέτρεπον εἰς ληστείαν. Εὐγενεῖς δὲ τινες ἐνῆδρευον τοὺς ἐμπόρους εἰς τὰς ὁδοὺς, ἐλάμβανον τὰς ἀποσκευάς των, τοὺς ἐνέκλειον εἰς τὴν φυλακὴν τοῦ πύργου των καὶ τοὺς ἐβασάνιζον διὰ νὰ ἐξαγοράσουν ἑαυτοὺς.

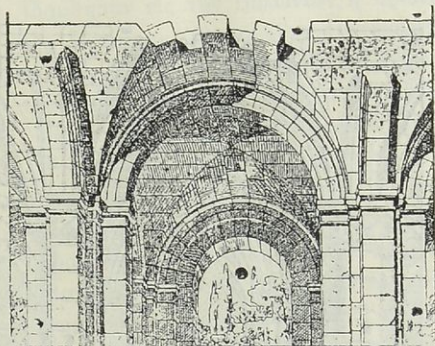
Ἐνεκα τούτου οἱ εὐγενεῖς κατὰ τοὺς πολεμικοὺς τούτους χρόνους εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ἔχουν ὠχυρωμένας τὰς κατοικίας των. Ἐκτιζον λοιπὸν ἐπὶ τῶν καταλλήλων ὑψομάτων πύργους ὑψηλοὺς, μὲ ἰσχυρὰ τεῖχη καὶ εὐρείας τάφρους.

Ὅταν δὲν εὗρισκοντο εἰς πόλεμον, οἱ ἱππῶται μιᾶς χώρας παρεσκεύαζον ψευδομάχας (tournois). Συνηγοῦντο εἰς δύο ὀμάδας

καὶ ἐμάχοντο εἰς γυμνὴν τινα πεδιάδα. Ὅπως εἰς τὴν ἀληθινὴν μάχην, ὁ ὀπίστων κατὰ γῆς ἵππότην ἐλάμβανε τὸν ἵππον του, τὴν πανοπλίαν του καὶ τὸν ἠνάγκαζε νὰ πληρώνη λύτρα.

Ἡ Ἐκκλησία. Ἐν μέσῳ τῆς ἀγριότητος τῶν ἠθῶν, ἡ ὁποία ἐπεκράτει κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, τὸ μόνον μορφωτικὸν καὶ ἠθικὸν στοιχεῖον τῆς κοινωνίας τῶν χρόνων ἐκείνων ἀπετέλει ἡ Ἐκκλησία. Ὁ κληρὸς τοῦ μεσαίωνος, πλούσιος, ὡς καὶ οἱ εὐγενεῖς, ἦτο περισσότερον ἐκείνων μορφωμένος καὶ ἐκτὸς τούτου εἶχεν εἰς χεῖράς του μίαν ἄλλην δύναμιν ἀκαταμάχητον. Ἦσκει μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν συνειδήσεων ὄλων, διότι δὲν ἦδύνατό τις

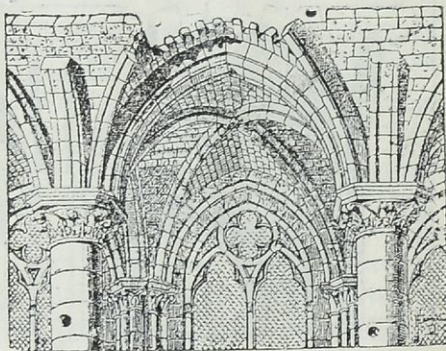

Εἰκ. 14. Τοξοειδῆς θόλος ῥωμανικοῦ ὄψιμου.

νὰ νυμφευθῆ, νὰ βαπτίσῃ τὰ τέκνα του, νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ κλήρου. Μετεχειρίζετο λοιπὸν ἐναντίον τῶν ἀμαρτάνόντων τὴν δύναμίν του ταύτην καὶ ἀπέκλειεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν. Ἐὰν οὗτοι ἠψήφουν τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦτον, ἐπεξέτεινεν αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς οἰκείους των.

Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον προσέδιδεν εἰς τὸν κληρὸν ἀκόμη μεγαλυτέραν δύναμιν, ἦτο ὁ ὀργανισμὸς αὐτοῦ. Ἐν μέσῳ τῆς ἀναρχίας τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος οὗτος διὰ τῆς ἰσχυρῆς ὀργανωμένης ἱεραρχίας του ἐδημιούργει συνειδήσιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως ἀπὸ τῶν νοτιωτάτων ἀκτῶν τῆς Μεσογείου μέχρι τῶν βορειοτάτων παραλίων τῆς Σκανδιναυικῆς χερσονήσου. Καὶ ἡ συνείδησις αὕτη συνήνωνεν ἠθικῶς τοὺς λαοὺς, οἱ ὁποῖοι ἔνεκα ἐλλείψεως πάσης ἄλλης

πνευματικῆς ἢ ὑλικῆς ἐπικοινωνίας ἦσαν ἐντελῶς χωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων. Μοναχικά·τάγματα μὲ διάφορα ὀνόματα διατρέχοντα ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ μοναστήρια πλεῖστα ἰδρυμένα εἰς διαφόρους τόπους ἀπετέλουν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν δεσμὸν τῶν λαῶν. Τὸ σημεῖον δὲ τῆς ἐνώσεως ἀπετέλει ἡ Ῥώμη, ὡς πρωτεύουσα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, εἰς τὴν ὁποίαν ἤδρευεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοποτηρητὴς τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ πάπας. Εἰς ταύτην, ὡς εἰς μέγα προσκνητήριον, συνέρρεον ἐκ πάσης τῆς δύσεως μυριάδες χριστιανῶν ἰδίως κατὰ πᾶν πεντηχοστὸν ἔτος (ἰωβιλαῖον), ὅτε ἐδίδετο καὶ ἄφρσις ἁμαρτιῶν εἰς τοὺς προ-

Εἰκ. 15. Ὁξυκόρυφος θόλος γοτθικοῦ ῥυθμοῦ.

σκυνητάς. Ἐκ τούτου ἡ δύναμις τῶν παπῶν ἀπέβη τόσο μεγάλη, ὥστε νὰ ἐπιβάλλουν οὗτοι τὴν θέλησίν των εἰς ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης.

Αἱ πόλεις. Εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν εὐρίσκετο ἡ Εὐρώπη πρὸ τῶν σταυροφοριῶν. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΑ' αἰῶνος τὰ πράγματα ἤλλαξαν διὰ τῆς κατὰ μικρὸν ἀναπτύξεως τῶν πόλεων. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς αἱ ἀρχαῖαι πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἰδρυθῆ ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Βρετανίαν καὶ Ἰσπανίαν ἐπὶ τῆς ῥωμαιοκρατίας, εἶχον ἐρημωθῆ. Ἡ ἔλλειψις χρημάτων πρὸς κατασκευὴν ἔργων ἐξηφάνισε τοὺς τεχνίτας, ἡ δ' ἔλλειψις ἀσφαλείας τοὺς ἐμπόρους. Ἀπὸ τοῦ τέλους ὅμως τοῦ ΙΑ' αἰῶνος οἱ χωρικοὶ ἤρχισαν νὰ πλουτίζουν, τὸ δὲ ἐμπόριον ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ζωὴν τινα. Τότε καὶ αἱ ἀρχαῖαι πόλεις ἤρχισαν νὰ κατοικοῦνται πυκνῶς καὶ τὰ χωρία νὰ γίνωνται πόλεις. Καὶ εἰς αὐτὴν

δὲ τὴν Γερμανίαν, ὅπου ἀρχῆθεν δὲν ὑπῆρχον πόλεις, ἤρχισαν νὰ σχηματίζονται τοιαῦται. Εἰς τοῦτο πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ ἐκκλησία διὰ τῆς ιδρύσεως ἐπισκοπῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν πυρῆνα πόλεων. Καὶ κατ' ἀρχῆς μὲν αἱ πόλεις αὗται ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τῶν φεουδαρχῶν, εἰς τὸ φέουδον τῶν ὁποίων ἰδρύοντο αὐται, ἢ ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων. Κατὰ μικρὸν ὅμως κατόπιν μακρῶν ἀγώνων οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων κατώρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των καὶ νὰ ἀναπτύξουν ἐλεύθερον ἀστικὸν βίον. Ὁ ἐλεύθερος οὗτος ἀστικὸς βίος ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ ἐλευθέρου πολιτειακοῦ βίου, προσέτι δὲ τῆς προόδου τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων.

Τότε ἰδρύθησαν εἰς τὴν Βολωνίαν ἡ πρώτη Νομικὴ Σχολὴ καὶ εἰς τοὺς Παρισίους τὸ πρῶτον Πανεπιστήμιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον διὰ τὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἀγγλίας καὶ ὄλων τῶν γερμανικῶν κρατῶν. Τότε διεμορφώθησαν ἐκ λατινικῶν καὶ γερμανικῶν στοιχείων αἱ ῥωμανικὴ λεγόμεναι γλῶσσαι, Ἰταλική, Γαλλικὴ καὶ Ἰσπανικὴ, καὶ ἀνεπτύχθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Γαλίαν, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἡ ῥωμαντικὴ ποίησις, ἥκμασαν δ' εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ περίφημοι ποιηταὶ Δάντης καὶ Πετράρχης καὶ ὁ πρῶτος Ἰταλὸς πεζογράφος Βοκκάκιος. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τέλος εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀνεφάνη κατὰ πρῶτον ὁ ῥωμανικὸς (ῥωμαιοβυζαντινὸς) ὄρθμος καὶ κατόπιν ὁ γοτθικὸς. Ἐκ τούτων τοῦ μὲν πρώτου κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὁ τοξοειδὴς θόλος, τοῦ δὲ δευτέρου ὁ δξυκόρυφος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΚΑΙ ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ
ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

1. Οἱ Δοῦκαι καὶ οἱ Σελδζοῦκοι Τοῦρκοι.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία ἀπόγονος τοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου, ἡ τότε ἐπικρατοῦσα πολιτικὴ ἀριστοκρατία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν γηραιὸν καὶ ἀδρανῆ **Μιχαήλ ΣΤ'** τὸν ἐπονομαζόμενον Στρατιωτικόν. Ἀλλὰ τώρα ἡ στρατιωτικὴ μερὶς ἐξηγέρθη καὶ κατώρθωσε μετ' ὀλίγους μῆνας νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν γενναῖον στρατιωτικὸν ἄνδρα **Ἰσαάκιον Κομνηνόν**.

Ὁ Ἰσαάκιος ἐταπεινώσε μὲν ὅπωςδῆποτε τοὺς πολιτικούς, ἀλλὰ βαρυνθεὶς ἐκ τῆς μεγάλης καὶ ἐπιμόνου ἀντιδράσεως αὐτῶν μετὰ διαιτητῆ βασιλείαν παρητήθη, ἀφῆκε δὲ τὸν θρόνον εἰς τὸν **Κωνσταντῖνον Δούκαν**, ἀρχαῖόν του σύντροφον ἐν τῷ στρατῷ, ἀλλ' ἀφωσιωμένον εἰς τὴν μερίδα τῶν πολιτικῶν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπεκράτησαν τελείως οἱ πολιτικοί, ὁ δὲ στρατὸς παρημελήθη καὶ περιήλθεν εἰς παραλυσίαν, ἐν ᾧ εἶπερ ποτε ἄλλοτε εἶχεν ἀνάγκην ἐνισχύσεως, διότι νέος πολέμιος ἠπέλειε τὴν Μ. Ἀσίαν, οἱ καλούμενοι **Σελδζοῦκοι Τοῦρκοι**.

Τὸ ἀραβικὸν κράτος ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶχε παρακμάσει καὶ ἐξασθενήσει. Ἀλλὰ δὲν παρήκμασε καὶ ὁ μωαμεθανισμός. Οἱ Πέρσαι μάλιστα, οἱ ὅποιοι εἶχον μὲν ἀνσγκασθῆ νὰ δεχθοῦν τὸν μωαμεθανισμόν, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλον καὶ τὴν ἔθνηκὴν τῶν συνείδησιν, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνέκλυψαν καὶ ἴδρυσαν πολλὰ μωαμεθανικὰ κράτη. Τὰ κράτη ὅμως ταῦτα προώδευσαν μὲν πνευματικῶς καὶ παρήγαγον ποίησιν θαυμασίαν, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξαν κατακτητικὰ. Τὴν κατακτητικὴν ὁρμὴν τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἐκληρονόμησεν ἄλλος νέος καὶ πολεμικώτερος λαός, ὁ **τουρκικός**.

Μία τουρκικὴ φυλὴ, ὀνομαζομένη ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς Σελδζοῦκου σελδζουκική, ἐκ τῶν παρὰ τὴν Κασπίαν θάλασσαν οἰκήσεών της εἰσέδυσεν εἰς τὰς περσικὰς χώρας. Οἱ Σελδζοῦκοι ἤ ἤδη πρότερον ἢ τώρα ἀσπασθέντες τὸν μωαμεθανισμόν κατ-

έλισαν τὰ διάφορα περσικά κράτη καὶ ἴδρυσαν μέγα μωαμεθανικὸν τουρκικὸν κράτος ὑπὸ ἡγεμόνας ὀνομαζομένους σουλτάνους. Τὸ τουρκικὸν τοῦτο κράτος ἀνεξωογόνησεν εἰς τὴν Ἀσίαν τὸν μωαμεθανισμόν.

Μὲ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν οἱ Σελδζοῦκοι συνεκρούσθησαν κατὰ πρῶτον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου. Κατ' ἀρχὰς κατέλαβον μέρος τῆς Ἀρμενίας. Τώρα δὲ μὲ ἀρχηγὸν τὸν **Ἄρπ Ἀρσλάν**, ἤρχισαν νὰ εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἀπεδείχθη ἀνίκανος νὰ ἀντιταχθῆ κατ' αὐτῶν. Εὐτυχῶς οὗτος μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν (1067), ἡ δὲ σύζυγός του Εὐδοκία ἢ ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων τέκνων του πιεζομένη ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης συνεζεύχθη μὲ ἄριστον στρατιωτικὸν ἄνδρα, τὸν **Ῥωμανὸν Διογένην**. Ὁ Ῥωμανὸς πράγματι ἐδικαίωσε τὰς ἐπ' αὐτοῦ προσδοκίας. Συγκροτήσας στρατὸν ἐκ μισθοφόρων Νορμανδῶν καὶ ἄλλων βαρβάρων ἀγωνίζεται πρὸς τοὺς τούρκους ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἀπωθεῖ αὐτοὺς πέραν τῶν ὄριων τῆς Μ. Ἀσίας. Ἄλλ' εἰς μίαν μάχην εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐνίκηθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος (1071). Ὁ Ἄρπ-Ἀρσλάν ἐφέρθη γενναιοφρόνως πρὸς τὸν γενναῖον ἀντίπαλόν του. Περιποιηθεὶς διὰ βασιλικῶν τιμῶν τὸν Ῥωμανὸν συνωμολόγησε μετ' αὐτοῦ εἰρήνην καὶ ἐδέχθη νὰ παραιτηθῆ ὅλης τῆς Μ. Ἀσίας μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ἐκ μέρους τοῦ Ῥωμανοῦ γενναίας χρηματικῆς ἀποζημιώσεως.

Ἄλλ' ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μερὶς τῶν πολιτικῶν μαθούσα τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ῥωμανοῦ κηρύττει αὐτὸν ἔκπτωτον τοῦ θρόνου καὶ ἀναγορεῖ βασιλέα τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ Ῥωμανοῦ **Μιχαὴλ Ζ'**. Συγχρόνως δὲ πέμπει στρατιωτικὴν δύναμιν κατὰ τοῦ ἐπιστρέφοντος Ῥωμανοῦ. Ὁ Ῥωμανὸς παραδίδεται μὲ τὸν ὄρον τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ συλληφθεὶς τυφλοῦται καὶ ἐκ τοῦ παθήματος ἀποθνήσκει.

Ἡ βασιλεία τοῦ Μιχαὴλ ὑπῆρξεν ἀθλιωτάτη. Ἐν τῷ αὐτὸς ἀσχολεῖται εἰς τὴν σύνθεσιν στίχων, τὸ κράτος κυβερνᾷ ὁ σοφώτατος εἰς τὰ γράμματα, ἀλλ' ἀνικανώτατος κυβερνήτης Μιχαὴλ ὁ Ψελλός, ὁ διδάσκαλός του. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ οἱ Σελδζοῦκοι Τούρκοι εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ κυριεύουν αὐτὴν σχεδὸν ὅλην.

Τὸ κράτος περιήλθεν εἰς οἰκτρὰν θέσιν. Κατὰ τὰ 50 ἔτη, τὰ ὁποῖα παρῆλθον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαρο-

κτόνου, καὶ κατὰ τὰ ὁποῖα διηύθυνε τὰ τοῦ κράτους ἢ μερὶς τῶν πολιτικῶν, ἢ ἕκτασις τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχεν ἐλαττωθῆ εἰς τὸ ἡμῖς. Οἱ στρατιωτικοὶ ἐξεγείρονται καὶ ἐπαναστατοῦν, ἀλλ' ἐρίζουν μεταξύ των περὶ τοῦ θρόνου. Ἐπὶ τέλους τὸ 1081 καταλαμβάνει ὀριστικῶς αὐτὸν ὁ ἀνεπίδς τοῦ Ἰσαυκίου τοῦ Κομνηνοῦ **Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός**.

2. Οἱ Κομνηνοί.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός ἔγινε ὁ πραγματικὸς ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Εἰς τὴν δυναστείαν ταύτην ἀνήκουν οἱ κατὰ σειρὰν βασιλεύσαντες **Ἀλέξιος** (1081—1118), **Ἰωάννης** (1118—1143), **Μανουὴλ** (1143—1180), **Ἀλέξιος Β'** (1180—1183) καὶ **Ἀνδρόνικος** (1183—1185).

Ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος τὸ κράτος εὐρίσκετο εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς. Οἱ τρεῖς πρῶτοι Κομνηνοὶ κατώρθωσαν ὄχι μόνον νὰ σώσουν αὐτὸ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ προσδώσουν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν λάμπην μεγάλην. Βεβαίως δὲν ἔφεραν, οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ φέρουν, τὸ κράτος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' ἀκμὴν. Ἀλλ' ὅμως ἡ συνετὴ διοίκησις των, ἡ ἀνδρεία των, ἡ διπλωματικὴ ἱκανότης των ἔδωκαν εἰς τὸ κράτος νέαν ζωὴν καὶ ἔκαμαν, ὥστε νὰ δυνηθῆ τοῦτο νὰ ἀντιταχθῆ ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἐξ ἀνατολῶν ἐχθρούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πολὺ ἐπικινδυνότερους ἐκείνων νέους ἐκ τῆς Δύσεως ἐμφανισθέντας ἐχθρούς, τοὺς Νορμανδοὺς καὶ τοὺς Σταυροφόρους.

3. Ἀλέξιος Α'.

Ὅταν ὁ Ἀλέξιος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἦτο νεανίας 24 ἐτῶν. Ἐν τούτοις ἦτο ἤδη ἐπιφανής. Καταγόμενος ἐκ μεγάλης στρατιωτικῆς οἰκογενείας εἶχε μέχρι τοῦδε πολλάκις διακριθῆ ὡς στρατηγὸς καὶ ἦτο ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαόν. Ἀνελθὼν δὲ εἰς τὸν θρόνον κατώρθωσε νὰ συνταχθῆ μετ' αὐτοῦ ὄχι μόνον ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία, ἀλλὰ καὶ ἡ μερὶς τῶν πολιτικῶν. Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες κατενόησαν ἐπὶ τέλους ὅτι, ὅπως εἶχον τὰ τοῦ κράτους, ἔπρεπε, διὰ νὰ σωθῆ τοῦτο, νὰ ὑποταχθοῦν εἰς ἡγεμόνα ἰσχυρότερον τῶν Δουκῶν καὶ ἕκτοτε ἔπαυσαν τὴν ἀντιπολίτευσιν αὐτῶν εἰς τοὺς στρατιωτικούς.

Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξιος ἔμελλε νὰ παρασκευασθῆ διὰ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Τούρκους. Καὶ τὸ πρῶμα δὲν θὰ ἦτο δύσκολον διὰ τὸν Ἀλέξιον, ὅστις εἶχε μεγάλην καὶ στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα. Ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους ἠδύνατο νὰ συγροτηθῆ στρατὸς ἀξιόλογος. Οἱ δὲ χρηματικὸι πόροι καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἄφθονοι. Δυστυχῶς δὲν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν τοῦτο ἄλλα γεγονότα. Νέοι φοβεροὶ πολέμιοι ἐκ τῆς Δύσεως ἀναγγέλλονται ὅτι ἐπέρχονται κατὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν τοῦ κράτους, οἱ **Νορμανδοί**. Ὁ Ἀλέξιος ἀναγκάζεται νὰ στρέψῃ εἰς αὐτοὺς ὅλην του τὴν προσοχὴν.

4. Ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν.

Οἱ Νορμανδοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος ἐπωφεληθέντες ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκετο τὸ ἑλληνικὸν κράτος, κατέλαβον σχεδὸν ὅλην τὴν κάτω Ἰταλίαν. Κατόπιν ὁ τὸ 1057 γενόμενος ἀρχηγὸς αὐτῶν **Ροβέρτος**, ὁ διὰ τὴν πανουργίαν αὐτοῦ ἐπονομασθεὶς **Γυϊσκάργος**, ὃχι μόνον συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας μέχρι τῶν ὄριων τοῦ παπικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ κατέκτησε τὴν Σικελίαν ἀπὸ τῶν Ἀράβων. Τώρα δὲ ἔστρεψε τὸ βλέμμα του καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Παρασκευάσας λοιπὸν στρατὸν ἐκ 30 χιλ. ἀνδρῶν καὶ στόλον ἐξ 150 μεγάλων πλοίων ἐπέρχεται κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1081 ἐναντίον τῆς Κερκύρας, κυριεύει αὐτήν, περὶ τὰ μέσα δὲ Ἰουλίου πλεύσας εἰς Δυρράχιον ἀποβιβάζεται καὶ πολιορκεῖ αὐτό.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔμεινεν ἀργός. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος κατὰ τὰ τελευταῖα τῶν ἀνωμαλιῶν ἔτη εἶχε χάσει τὸ περισσότερον μέρος καὶ τῆς ναυτικῆς καὶ τῆς πεζικῆς δυνάμεώς του. Καὶ τὸν μὲν πεζικὸν στρατὸν ἤλπιζεν ὁ Ἀλέξιος ὅπως ἴσως νὰ ἀναπληρώσῃ. Πρὸς τοῦτο ὅμως εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, ἀλλ' ἢ ἐσωτερικὴ ἐπὶ τῶν προκατόχων του διοικήσις εὐρίσκετο εἰς τοιαύτην παραλυσίαν, ὥστε αἱ τακτικαὶ εἰσπράξεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαρκέσουν. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ καταφύγῃ εἰς ἐκτάτους συνδρομὰς. Ὅλοι οἱ συγγενεῖς τοῦ βασιλέως καὶ ὅλοι οἱ μεγιστάνες κατέθεσαν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἰδίας περιουσίας καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέβαλε χεῖρα ὁ Ἀλέξιος, ὡς ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος, καὶ ἐπὶ τῶν

ἐκκλησιαστικῶν θησαυρῶν. Οὕτω συναθροίσας ἀρκετοὺς πόρους παρεσκεύασεν ἱκανὸν στρατόν. Διὰ τὴν στρέψη δὲ ὅλην του τὴν προσοχὴν πρὸς Δ. συνωμολόγησε σπονδὰς πρὸς τοὺς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Τούρκους, οἱ ὅποιοι εἶχον προελάσει μέχρι Κυζίκου καὶ Νικαίας. Δὲν εἶχεν ὅμως ὁμοίως τὸ πρᾶγμα καὶ διὰ τὸ ναυτικόν. Ἐλεῖπεν ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος καὶ οἱ πόροι. Προκειμένου λοιπὸν νὰ πολεμήσῃ ἐναντίον ἐχθροῦ ὁ ὅποιος εἶχεν ἰσχυρὸν στόλον ἐξήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν Ἐνετῶν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε χρήματα νὰ πληρώσῃ τὴν συνδρομὴν των, ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς ὑπέρογκα ἐμπορικὰ προνόμια. Πασχεώρησε δηλ. εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ὁλόκληρον τμήμα τοῦ λιμένος τοῦ Πέραν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς κτήμα αὐτῶν ἀναπαλλοτρίωτον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀποβαθρῶν, οἰκιῶν, ἐργοστασίων, ἀποθηκῶν καὶ ἐκκλησιῶν καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἐκεῖ διαμένοντας νὰ ἀποτελοῦν ἰδίαν κοινότητα ἀνεξάρτητον, ἣτις σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη κράτος ἐν κράτει. Ὁμοία παραχώρησις ἰδιαίτερον τμήματος ἐγίνε καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας πόλεις τοῦ κράτους, ὅπου ἤθελον ζητήσῃ τοῦτο οἱ Ἐνετοί. Τέλος ἐπετράπη εἰς τοὺς Ἐνετοὺς νὰ ἐμπορεύωνται καθ' ὅλον τὸ κράτος, χωρὶς νὰ καταβάλλουν κανένα τελωνιακόν, λιμενικόν ἢ ἄλλον οἰονδήποτε φόρον. Τὰ προνόμια ταῦτα ἀπέβησαν ὀλέθρια εἰς τὸ κράτος. Ὅχι μόνον ἀπεστερήθη τοῦτο ἔκτοτε ἀξιολόγου μέρους τῶν εἰσπράξεών του, ἀλλὰ καὶ αἱ κατὰ μικρὸν πανταχοῦ τοῦ κράτους ἰδρυθεῖσαι ἐνετικάι ἀποικίαι παρεσκεύασαν τὴν μετὰ 120 ἔτη κατάλυσιν αὐτοῦ. Καὶ δὲν δυνάμεθα τοῦλάχιστον νὰ εἴπωμεν ὅτι διὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν ἐσώθη τότε τὸ κράτος. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς συμμαχίας τῶν Ἐνετῶν ἐθαλασσοκράτησαν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἠμπόδισαν τὸν Ῥοβέρτον νὰ διαπεράσῃ τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος, καὶ ἐπὶ τέλους ὁ ἀγὼν δὲν ἐκρίθη κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ κατὰ ξηράν. Αἱ παραχωρήσεις λοιπὸν αὐταὶ ὑπῆρξαν μέγα σφάλμα τοῦ Ἀλεξίου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ῥοβέρτος ἐπολιόρκει τὸ Δυρράχιον. Ἄλλ' ὁ ἐνετικὸς στόλος μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ νικήσαντες καὶ καταστρέψαντες τὸν στόλον τοῦ Ῥοβέρτου τροφοδοτοῦσιν αὐτό, συνάμα δέ, ἐπειδὴ θαλασσοκρατοῦν, ἀποκόπτουν πᾶσαν συγκοινωνίαν αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἰταλίας. Ἡ θέσις τοῦ Ῥοβέρτου δὲν ἦτο καλή. Ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ Δυρράχιον ἐνισχυθὲν ἀντέτασεν εἰς τοὺς Νορμανδοὺς κρατεράν ἀντίστασιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠγγέλλετο ἡ προσέγγισις αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ. Ἐν τούτοις

ὁ Ῥοβέρτος ἦτο ἀπτόητος καὶ ἐπιμένει εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρραχίου. Τέλος ὁ Ἀλέξιος προπαρασκευασθεὶς φθάνει εἰς Δυρραχίον. Ἐδῶ ὁ Ἀλέξιος διαπράττει φοβερὸν σφάλμα. Ἐπρεπε νὰ ἀποκλείσῃ τὸν Ῥοβέρτον εἰς τὴν παραλίαν αὐτὴν τῆς Ἰλλυρίας καὶ οὕτω νὰ τὸν ἐξαναγκάσῃ νὰ παραδοθῆ. Ἀντὶ τούτου ὅμως παρασυρόμενος ὑπὸ τε τοῦ ἰδίου πολεμικοῦ νεανικοῦ μένους καὶ τῶν περὶ αὐτὸν γενναίων νέων ἀποφασίζει νὰ ἀγωνισθῆ κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τῶν Νορμανδῶν ἦτο μὲν ὀλιγώτερος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλεξίου, ἀτελελεῖτο ὅμως ἐξ ἀνδρῶν ἡσκημένων περὶ τὰ πολεμικά. Τοῦναντίον ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ἀσκηθῆ. Μὲ ὅλην λοιπὸν τὴν ἀνδρείαν, τὴν ὁποίαν ἔδειξε καὶ ὁ Ἀλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐνικήθη κατὰ κράτος. Μετ' ὀλίγον καὶ τὸ Δυρραχίον πίπτει εἰς χεῖρας τῶν Νορμανδῶν καὶ ὁ Ῥοβέρτος γίνεται κύριος τῆς Ἰλλυρίας καὶ μέρους τῆς Μακεδονίας. Μετὰ τοῦτο ὁ Ῥοβέρτος ἐκραγείσης εἰς Ἰταλίαν στάσεως ἀναγκάζεται νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ, ἀφήνει δὲ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον τὸν υἱόν του Βοημοῦνδον.

Ὁ Βοημοῦνδος ἐξηκολούθησε τὴν προέλασιν. Κυριεύει τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἄρταν, προχωρεῖ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐπέρχεται κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Λαμίας. Ἀλλ' ἤδη ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ἀνασυγκροτήσῃ τὸν στρατόν του. Ἐπέρχεται λοιπὸν κατὰ τοῦ Βοημοῦνδου καὶ κατανικᾷ αὐτόν (1083) περὶ τὴν Λάρισαν. Ὁ Βοημοῦνδος ὑποχωρεῖ κακῶς ἔχων εἰς Καστορίαν, ὅπου ὁ στρατὸς του μὴ πληρωνόμενος στασιάζει καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν, ἵνα κομίσῃ χρήματα. Ταῦτα μαθὼν ὁ Ἀλέξιος ἔρχεται εἰς Καστορίαν, πολιορκεῖ καὶ ἐπὶ τέλους κυριεύει αὐτήν. Ὁ νορμανδικὸς στρατὸς διαλύεται. Μέρος μὲν αὐτοῦ κατατάσσεται εἰς τὸν στρατόν τοῦ Ἀλεξίου, μέρος δὲ ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μετὰ τοῦτο τὸ Δυρραχίον καὶ ὅλα τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας φρούρια ἀνακτῶνται ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου.

Μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Νορμανδῶν ὁ Ἀλέξιος καταγίνεται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τοῦ κράτους, εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου καὶ εἰς τὴν ἐμφύχωσιν τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐτοιμάζεται νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἄλλος κίνδυνος προκύπτει πάλιν εἰς τὸ μέσον ἐκ δυσμῶν, ἐκ τῆς **πρώτης σταυροφορίας.**

5. Ἡ πρώτη σταυροφορία.

Σταυροφορίαί ὠνομάσθησαν εἰς τὴν Ἱστορίαν αἱ ἐκστρατεῖαι, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἁγίων τόπων ἀπὸ τῶν κατεχόντων οὐτοὺς μωαμεθανῶν. Ἀνεκαθεν ἐθεωρεῖτο ὡς πρᾶξις εὐσεβῆς ἡ μετάβασις εἰς Παλαιστίνην πρὸς προσκύνησιν τῶν τόπων, ὅπου οἱ πόδες τοῦ Κυρίου ἐπάτησαν. Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν τὰς χώρας ταύτας κατεῖχον οἱ Ἀραβες, δὲν παρενεβάλλοντο πολλὰ ἐμπόδια εἰς τοὺς προσκυνητάς. Ἀφ' οὗτου ὅμως κατέλαβον αὐτὰς οἱ Σελτζοῦκοι Τούρκοι, οἱ προσκυνηταὶ κατεδιώκοντο καὶ ὑφίσταντο πολλὰς ταλαιπωρίας. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οἱ προσκυνηταὶ οὗτοι ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Εὐρώπην διηγοῦντο τὰ παθήματά των. Ἐκ τούτου μεγάλη ἀγανάκτησις ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἐναντίον τῶν μωαμεθανῶν. Ἦρχισεν ὅθεν νὰ σχηματίζεται ἡ ἰδέα ὅτι ἔπρεπεν οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως νὰ ἐκστρατεύσουν διὰ νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς ἁγίους τόπους.

Τὴν ἰδέαν ταύτην ὑπέθαλλον καὶ οἱ πάπαι. Ἐσκέπτοντο ὅτι μία τοιαύτη ἐκστρατεία ἀναγκαίως θὰ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἀρχηγίαν αὐτῶν. Ἐπομένως οἱ λαοὶ καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀνελάμβανον τὴν ἐπιχείρησιν, θὰ ὁμολογοῦν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν ὑπερτάτην ὄχι μόνον ἐκκλησιαστικὴν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη, ἐπειδὴ κατ' ἀνάγκην θὰ διήρχετο διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, θὰ συνετέλει ἴσως καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦλάχιστον ὑποταγὴν αὐτοῦ. Ὅτε λοιπὸν μοναχὸς τις, **Πέτρος ὁ Ἐρημίτης**, ἐπιχειρήσας (1091) ἀποδημίαν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἐπέστρεψε καὶ διηγεῖτο τὰ δεινοπαθήματά του ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ὁ τότε πάπας **Ὀυρβανὸς δ' Β'** ἐπωφεληθεὶς ἐκ τούτου ἀπέστειλε καὶ τοῦτον καὶ ἀπίρους ἄλλους μοναχοὺς ἀνα τὴν Εὐρώπην ὅλην, ἵνα κηρύξουν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἱερὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν ἀπίστων.

Τὸ κήρυγμα ἔνεκα τῆς ἐξεγέρσεως τῶν πνευμάτων, ἡ ὁποία ἐπεκράτει κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ἐπέτυχε λαμπρῶς. Εἰς τὴν σύνοδον, τὴν ὁποίαν ὁ Οὐρβανὸς συνεκάλεσεν εἰς Κλερμόν τῆς Γαλλίας, συνέρρευσαν ἄπειρα πλήθη κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Ἐκεῖ ὁ πάπας λαλήσας εἰς τὸ πλῆθος ἐνέπνευσεν εἰς ὅλους μέγαν

ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐλήφθη κοινὴ ἀπόφασις περὶ τοῦ ἱεροῦ πολέμου. Ὁρίσθη τότε, ἵνα ὅλοι, ὅσοι θὰ μετάσχουν τῆς ἐκστρατείας, φέρουν ἐρυθρὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου, ἐξ οὗ καὶ ἐκλήθησαν **σταυροφόροι**, νὰ ἐκστρατεύσουν δὲ εὐθύς ὡς ἤθελεν ἐτοιμασθῆ ἕκαστος τῶν ἡγεμόνων ἐκ τῆς πατρίδος του, καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Καὶ ἀμέσως μὲν ἐξεκίνησαν ἅπειρα ἄτακτα στίφη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πέτρου τοῦ Ἐρημίτου καὶ ἄλλων μοναχῶν. Τὰ κύρια ὅμως σταυροφορικὰ στρατεύματα τῶν ἡγεμόνων καὶ ἱπποτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Γάλλων καὶ Νορμανδῶν, ἐξεκίνησαν τὸ ἐπόμενον ἔτος (1096). Ἦσαν δὲ οἱ ἐπισημότεροι τῶν ἀρχηγῶν τούτων: ὁ ἐκ Λοθαριγγίας Γοδοφρεΐδος ὁ Βουίλλῶνος, ὁ ὁποῖος καὶ ὠνομάσθη Νέστωρ τῆς ἐκστρατείας διὰ τὴν ηλικίαν, τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν σύνεσιν· Ῥοβέρτος ὁ δούξ τῆς Γαλλικῆς Νορμανδίας· Ῥοβέρτος ὁ κόμης Φλανδρίας, ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας· Ῥαϋμουῆδος ὁ κόμης Τολώσης· Βοημουῆδος ὁ υἱὸς τοῦ Ῥοβέρτου Γυῖσκάρδου μετὰ τοῦ πολυθρυλήτου διὰ τὴν ἀνδρείαν του ἀνεπιοῦ του Ταγκρέδου· καὶ ὡς ἐπίτροπος τοῦ πάπα ὁ ἐπίσκοπος Ἀδείμαρος. Ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς τούτους ἐτάχθησαν ἅπειρα πλήθη ἱπποτῶν καὶ μαχητῶν ἐν γένει ἐξ ὅλης τῆς Εὐρώπης, εἰς τὴν ὁποίαν μέγιστος εἶχεν ἐγερεθῆ ἐνθουσιασμὸς διὰ τὴν ἐπιχειρήσιν. Ὅλοι ὅμως οἱ ἐκστρατεύσαντες δὲν ἀφωσιώθησαν εἰς τὸ μέγα κίνημα μόνον ἐκ θρησκευτικῶν αἰσθημάτων. Πολλοὶ μετέσχον αὐτοῦ ἐκ πάθους πρὸς τὰς περιπετείας καὶ τὰς μάχας, ἄλλοι διὰ νὰ ζητήσουν τύχην, ἄλλοι διὰ νὰ μὴ ἐγκαταλείψουν τοὺς φίλους, ἄλλοι διὰ νὰ μὴ θεωρηθοῦν ἄνανδροι καὶ ὄχι ὀλίγοι διὰ νὰ διαφύγουν τοὺς δανειστάς των.

Πρῶτοι κατέφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ ὑπὸ τοὺς μοναχοὺς ἀσύντακτα στίφη τῶν σταυροφόρων, ἀφ' οὗ καθ' ὁδὸν ἐξετράπησαν εἰς ποικίλας λεηλασίας καὶ ἀταξίας καὶ ἐδεκατίσθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν μερῶν, διὰ τῶν ὁποίων διπλήθον. Ὅταν ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος συνεβούλευσεν αὐτοὺς νὰ μὴ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Ἀσίαν, πρὶν φθάσουν καὶ οἱ ἄλλοι σταυροφόροι. Αὐτοὶ ὅμως ἐπέμειναν καὶ ἤρχισαν νὰ κάμνουν καὶ ἐδῶ χειρότερα ἐκείνων, τὰ ὁποῖα διέπραξαν καθ' ὁδόν. Δὲν ἠρκοῦντο μόνον εἰς τὸ νὰ λεηλατοῦν τὰς ἐπαύλεις καὶ τὰ παλάτια τὰ εἰς τὰ πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καὶ ἔθτεον πῦρ εἰς αὐτά, ἐλεηλάτουν

τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀφήρουν ἀπ' αὐτῶν καὶ αὐτὸν τὸν μόλυβδον τῆς στέγης. Εἶναι εὐκόλον νὰ ἐννοήσωμεν, ὁποίαν πικρίαν καὶ δυσπιστίαν ἢ διαγωγή αὕτη τῶν πρώτων σταυροφόρων ἐνέπνευσεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον. Ἀμέσως ἔσπευσε νὰ παράσχη εἰς αὐτοὺς πλοῖα διὰ νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Ἀσίας, ὅπου, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐξωλοθρευθήσαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Μετ' ὀλίγον ἤρχισαν νὰ καταφθάνουν τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ κυρίως σταυροφορικὰ στρατεύματα μὲ περισσοτέραν βεβαίως τάξιν, ἀλλὰ πάντοτε μεγάλας ἐπιφέροντα καταστροφὰς εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, διὰ τῶν ὁποίων διήρχοντο. Πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν ὁ Ἀλέξιος συμπεριεφέρθη μὲ πολλὴν διπλωματικὴν ἐπιδεξιότητα. Οὗτοι κατενόησαν ὅτι ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἠδύναντο νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἐπιχείρησίν των. Διὰ τῶν χωρῶν αὐτοῦ διήλθον. Διὰ τῶν πλοίων αὐτοῦ ἔμελλον νὰ περάσουν εἰς τὴν Ἀσίαν. Δι' ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἔπρεπε νὰ συνοδευθοῦν, ἵνα καὶ ὡς ὁδηγοὶ χρησιμεύσουν εἰς αὐτοὺς ταῦτα καὶ ὡς ἐπίκουροι, ἀφ' οὗ ἐπρόκειτο περὶ ἐχθρῶν, τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες τόσον καλῶς ἐγνώριζον. Ὑποσχθεὶς λοιπὸν ὁ Ἀλέξιος ὅτι θὰ παράσχη εἰς αὐτοὺς πᾶσαν συνδρομὴν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ἀπήτησε παρ' αὐτῶν τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ ἀποδώσουν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὅλας τὰς χώρας, τὰς ὁποίας θὰ ἀνακτήσουν ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο σύμφωνον καὶ μὲ τὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας των, τὴν λύτρωσιν δηλ. τῶν ἁγίων τόπων ἀπὸ τῶν ἀπίστων. Εἰς τὴν συνθήκην οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σταυροφόρων ἔμειναν σύμφωνοι. Ἐν λαμπρᾷ τελετῇ ὤμοσαν ὄρκον πίστεως καὶ ὑποτελείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ πολυτελῆ δῶρα. Μετὰ τοῦτο δὲ διεβιβάσθησαν δι' αὐτοκρατορικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὰ δυστυχῶς μὲ διαφόρους προφάσεις οἱ σταυροφόροι δὲν ἐτήρησαν τὰς ὑποσχέσεις των. Αὐταὶ δὲν συνεβιβάζοντο πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν πλείστων ἔξ αὐτῶν καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ὅστις κύριον σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας εἶδεώρει νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης τὴν Ἀνατολήν.

Πρώτη προᾶξις τῶν σταυροφόρων, ἀφ' οὗ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἦτο νὰ προελάσουν καὶ πολιορκήσουν τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένην **Νίκαιαν**. Μετ' αὐτῶν ἦτο καὶ σῶμα

ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐκ 40 χιλ. ἀνδρῶν. Οἱ σταυροφόροι ἐνίκησαν τοὺς ἀντιπαραταχθέντας κατ' αὐτῶν Τούρκους. Ἄλλ' ἢ Νίκαια καλῶς ὠχυρωμένη ἀντέταξεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην ἀντίστασιν. Ἐπὶ τέλους ὅμως πολιορκηθεῖσα στενωῶς τῇ συνδρομῇ ἰδίως τοῦ Ἀλεξίου παρεδόθη εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν (1097). Ἡ κατάληψις τῆς Νικαίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, μολοντί σύμφωνος πρὸς τὰς συνθήκας, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῶν προστριβῶν τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς μάτην ὁ Ἀλέξιος ἔκαμεν εἰς τοὺς σταυροφόρους πολλὰ δῶρα. Οὗτοι βαρέως ἔφερον ὅτι ἐστερήθησαν τῆς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Νικαίας λείας.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας οἱ σταυροφόροι διασχίσαντες τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου συνῆψαν πολλὰς μάχας πρὸς τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἔπαθον φθορὰν καὶ ἀπὸ τὰς μάχας καὶ ἀπὸ τὰς κακουχίας, εἰσῆλθασαν εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν **Ἀντιόχειαν**, τὴν ὁποίαν μετὰ πολιορκίαν 9 μηνῶν ἐκυρίευσαν διὰ προδοσίας (1098). Ἄλλὰ τότε οἱ σταυροφόροι ἔδειξαν τὰς διαθέσεις των. Ἀντὶ κατὰ τὰς μετὰ τοῦ Ἀλεξίου συμφωνίας νὰ παραδώσουν εἰς αὐτὸν τὴν πόλιν, κατεκράτησαν αὐτήν, ὁ δὲ διὰ δόλου γενόμενος κύριος αὐτῆς **Βοημοῦνδος** ἀνεκίηρξεν ἐαυτὸν ἡγεμόνα, τὸ δὲ χειρότερον ἐξεδίωξεν ἐξ αὐτῆς τὸν Ἑλληνα πατριάρχην καὶ τὸν ἑλληνικὸν κληρὸν καὶ ἐγκατέστησε λατῖνον τριούτον. Προσέτι δὲ ἐκίηρξεν φανερὰ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Συρία χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους δῆθεν ἤλθον νὰ ἀπαλλάξουν ἀπὸ τῶν ἄλλοθρήσκων.

Διὰ τὴν παρασπονδίαν ἀφορμὴν εὔρον ὅτι ὁ Ἀλέξιος δὲν ἤλθε μετὰ στρατοῦ πρὸς βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τὰ συμπεφωνημένα. Ἄλλ' ἀκριβῶς πρὸς τοῦτο ὁ Ἀλέξιος εἶχε παρασκευάσει ἀξιόλογον περὶ κληρὸν καὶ ναυτικὴν δύναμιν. Πρὸ τοῦ ὅμως νὰ προελάσῃ εἰς τὴν Συρίαν ἠσχολήθη εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἰδίως τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Ἐφεσον, ἵνα καὶ χάριν τοῦ ἰδίου στρατοῦ του καὶ χάριν τῶν σταυροφόρων διατηρῆται ἢ μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως συγκοινωνία. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γίνῃ περὶ βοήθειας τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Οἱ σταυροφόροι μόνον πλέον ἐπροχώρησαν πρὸς τὴν **Ἱερουσαλήμ**, τὴν ὁποίαν μετὰ πολιορκίαν ἐνὸς μηνὸς ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου (1099). Περιβόητος εἶναι ἡ σφαγὴ καὶ ἡ δῆωσις, εἰς τὰς ὁποίας προέβησαν οἱ σταυροφόροι κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀσίας πόλεως. Μετὰ

τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ οἱ σταυροφόροι φανερὰ πλέον παρβαίνοντες τὰς μετὰ τοῦ Ἀλεξίου συμφωνίας ἴδρυσαν ἐνταῦθα αὐτοτελὲς χριστιανικὸν κράτος φεουδαλικὸν ὀνομάσαντες αὐτὸ βασιλείον τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλέα αὐτοῦ τὸν **Γοδφρεῖδον Βουϊλλῶνος**. Σκληρῶς καὶ ἐδῶ οἱ σταυροφόροι ἐφέρθησαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Ἐπέβαλον χεῖρα εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς περιουσίας των. Λατῖνοι ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτάς, ὃ δὲ ἑλληνικὸς κλήρος ἐξεδιώχθη.

Ἄλλ' ὃ Ἀλέξιος δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπη μετ' ἀδιαφορίας τὴν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων παράβασιν τῶν συνθηκῶν. Ἰδίως βαρέως ἔφερε τὴν διαγωγὴν τοῦ Βοημούνδου, ὃ ὁποῖος δὲν ἤρκεϊτο εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ ἤρρισε νὰ προσβάλλῃ καὶ ἄλλας ἐκεῖ ἑλληνικὰς πόλεις. Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν παρασκευάζει ἱκανὸν στρατὸν καὶ στόλον διὰ νὰ πολεμήσῃ αὐτόν. Εἰς μάτην βοηθοῦν τὸν Βοημούνδον οἱ στόλοι τῶν Γενοουαίων καὶ Πισσατῶν. Ὁ στόλος τοῦ Ἀλεξίου καταναυμαχεῖ ἐπανελημμένως αὐτούς, οἱ δὲ στρατοὶ του ἀνακτοῦν ὅλην τὴν Κιλικίαν. Ὁ Βοημούνδος ἀναγκάζεται νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα στρατολογήσῃ νέας δυνάμεις, ἀφήνει δὲ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἀντιπρόσωπόν του τὸν ἀνεψιὸν του **Ταγκρέδον**.

Ἄλλ' ἤδη ὃ Βοημούνδος συναθροίσας νέας δυνάμεις ἀποφασίζει νὰ ἐκτελέσῃ τὰ σχέδια τοῦ πατρὸς του περὶ καταλύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἀποβιβάζεται εἰς Δυροράχιον (1107). Ὁ Ἀλέξιος σπεύδει μετὰ στρατοῦ ἐκεῖ, καταλαμβάνει ὅλας τὰς παρόδους καὶ τὸν πολιορκεῖ ἀπὸ ξηρᾶς εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἰλλυρίας, ἐν ᾧ συγχρόνως κατὰ θάλασσαν ὃ αὐτοκρατορικὸς στόλος ἐμποδίζει πᾶσαν ἐξ Ἰταλίας ἐπικουρίαν. Ὁ Βοημούνδος περιέροχεται τότε εἰς δυσχερῆ θέσιν καὶ ἀναγκάζεται νὰ συνθηκολογήσῃ μετ' αὐτὸν Ἀλέξιον, ὁρκισθεὶς νὰ εἶναι ὑποτελής του. Ἄλλ' ὃ ἀπίστος Νορμανδός, μόλις ἐπανῆλθεν εἰς Ἰταλίαν, ἐτοιμάζεται διὰ νέαν κατὰ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐκστρατείαν. Εὐτυχῶς δὲν ἐπρόφρασε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰς παρασκευάς του, διότι ἀπέθανεν. Ἀλλὰ καὶ ὃ ἀνεψιὸς του Ταγκρέδος δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Ἀλέξιον κατὰ τὴν συνθήκην.

Μετ' ὀλίγον (1118) ἀπέθανε καὶ ὃ Ἀλέξιος βασιλεύσας 37 ἔτη. Ὁ Ἀλέξιος ἀνεδείχθη εἰς ἕκ τῶν ἐπιφανεστέρων βασιλέων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Παραλαβὸν κράτος εὐρισκόμενον καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, κατώρ-

θωσε διὰ τῆς συνέσεώς του ὄχι μόνον νὰ παρακάμψη τοὺς ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Νορμανδῶν καὶ τοὺς ἐκ τῆς Α΄ σταυροφορίας σκοπέλους, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ πολὺ μέρος τῆς Μ. Ἀσίας καὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὸ γόητρον τοῦ κράτους.

6. Ἰωάννης Κομνηνὸς (1118—1143) καὶ Μανουὴλ Κομνηνὸς (1143 — 1180).

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἦτο ἀνὴρ μετριοπαθῆς καὶ χρηστὸς καὶ διὰ τὰς ἀρετάς του αὐτὰς ἐπωνομάσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ **Καλογιάννης**. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἰωάννης δὲν εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς περιπετείας, πρὸς τὰς ὁποίας ἐπάλαισεν ὁ Ἀλέξιος. Ἀλλὰ εἰς ὅλους τοὺς πολέμους, τοὺς ὁποίους διεξήγαγεν, ἀνεδείχθη ἀνδρείος μαχητῆς. Ἐπολέμησε πολλάκις πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀνέκτησε πολλὰ μέρη τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Φράγκους τῆς Ἀντιοχείας καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Μόνον εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἐνετῶν πόλεμον ἐδείχθη ἀτυχῆς. Θελήσας νὰ περιορίσῃ τὰ τόσον ὀλέθρια διὰ τὰ εἰκονομικὰ τοῦ κράτους προνόμια τῶν Ἐνετῶν, περιῆλθεν εἰς πόλεμον μὲ αὐτούς. Οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐληλάτησαν τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Οὕτω δὲ ἠνάγκασαν τὸν Ἰωάννην νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ προνόμια των.

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀποθνήσκων ἀφῆκε τὸν θρόνον ὄχι εἰς τὸν πρεσβύτερον, ἀλλ' εἰς τὸν νεότερον υἱόν του **Μανουήλ**, θεωρήσας αὐτὸν πρὸς τοῦτο καταλληλότερον. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον. Ὁ Μανουὴλ ἀνεδείχθη ὁ ἡρωϊκώτερος τῶν βασιλέων, ὅσοι ποτὲ ἐκάθησαν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐχὼν τὸ σῶμα ἀθλητικόν, γενναιότητα ψυχῆς ἔκτακτον καὶ ἀσκησιν περὶ τὰ ὄπλα μεγάλην ἐπεζήτει τὸν πόλεμον, θεωρῶν αὐτὸν ὡς τὴν εὐχαριστοτέραν του ἀσχολίαν, καὶ ἔγινε περιώνυμος διὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀνδρείαν του. Ὑπερέβη δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς περιωνύμους ἱππότητας τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους ἐφιλοτιμήθη νὰ μιμηθῆ. Ὁ βίος αὐτοῦ διήλθεν ὅλος εἰς τὸ στρατόπεδον. Καθ' ὅλην τὴν μακρὰν βασιλείαν του διεξήγαγε μακροὺς πολέμους πρὸς ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνυψώσῃ τὸ γόητρον αὐτοῦ περισσότερον ἀκόμη τῶν ἐνδόξων προκατόχων του Ἀλεξίου καὶ Ἰωάννου.

Πρὸς Β. ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως βαρβάρων, τῶν Πετσενέγων, τῶν Οὔγγρων καὶ τῶν ἐπαναστατησάντων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Σέρβων καὶ Δαλματῶν.

Πρὸς Δ. ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν. Οἱ Νορμανδοὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπετέθησαν καὶ πάλιν ἐναντίον τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦ στόλου τῶν κατέλαβον τὴν Κέρκυραν καὶ εἰσπλεύσαντες εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἐληλάτησαν πολλὰς πόλεις καὶ ἰδίως τὰς Θήβας καὶ τὴν Κόρινθον. Ἐκ τῶν πόλεων τούτων ἀπήγαγον πολὺν χρυσόν, ἄργυρον, πολυτίμους λίθους, μεταξωτὰ ὑφάσματα καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους, ἰδίως δὲ γυναῖκας μεταξουργούς. Ἐκτοτε δὲ ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Σικελίαν ἡ μεταξουργία διὰ τῶν ἐκεῖ ἀπαχθέντων αἰχμαλώτων τούτων. Ὁ Μανουὴλ ὄχι μόνον ἐξεδίωξεν αὐτοὺς διὰ μακρῶν ἀγώνων ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκυρίευσεν πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια αὐτῶν.

Πρὸς Α. ὁ Μανουὴλ ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Φράγκων καὶ ἠνάγκασε τὸν δούκα τῆς Ἀντιοχείας νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς κυρίαρχον. Ἰδίως ὅμως διεξήγαγε μακροὺς καὶ ἐπιτυχεῖς πολέμους ἐναντίον τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ Σελδζούκων Τούρκων, οἱ ὅποιοι τότε ἦσαν διηρημένοι εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη καὶ ἀνέκτησε πολλὰς χώρας αὐτῆς.

Ἄλλ' ὁ Μανουὴλ δὲν εἰδείχθη μόνον ἀκούραστος καὶ ἀκαταγώνιστος πολεμιστής. Ἐδείχθη, ὡς ὁ πάππος του Ἀλέξιος, καὶ πολιτικὸς συνετὸς καὶ ἐπιδέξιος. Τὰ προτερήματά του δὲ ταῦτα ἐξεδήλωσεν εἰς τὴν ἐπ' αὐτοῦ γενομένην δευτέραν σταυροφορίαν.

7. Δευτέρα σταυροφορία

Ἡ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἄλωσις τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἡ ἐκεῖ ἴδρυσις τοῦ φραγκικοῦ βασιλείου, ὡς ἦτο ἐπόμενο, ἀνεξωπύρησε τὸν ζῆλον τῆς Εὐρώπης καὶ προεκάλεσε νέας ἐπιδρομὰς σταυροφόρων. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαιότατον, διότι τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπως ἦτο περιστοιχισμένον ὑπὸ πολεμίων, εἶχεν ἀνάγκην διαρκῶν ἐνισχύσεων διὰ νὰ διατηρηθῇ. Καὶ ἐξώρμησαν μὲν κατὰ τὸ ἔτος 1101 καὶ πάλιν πολυάριθμοι μαχηταὶ ἰδίως ἐκ Γερμανίας καὶ Ἰταλίας, ὁπόθεν ὀλίγοι εἶχον λάβει μέρος εἰς τὴν Α' σταυροφορίαν. Ἀλλὰ τὰ ἀσύντακτα ταῦτα πλήθη ἔστε-

ροῦντο ἀρχηγῶν δυναμένων νὰ ἐπιβληθοῦν. Ἐξετρόπησαν λοιπὸν εἰς δεινὴν λεηλασίαν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν καὶ ἐπὶ τέλους διαπεραιωθέντες εἰς τὴν Ἀσίαν κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Τούρκων, ὀλίγοι δὲ μόνον ἐσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς Ἀντιόχειαν.

Ἄλλ' ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ ἐν Συρίᾳ σελδζουκικὸν κράτος εἶχεν ἀναλάβει δυνάμεις καὶ ἐπιτιθέμενον κατὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἱερουσαλήμ ὄλονεν περιώριζεν αὐτό. Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν τῆς Ἱερουσαλήμ ἐζήτησεν ἐπιμόνως τὴν ἐπικουρίαν τῆς Εὐρώπης. Τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ πάπα ἢ Εὐρώπῃ καὶ πάλιν ἐκινήθη. Δύο ἰσχυρότατοι ἡγεμόνες αὐτῆς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας **Κορράδος Γ'** καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας **Λουδοβίκος Ζ'** ἀπεφάσισαν νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Συρίας μετὰ μεγάλου στρατοῦ ἵπποτῶν Γερμανῶν καὶ Γάλλων. Καὶ οἱ νέοι οὗτοι σταυροφόροι διῆλθον διὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ἐπαρχιῶν. Καὶ οὗτοι μὲ ὅλας τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου ὑποσχέσεις τῶν ἀρχηγῶν ἐξετρόπησαν εἰς δεινὴν τῆς χώρας λεηλασίαν. Καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἐπήρχετο ὄηξις μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἂν μὴ ἐπρολάμβανεν αὐτὴν ἡ σύνεσις τοῦ Μανουὴλ. Ἐπὶ τέλους (1147) ἔφθασαν πρὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί, ἀφ' οὗ ἐξηναγκάσθησαν νὰ δώσουν εἰς τὸν Μανουὴλ ὄρκον πίστεως καὶ ὑποτελείας, διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐνταῦθα ὁμοῦς ὑπέστησαν πολλὰς τλαιπωρίας, κατὰ τὰς ὁποίας ἀπολέσθη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ των. Ὡστε μὲ πολὺ μικρὸν στρατὸν ἔφθασαν εἰς τὴν Συρίαν. Ἀφ' οὗ δὲ εἰς μάτην ἐπολιορκήσαν τὴν Δαμασκόν, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Εὐρώπην, χωρὶς τίποτε τὸ ἀξιόλογον νὰ κατορθώσουν.

8. Ἀλέξιος Β' (1180 - 1183) καὶ Ἀνδρόνικος (1183 - 1185)

Ἡ λάμψις καὶ τὸ μεγαλεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆλθε τὸ κράτος ἐπὶ τῶν πρώτων Κομνηνῶν, ἅμα ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο μόνον κατ' ἐπιφάνειαν καὶ ὅτι ὀφείλετο μόνον εἰς τὴν προσωπικὴν ἀξίαν τῶν αὐτοκρατόρων ἐκείνων. Μετ' αὐτοῦς τὸ κράτος ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὸν κατήφορον, εἰς τὸν ὁποῖον ἤρχισε νὰ φέρεται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, καὶ μάλιστα μὲ περισσοτέραν ὀρυθητικότητα.

Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ ἀνήλικος υἱὸς του **Ἀλέξιος Β'**

ἐπιτροπευόμενος ὑπὸ τῆς μητρὸς του, τῆς Γαλλίδος **Μαρίας**, τῆς θυγατρὸς τοῦ δουκὸς τῆς Ἀντιοχείας Ῥαϋμόνδου. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μανουῆλ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνοι εἶχον ὑπερπλεονάσει. Ὑπῆρχον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν παροικίαι ὄχι μόνον ἐνετικαὶ ἀλλὰ καὶ Γενουησίων, διότι καὶ εἰς αὐτοὺς ὁ Μανουῆλ ἐκδικούμενος τοὺς Ἐνετοὺς εἶχε παραχωρήσει ὅμοια προνόμια ἐπὶ μεγάλη βλάβη τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους. Ἐκτὸς τούτου ὁ Μανουῆλ ἔνεκα τῶν ἱπποτικῶν αὐτοῦ τάσεων περιεστοιχίζετο ὑπὸ πολυαρίθμων Φράγκων ἱπποτῶν, οἱ ὅποιοι νεμόμενοι εἰς τὰς ἐπαρχίας κτήματα πλούσια καὶ μεγάλα προεκάλλουν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγγχωρίων. Ἐναντίον ὅλων αὐτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἤδη ἐπὶ τοῦ Μανουῆλ ἐπεκράτει ὑπόκωφος ἀναβρασμός, ὁ ὅποιος τότε κατεπνίγετο ὑπὸ τῆς ἰσχυρᾶς θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ ἀναβρασμὸς οὗτος προσλαβὼν τὸν χαρακτῆρα ἐθνικῆς κατὰ τῶν ἔξων ἀντιδράσεως ἐξερράγη ἤδη ὡς στάσις κατὰ τῆς κυβερνήσεως τῆς Γαλλίδος καὶ καθολικῆς Μαρίας τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων τούτων περιεστοιχιζομένης. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐθνικῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐτέθη ὁ ἕγγονος τοῦ Ἀλεξίου Α' καὶ ἑξάδελφος τοῦ Μανουῆλ **Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνός**.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐξοσμειτο ὑπὸ σπανίων σωματικῶν καὶ πνευματικῶν προτερημάτων. Εἶχεν ἀνδρικὸν κάλλος καὶ ἠράκλειον ὄωμην καὶ ἦτο ἱππότης ἀτρόμητος συνηθισμένος εἰς πᾶσαν ταλαιπωρίαν. Προσέτι ἦτο ἡγεμονικὸς καὶ μέγας συνάμα στρατηγός, πολιτικὸς καὶ ὀήτωρ. Μὲ αὐτὰ λοιπὸν τὰ προτερήματα θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποβῆ ὁ πολιτικὸς ἀναμορφωτὴς τοῦ ἔθνους του. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἔστερεῖτο ἠθικῶν ἀρχῶν, τὸ ὅποιον ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς τότε κατεχούσης τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ἔθνους θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας. Ἐπομένως ἀντὶ ὠφελείας ἀπέβη πρόξενος ἀνυπολόγιστου βλάβης εἰς τὸ καταρρέον κράτος.

Ὁ Ἀνδρόνικος μετὰ βίον περιπετειώδη ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς κατὰ τῆς βασιλείσεως Μαρίας δυσσαρσεκείας τοῦ λαοῦ καταλαμβάνει τὴν ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος καὶ κηδεμὼν τοῦ ἀνηλικίου Ἀλεξίου. Πρῶτῃ δὲ πράξει τῆς ἀρχῆς του εἶναι ὅτι ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἐξαγριωμένον ὄχλον τῆς πρωτευούσης νὰ προβῆ εἰς ἀθρόας σφαγὰς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνων. Τότε ἐξερράγη τὸ ἄγχιον ἐθνικὸν μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Λατίνων, οἱ ὅποιοι ἐπὶ γενεὰς ὅλας ὡς ἀσυνείδητοι ἔμποροι καὶ κεφαλαιοῦχοι

ἔπινον τὸ αἷμά των. Γυναῖκες, παῖδες, μοναχοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθενεῖς ἐθανατώθησαν. Οἱ μάχιμοι ἄνδρες ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖά των ἐσώθησαν, ἀντεκδικούμενοι δὲ ἐλεηλάτησαν δεινῶς ὅλα τὰ παράλια τῆς Προποντίδος, τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Αἰγαίου, καὶ συνέλαβον ὅλα τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, ὅσα συνήντησαν καθ' ὁδόν. Ἐπὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς σφαγῆς ἐκείνης δὲν περιορίσθησαν εἰς ταῦτα. Ἐκτοτε τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ἐκορυφώθησαν καὶ ἐπήγαγον μετ' ὀλίγον καταστροφὰς μεγάλας.

Μετὰ τὴν σφαγὴν τῶν Λατίνων ὁ Ἄνδρόνικος ἐθεωρήθη σωτήρ. Δὲν ἠδύνατο λοιπὸν νὰ ἀρχῆται εἰς τὸν τίτλον μόνον τοῦ συναυτοκράτορος, ὡς οἱ μεγάλοι στρατηγοὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Μετ' ὀλίγον κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ὁ Ἀλέξιος στραγγαλίζεται, ὁ δὲ Ἄνδρόνικος λαμβάνει ὄχι μόνον τὴν θέσιν του, ἀλλὰ καὶ τὴν νεαρὰν σύζυγόν του Ἀγνήν, τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Ζ'. Μετὰ τοῦτο δὲ στρέφει τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν τοῦ κράτους. Οἱ μεγάλοι γαιοκτῆμονες ἔβαινον κατ' εὐθείαν εἰς τὸν ἐξαφανισμόν τῆς τάξεως τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τὸ κύριον τῆς πολιτείας στήριγμα. Ὁ Ἄνδρόνικος ἐνόμισεν ὅτι πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἡρωικῶν φαρμάκων. Ἐπετέθη λοιπὸν κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας. Ὅλη ἡ βασιλεία τοῦ Ἄνδρονίκου εἶναι σειρά φυλακίσεων, τυφλώσεων, θανατικῶν ἐκτελέσεων καὶ δημεύσεων κατὰ τῶν μεγάλων ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν δημοσίων λειτουργῶν, οἱ ὅποιοι ἀπεγύμνωνον τοὺς μικροὺς ἰδιοκτῆτας. Συγχρόνως τὰ φορολογικὰ βάρη τοῦ λαοῦ ἐλαφρύνονται, ὡς δικασταὶ ἐκλέγονται εὐσυνειδήτοι ἀδωροδόκητοι ἄνδρες, οἱ μισθοὶ τῶν ὑπαλλήλων αὐξάνονται, αἱ δὲ τρυφῆ καὶ καὶ πολυδάπανοι ἐορταὶ τῆς αὐλῆς παύουν.

Ἄλλ' ἡ ἐθνικὴ πολιτικὴ αὐτῆ τοῦ Ἄνδρονίκου δὲν ἠδύνατο παρὰ νὰ φέρῃ μεγάλην ἀντίδρασιν. Ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἐπανασταεῖ. Κατ' ἀρχὰς ἡ σιδηρὰ χεὶρ τοῦ Ἄνδρονίκου καταστέλλει τὴν ἐπανάστασιν καὶ τιμωρεῖ σκληρῶς τοὺς ἐπαναστάτας. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἄλλος κίνδυνος ἐγείρεται ἐκ Δ. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγὴ τῶν Λατίνων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Νορμανδοὺς νὰ ἐπιχειρήσουν καὶ πάλιν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παλαιοῦ ὄνειρου των, τὴν κατάκτησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐτοιμάζουσι λοιπὸν καὶ πάλιν μέγαν

στρατὸν καὶ στόλον καὶ καταλαμβάνουν τὸ Δυρράχιον. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ μὲν στρατὸς διελαύνει διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἀνίστασιν φθάνει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ δὲ στόλος κυριεῖ τὰς Ἰονίους νήσους, περιπλέει τὴν Πελοπόννησον καὶ διευθύνεται εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης δὲν διήρκεσε πολὺ. Μετὰ 9 ἡμέρας ἔπесεν εἰς χεῖρας τῶν πολιορκητῶν (1185), παρὰ τῶν ὁποίων ἔπαθε τὰ πάνδεινα. Φόνοι, αἰχμαλωσίαι, ἀρπαγαί, λεηλασίαι κατέστρεψαν τὴν δευτέραν ταύτην πόλιν τοῦ κράτους. Ἦτο ἡ ἐκδίκησις τῶν Λατίνων διὰ τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγάς. Τὸ χυθὲν τότε αἷμα ἠῦξε τὸ ἐθνικὸν μῖσος καὶ ἤνοιξε μετὰξὺ τῶν δύο λαῶν χάσμα ἀσυμπλήρωτον.

Ἄλλ' ἤδη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αἱ συμφοραὶ αὗται καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν δημοσίων θεαμάτων ἤρχισε νὰ προκαλῆ δυσαρέσκειαν καὶ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἐκ ταύτης ἐπωφεληθεῖσα ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἐγείρει στάσιν ἐναντίον του, ἀνατρέπει αὐτὸν ἐκ τοῦ θρόνου καὶ τὸν φονεῖ, ἀναβιβάζει δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν **Ἰσαάκιον Ἀγγελον**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ ΚΑΙ Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ

1. Ἰσαάκιος Β΄. Ἀλέξιος Γ΄.

Διὰ τῆς ἀνόδου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου εἰς τὸν θρόνον ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἐθριάμβευσεν, αἱ δὲ σωτήριοι τοῦ Ἀνδρονίκου μεταρρυθμίσεις παρῆλθον ἀνεπιστρεπτί. Καὶ ἐὰν μὲν ὁ Ἰσαάκιος καὶ οἱ διάδοχοί του ἐκοσμοῦντο ὑπὸ τῶν συνήθων εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν ταύτην στρατιωτικῶν ἀρετῶν, θὰ κατωρθοῦτο νὰ διατηρηθῆ ἡ ὑπὸ τῶν Κομνηνῶν προσδοθεῖσα εἰς τὸ κράτος λάμψις καὶ νὰ σωθῆ. Ἀλλὰ δυστυχῶς οὗτοι ἀπεδείχθησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι διὰ νὰ κυβερνήσουν καὶ σώσουν τὸ πανταχόθεν προσβαλλόμενον κράτος. Ὄντως αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου περισταλεῖσαι καταχρήσεις τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν καὶ ἡ σπατάλη τῆς αὐτῆς ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐπιφέρουν μέγαν κλονισμόν εἰς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Ὡς ἐκ τούτου δὲ νέαι φορολογίαι ἐπιβάλλονται, αἱ ὅποια πιέζουν τὸν λαὸν πολὺ. Ἐξ ἄλλου ἡ συγκεντρωτικὴ διοίκησις, ἡ ὁποία ἕως τώρα ἔσωσε τὸ κράτος, χαλαροῦται. Πολλοὶ μεγάλοι ἰδιοκτῆται καὶ ἄρχοντες ἀποβαίνουν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι εἰς τὰς ἐπαρχίας. Τοιοῦτοι ἦσαν π.χ. ὁ Κοντοστέφανος καὶ ὁ Καμύτσης εἰς τὴν Λαοδίκειαν τῆς Μ. Ἀσίας, οἱ Ραοὺλ, οἱ Πετραλεῖφαι εἰς τὴν Αἰτωλίαν, οἱ Μελισσηνοὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ὁ Λέων Χαμάρετος εἰς τὴν Λακωνικήν, οἱ Σγουροὶ εἰς τὴν Κόρινθον, οἱ Βρανάδες, οἱ Καντακουζηνοὶ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ τύχη ἐδείχθη πρὸς τὸν Ἰσαάκιον εὐμενής. Ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Βρανᾶς κατώρθωσε νὰ νικήσῃ παρὰ τὸν Στρομόνα τοὺς ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως βαδίζοντας Νορμανδοὺς καὶ νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Ἀλλὰ τὸ εὐτυχὲς γεγονός δὲν κατώρθωσε νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα γενναιότερα φρονήματα. Ἡ ἀνικανότης καὶ ἡ ἀδράνεια τοῦ Ἰσαακίου ἦτο τοιαύτη, ὥστε τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ τὴν θεραπεύσῃ. Ἐν τῷ μεταξὺ δ'

ἐπῆλθεν ἄλλο γεγονός, ἡ ἐπανάστασις τῶν Βλαχοβουλγάρων, τὸ ὁποῖον ἔτι μᾶλλον ἐξησθένισε τὸ κράτος.

Οἱ Βούλγαροι εἶχον μὲν κατασυντριβῆ καὶ ὑποταχθῆ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐξελληνίσθησαν. Εἶχον διατηρήσει καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθιμά των καὶ οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ ὄνειροπολοῦν τὴν ἀνασύστασιν τοῦ κράτους των. Αἱ καταπιέσεις δὲ τῶν εἰσπρακτῶρων τῶν φόρων συχνὰ ὤθουν αὐτοὺς εἰς ἐπαναστάσεις. Καὶ ἑστασίαζον μὲν καὶ πρότερον κατ' ἐπανάληψιν, ἀλλ' αἱ στάσεις ἐκεῖναι εὐκόλως κατεστῆλοντο. Ἐπὶ τῶν Ἀγγέλων ὅμως κατώρθωσαν νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ ἰδρῦσουν κράτος ἀνεξάρτητον. Εἰς τοῦτο δ' ἐβοήθησαν αὐτοὺς καὶ οἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστροῦ ἐγκατεστημένοι Βλάχοι.

Οἱ Βλάχοι προῆλθον ἐκ τῆς ἀναμειξέως τῶν πολυαρίθμων Ῥωμαίων ἀποίκων, τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησε παρὰ τὸν Δούναβιν ὁ Τραϊανός, μετὰ τῶν ἰθαγενῶν τῆς χώρας κατοίκων. Οἱ Βλάχοι οὗτοι, οἱ ὁποῖοι κατόπιν ἀπετέλεσαν τὰς ὅουμανικὰς ἡγεμονίας Μολδαβίαν καὶ Βλαχίαν, εἶχον διατελέσει ἐπὶ μακρὸν ὑποτελεῖς τῶν Ἀβάρων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὐγγρων. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς δέ, τὰς ὁποίας αἱ βάρβαροι αὐταὶ φυλαὶ ἔκαμνον ἐντὸς τοῦ κράτους, ἑστρατολόγουν καὶ ἐκ τῶν Βλάχων τούτων καὶ ὡς ἐκ τούτου πολυαρίθμοι ἐκ τούτων ἐγκατεστάθησαν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον ἰδίως δὲ παρὰ τὸν Αἴμον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἡπειρον.

Μὲ τοὺς Βλάχους λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς παρὰ τὸν Αἴμον συνενωμένοι οἱ Βούλγαροι ἐπαναστατοῦν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ γίνονται κύριοι ὅλης τῆς μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἴμον χώρας. Μάτην ὁ Ἰσαάκιος ἐξαποστέλλει κατ' αὐτῶν ἐπανειλημμένως στρατοὺς. Οἱ στρατηγοὶ εἶναι ἀντάξιοι τοῦ κυρίου των καὶ ἠττῶνται ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλὰ ἤδη οἱ Βούλγαροι ἐπιχειροῦν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ συμμαχοῦν μὲ τοὺς Σέρβους. Ὀνειρεῦνται νὰ ἐπανιδρῦσουν τὸ κράτος τοῦ Σαμουήλ. Ὁ Ἰσαάκιος ἀποφασίζει νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως κατ' αὐτῶν. Εἰς μίαν ὅμως ἐκ τῶν ἐκστρατειῶν του τούτων ὁ ἀδελφός του Ἀλέξιος συνωμοτεῖ ἐναντίον του τὸν συλλαμβάνει καὶ ἀνέροχεται αὐτὸς ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ὁ Ἰσαάκιος τυφλωθεὶς φυλακίζεται μετὰ τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξίου.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξιος Γ' δὲν ἐφάνη καλύτερος τοῦ ἀδελφοῦ

του. Ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ κράτους προέβαινε ταχέως. Οἱ κατὰ τόπους ἰσχυροὶ ἄρχοντες γίνονται ἀνεξάρτητοι. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν δὲ τέλος, ὅπου ἐγκατεστάθησαν καὶ πάλιν οἱ ἐκδιωχθέντες ξένοι, ἐπικρατεῖ πλήρης ἀναρχία. Ἐν ᾧ τὸ κράτος εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀθλίαν αὐτὴν κατάστασιν, νέα θύελλα ἐτοιμάζεται ἐκ Δυσμῶν, ἵνα δώσῃ εἰς αὐτὸ τὸ τελειωτικὸν κτύπημα.

2. Ἡ τρίτη σταυροφορία.

Τὸ 1175 μωαμεθανὸς τις στρατηγός, ὁ Σαλαδῖνος, καταλύσας τὴν ἐν Αἰγύπτῳ δυναστείαν τῶν Φατιμαδῶν χαλιφῶν ὑπήγαγε τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἀρχὴν τοῦ ἐν Βαγδάτῃ Ἀββασίδου χαλίφου, ἀνέλαβε δὲ αὐτὸς τὴν ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ κυβένησιν τῆς χώρας ὡς σουλτάνος. Ὁ Σαλαδῖνος κατόπιν (1187) ἔξεστράτευσεν ἐναντίον τοῦ βασιλείου τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ νικήσας τοὺς Φράγκους κατέλαβε τὴν ἱερὰν πόλιν. Ἦδη τὸ κράτος τῶν Χριστιανῶν περιορίσθη εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπροκάλεσεν εἰς τὴν Εὐρώπῃ τὴν τρίτην σταυροφορίαν. Τὴν ἀρχηγίαν αὐτῆς ἀνέλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος ὁ Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Β' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Β'.

Ὁ Φρειδερίκος μετὰ 80 χιλιάδων ἵπποτῶν πορεύεται διὰ ξηρᾶς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Ὁ στρατὸς τοῦ Βαρβαρόσσα δὲν ἦτο ὁποῖος ὁ τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ δὲ Φρειδερίκος ἦτο ἀνήρ συνेतὸς καὶ μετριοπαθής. Οἱ Ἕλληνες ὅμως, οἱ ὁποῖοι εἶχον πάθει τόσα μέχρι τοῦδε ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους, ἐφέροντο πρὸς αὐτοὺς μετὰ δυσπιστίας καὶ παρενέβαλλον εἰς αὐτοὺς μυρίας δυσχερείας. Ἀλλ' ἐπὶ τέλος διὰ πλοίων, τὰ ὁποῖα ὁ τότε αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος Ἀγγελος παρεχώρησεν εἰς αὐτούς, διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐδῶ ὁ Φρειδερίκος προήλασε νικηφόρος εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας καὶ νικήσας τοὺς Σελτζούκους κατέλαβε τὴν πρωτεύουσάν των Ἰκόνιον. Κατόπιν ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Κιλικίαν. Ἐδῶ ὅμως κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Κύδνου παρασυρθεῖς πνίγεται. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος τὸ περισσότερον μέρος τοῦ στρατοῦ ἐπέστρεψεν ὀπίσω, μικρὸν δὲ μέρος μόνον αὐτοῦ μετέβη εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου συνηντήθη μετὰ τοὺς ἄλλους σταυροφόρους.

Οἱ δύο ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῆς σταυροφορίας, ὁ Φίλιππος τῆς Γαλ-

λίας και ὁ Ῥιχάρδος τῆς Ἀγγλίας, ἐπορεύθησαν διὰ θαλάσσης. Κατὰ τὸν πλοῦν μάλιστα οἱ Ἀγγλοὶ ἀφῆρσαν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὴν Κύπρον. Ἀφ' οὗ ἔφθασαν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, πολιορκοῦν καὶ κυριεύουσι τὸ φρούριον τῆς Πτολεμαίδος (Ἄγ. Ἰωάννης τῆς Ἀκρας) καὶ συνάψαντες πολλὰς μάχας πρὸς τὸν Σαλαδῖνον ἀνακτοῦν πόλεις τινὰς εἰς τὴν Παλαιστίνην. Τὴν Ἱερουσαλήμ ὅμως δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀνακτήσουν. Συνωμολόγησαν μόνον μετὰ τὸν Σαλαδῖνον συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετρέπετο εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἡ χάριν προσκυνησεως μεταβάσις εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν.

3. Ἡ τετάρτη σταυροφορία.

Ἡ ἀποτυχία τῆς τρίτης σταυροφορίας προεκάλεσε μετ' ὀλίγα ἔτη τὴν τετάρτην. Ἦσαν δὲ αἱ περιστάσεις τῆς Συρίας κατάλληλοι διὰ τὴν ἐπιχείρησιν, διότι ἀποθανόντος τὸ 1193 τοῦ Σαλαδῖνου οἱ υἱοὶ αὐτοῦ περιῆλθον εἰς ἔριδας μεταξύ των. Ὁ τότε λοιπὸν πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' προεκήρυξε νέαν σταυροφορίαν. Ταύτης οἱ ἐπισημότεροι ἡγεμόνες ἦσαν ὁ **Βονιφάτιος** ὁ **Μομφερρατικὸς** τῆς Σαβοΐας καὶ ὁ κόμισ τῆς Φλανδρίας **Βαλδουίνος**. Ἀπεφασίσθη δὲ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν κακοχηθῶν τῆς κατὰ ξηρὰν πορείας νὰ μεταβοῦν διὰ θαλάσσης εἰς τοὺς Ἁγίους τόπους. Συνκεντρώθησαν λοιπὸν οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν Ἑνετίαν, ἵνα διὰ πλοίων αὐτῆς διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Παλαιστίνην. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τοὺς Ἑνετούς, οἱ ὅποιοι εἶχον μεγάλα συμφέροντα μετὰ τοὺς Αἴγυπτιοὺς καὶ πρὸ μικροῦ εἶχον λάβει παρὰ τοῦ σουλτάνου τῆς Αἴγυπτου σπουδαῖα ἐμπορικὰ προνόμια. Ἔνεκα τούτου ὁ δόγης τῶν Ἑνετῶν, ὁ γηραιὸς (90 ἐτῶν) καὶ πανούργος **Δάνδολος**, ἐξήτησε παρ' αὐτῶν τόσην ἀμοιβήν, ὅσην ἐγνώριζεν ὅτι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ πληρώσουν οἱ σταυροφόροι. Συγχρόνως δὲ ἐπρότεινεν εἰς αὐτοὺς ἀντὶ μέρους τῆς ἀμοιβῆς αὐτῆς νὰ βοηθήσουν αὐτὸν διὰ νὰ καθυποτάξῃ τὴν εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας πόλιν Ζάραν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποστατήσῃ ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν. Οἱ σταυροφόροι ἐδέχθησαν καὶ ἡ Ζάρα ἐκυριεύθη.

Ἐν ᾧ ὅμως εὐρίσκοντο ἐνταῦθα, ἔρχεται πρὸς αὐτοὺς ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Ἀλέξιος παρακαλῶν αὐτοὺς νὰ τὸν ἀποκαταστήσουν εἰς τὸν πατρικόν του θρόνον. Ὁ Ἀλέξιος κατορθώ-

σας νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς φυλακῆς εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Κατὰ πρῶτον ἦλθε πρὸς τὸν πάπαν. Οὗτος δὲν ὑπεσχέθη μὲν εἰς αὐτόν τι, τὸν διηυκόλυνεν ὅμως νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς σταυροφόρους. Ὁ Ἀλέξιος ὑπέσχετο εἰς τοὺς σταυροφόρους τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, συνδρομὴν στρατιωτικὴν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν Ἀγίων τόπων καὶ μέγα ποσὸν χρημάτων, ἐξήτει δὲ παρ' αὐτῶν νὰ ἔλθουν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀποκαταστήσουν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῶν πατέρων του. Τὸ πρᾶγμα ἐσυμβιβάζετο ἄριστα μὲ τὰς προθέσεις τοῦ γηραιοῦ Δανδόλου, ἢ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσις ἀπεφασίσθη καὶ προσεκλήθη εἰς τὴν Ζάραν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ πάπας διεμαρτυρήθη διὰ τὴν παρεκτροπὴν τῆς σταυροφορίας. Ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον. Συγχρόνως ἐδήλωσεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι ἄξιοι τιμωρίας, διότι δὲν ἀνεγνώριζον τὰς κυριαρχικὰς ἀξιώσεις τοῦ ἄρχιερέως τῆς Ῥώμης.

Ἡ σταυροφορικὴ λοιπὸν ἐκστρατεία διηθύνθη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1203 ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπέβαινον 40 χιλ. ἄνδρες, ἐφάνη πρὸ αὐτῆς.

4. Ἀλωσις τῆς Κωνιπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Ὁ Ἀλέξιος Γ' πληροφορηθεὶς τοὺς σκοποὺς τῶν σταυροφόρων εἶχε φροντίσει περὶ ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ εἶχε συναθροίσει εἰς αὐτὴν στρατὸν 60 χιλ. ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀνδρῶν τούτων ὀλίγοι ἠδύναντο νὰ παραταχθοῦν κατὰ τῶν σταυροφόρων. Διὰ τοῦτο οὗτοι ἠδυνήθησαν νὰ ἀποβιβασθοῦν ἀκωλύτως καὶ νὰ γίνουσι κύριοι τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ λιμένος τοῦ Κερατίου κόλπου, τοῦ ὁποίου ἔθραυσαν τὴν φράσσουσαν τὸ στόμιον ἄλυσιν. Μετὰ ταῦτα δὲ ἤρχισαν νὰ πολιορκοῦν τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἐξοδοὶ τινες τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων ἀπέβησαν ἀνευ ἀποτελέσματος καὶ ὁ Ἀλέξιος Γ' μετὰ πολιορκίαν ὀλίγων ἡμερῶν ἀπελπισθεὶς ἐγκατέλειπε τὴν πόλιν. Τότε οἱ ἐν τῇ πόλει ἐξήγαγον ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελοῦν καὶ ἀποκατέστησαν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον. Ὁ Ἰσαάκιος ἐπεκύρωσε τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει μετὰ τῶν σταυροφόρων ὁ υἱὸς του, καὶ ὁ Ἀλέξιος συνοδευόμενος ὑπὸ

τῶν ἡγεμόνων τῶν σταυροφόρων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνεκρούχθη συμβασιλεὺς τοῦ πατρός του ὡς Ἀλέξιος Δ'.

Ἄλλ' ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὄρων τῆς συνθήκης ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἦτο εὐκόλος. Ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ὁπωσδήποτε ἐξετελέσθη. Ὁ Ἀλέξιος ἔσπευσε νὰ στείλῃ ὁμολογίαν πίστεως εἰς τὸν πάπαν, ὃ δὲ πατριάρχης Καματηρὸς βιασθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀνεκέρηυξεν ἐν τῷ Ναῶ τῆς Ἁγίας Σοφίας τὸν Ἰννοκέντιον Γ' ὡς πρῶτον ἐπὶ τῆς γῆς ἐπίτροπον τοῦ Σωτήρος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ πάπας δὲν ἔμεινεν εὐχαριστημένος ἐκ τούτου, διότι τὸ γενόμενον δὲν ἐσήμαινε τὴν πλήρη ὑποταγὴν τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἄλλ' οἱ σταυροφόροι καὶ ἰδίως οἱ Ἐνετοὶ δὲν ἐνδιεφέροντο τόσον διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅσον διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ, τὸ ὁποῖον ὑπεσχέθη εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀλέξιος. Ἄλλ' ὅσας καὶ ἂν κατέβαλλε προσπαθείας, ὅσας καταπίσεις καὶ ἂν ἔκαμνεν ὁ Ἀλέξιος, δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ εἰσπραξις τόσον μεγάλου ποσοῦ καὶ οἱ σταυροφόροι παρέμενον πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοῦναντίον καὶ ἡ ὁμολογία πίστεως εἰς τὸν πάπαν καὶ ἡ ἀλαζῶν συμπεριφορὰ τῶν σταυροφόρων καὶ αἱ πρὸς εἰσπραξίν χρημάτων καταπίσεις τοῦ Ἀλεξίου ἐξήγειραν τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος ἐπαναστατήσας καθαιρεῖ τοὺς ἀνικάνους βασιλεῖς καὶ ἀναγορεύει βασιλέα τὸν ἱκανὸν στραγὸν **Ἀλέξιον** τὸν ἐπονομαζόμενον Μούρτζουφλον, συγγενῆ τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν. Ὁ γέρον Ἰσαάκιος ἐκ τῆς λύτης του ἀπέθανεν. Ὁ Ἀλέξιος Δ' φονεύεται.

Ὁ Μούρτζουφλος ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἀρνεῖται νὰ κάμῃ εἰς τοὺς σταυροφόρους νέας πληρωμὰς καὶ προσκαλεῖ αὐτοὺς ἐντὸς 8 ἡμερῶν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν χώραν. Δυστυχῶς τὰ πρῶτα γματα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς γενναίας προθέσεις τοῦ νέου αὐτοκράτορος. Οἱ σταυροφόροι ἐπολιορκήσαν τὴν πόλιν καὶ ἤρριξαν τὰς κατ' αὐτῆς ἐπιθέσεις. Ὁ αὐτοκράτωρ μάχεται γενναίως, ἀλλ' οὐδὲν κατορθώνει. Τέλος τὴν **12 Ἀπριλίου 1204** γίνεται μεγάλη ἔφοδος τῶν σταυροφόρων, κατὰ τὴν ὁποίαν κατορθώνουν νὰ ἀναβοῦν τὰ τείχη καὶ νὰ γίνουν κύριοι μέρους τῆς πόλεως. Ἡ φρουρὰ ἐντρομος τρέπεται εἰς φυγὴν, ὃ δὲ αὐτοκράτωρ ἀπελπισθεὶς φεύγει ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄρχοντές τινες τότε μὴ ἀπελπισθέντες ἀκόμη περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως συνελθόντες εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀνακηρύττουν αὐτοκράτορα τὸν γενναῖον πολεμιστὴν **Θεόδωρον Δά-**

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ

1. Ἡ διανομὴ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ σταυροφόροι κυριεύσαντες εὐκόλως τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνόμισαν ὅτι ἐπίσης εὐκόλως θὰ γίνουσι κύριοι καὶ ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας. Διεμοίρασαν λοιπὸν αὐτὴν ἐκ τῶν προτέρων μεταξὺ τῶν. Καὶ αὐτοκράτωρ μὲν ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός. Ἐννεοὺς δὲν συνέφερε νὰ λάβῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ὁ ἰσχυρὸς Βονιφάτιος, ὁ ὁποῖος ἦτο πιθανὸν διὰ τῆς μετριοπαθείας τοῦ καὶ τοῦ εὐλικρινοῦς χαρακτῆρός του προσελκύων τοὺς ἐγχωρίους νὰ ἰδρῦσῃ ἰσχυρὰν αὐτοκρατορίαν. Διὰ τῶν ὀφειδουμένων λοιπὸν τοῦ πονηροῦ Δανδόλου ἐξελέχθη αὐτοκράτωρ ὁ κόμισ τῆς Φλάνδριας *Βαλδουῖνος*, τὸν ὁποῖον οἱ Ἐνετοὶ ἠλπίζον ὅτι θὰ ἄγουν καὶ θὰ φέρουν, ὅπως ἠθέλον. Ἐκτὸς δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Βαλδουῖνος ἔλαβε τὴν Θράκην καὶ ὅλας τὰς ἐν Ἀσίᾳ κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ *Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός* ἔλαβεν ὡς ὑποτελῆς τοῦ αὐτοκράτορος τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα μὲ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ δὲ Ἐνετοὶ τέλος ἀποβλέποντες ἰδίως εἰς τὰ ἐμπορικὰ τῶν συμφέροντα ἐπροτίμησαν νὰ λάβουν ὅλας τὰς νήσους, τὴν Πελοπόννησον τὴν Ἠπειρὸν καὶ προσέτι αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ ἡμισυ μέρος. Σύμφωνα τέλος μὲ τὴν συμφωνίαν, τὴν ὁποῖαν εἶχον κάμει πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἐπειδὴ αὐτοκράτωρ ἐξελέχθη Φράγκος, ὁ πατριάρχης ἔπρεπε νὰ εἶναι Ἐνετὸς καὶ τοιοῦτος ἐγένετο ὁ *Θωμᾶς Μοροζίνης*.

Ἄλλὰ ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ μὲ τὰς χεῖρας σταυρωμένας, ὅπως ἐνόμισαν οἱ κατακτηταί. Ἄν ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκυριεύθη διὰ τὴν ἀνικανότητα τῶν Ἀγγέλων, αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους διέσφζον ἰσχυρὸν τὸ αἶσθημα τῆς πρὸς τὸ πάτριον θρησκειῶμα ἀφοσιώσεως, καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἰσχυρὰν συνείδησιν τῆς ἰδίας ἐθνότητος. Αὐταὶ λοιπὸν ἀντετάχθησαν καρτερικῶς εἰς τοὺς δυνάστας ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐπεδίωκον νὰ κα-

ταστρέφουν καὶ τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἐθνους ὑπαρξιν. Ἄλλ' ὡς παρακολουθήσωμεν ἐν ἑκαστον ἐκ τῶν λατινικῶν κρατῶν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των πρὸς κατάκτησιν τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι ἔλαχον εἰς αὐτά.

2. Ἡ κατάκτησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων. Σχηματισμὸς νέων ἑλληνικῶν κρατῶν.

Αἱ αὐτοκρατορίαι Νικαίας καὶ Τραπεζοῦντος. Ὄταν ὁ Βαλδουῖνος ἐτράπη εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν ἀσιατικῶν ἐπαρχιῶν, εὐρέθη πρὸ ἀντιστάσεως ἀπροσδοκίτου. Εἶδομεν ὅτι ὁ **Θεόδωρος Λάσκαρις** ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ, ὅταν οἱ Φράγκοι ἦσαν πλέον ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐμψυχώσῃ τὸν λαὸν πρὸς ἀντίστασιν ἔφυγε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖ ἐπεριστοιχίσθη ὑπὸ τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πολυαρίθμων προσφύγων, ὑπεχρέωσε δὲ τοὺς ἐν Μ. Ἀσίᾳ τοπικοὺς ἄρχοντας, ἄλλους μὲν διὰ τῆς βίας, ἄλλους δὲ διὰ τῆς πειθοῦς νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχίαν του. Μετὰ τοῦτο συγκαλέσας εἰς τὴν Νίκαιαν μεγάλην σύνοδον πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ καὶ ἐστέφθη πανηγυρικῶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Τοιοῦτοτρόπως ἰδρύθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν νέον κράτος ἑλληνικόν, ἡ **αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας**, περιλαμβάνον ὅλην τὴν δυτικὴν παραλίαν αὐτῆς, διότι τὰ μεσόγεια κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Λάσκαρις δὲν ἠδυνήθη ποτὲ νὰ νικήσῃ ἐκ παρατάξεως τοὺς ἐπιτεθέντας κατ' αὐτοῦ Φράγκους. Ἄλλ' ὅμως ἐπέμενε τόσον ἀντιπαλαίων κατ' αὐτῶν, ὥστε δὲν ἄφησεν αὐτοὺς νὰ προχωρήσουν πολὺ πέραν τοῦ Βοσπόρου. Ἐὰν τότε ὄλοι αἱ κατὰ τὴν Μ. Ἀσίαν ἑλληνικαὶ δυνάμεις ἦσαν συνενωμέναι, ἴσως εὐθὺς ἀμέσως θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνακτήσουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Δυστυχῶς αὗται διηρέθησαν.

Εἰς τὰ ΒΑ. παράλια συνέστη ἄλλο κράτος μὲ ἔδραν τὴν Τραπεζοῦντα ὑπὸ τὸν ἕγγονον τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ Ἀλέξιον Α'. Τὸ κράτος τοῦτο μὲ τὸ ἐμπόριον τῶν χωρῶν αὐτῶν ἔγιγε πλούσιον καὶ ἰσχυρόν. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ **αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος** ὄχι μόνον δὲν συνέπραξε μετὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Φράγκων.

Ἡ Θράκη. Ἡ κατάκτησις τῆς Θράκης ὑπὸ τῶν Φράγκων
Χωραφᾶ—Σακελλαρίου, Ἱστορία Δ' γυμνασ. ἐκδ. α', 1933 6

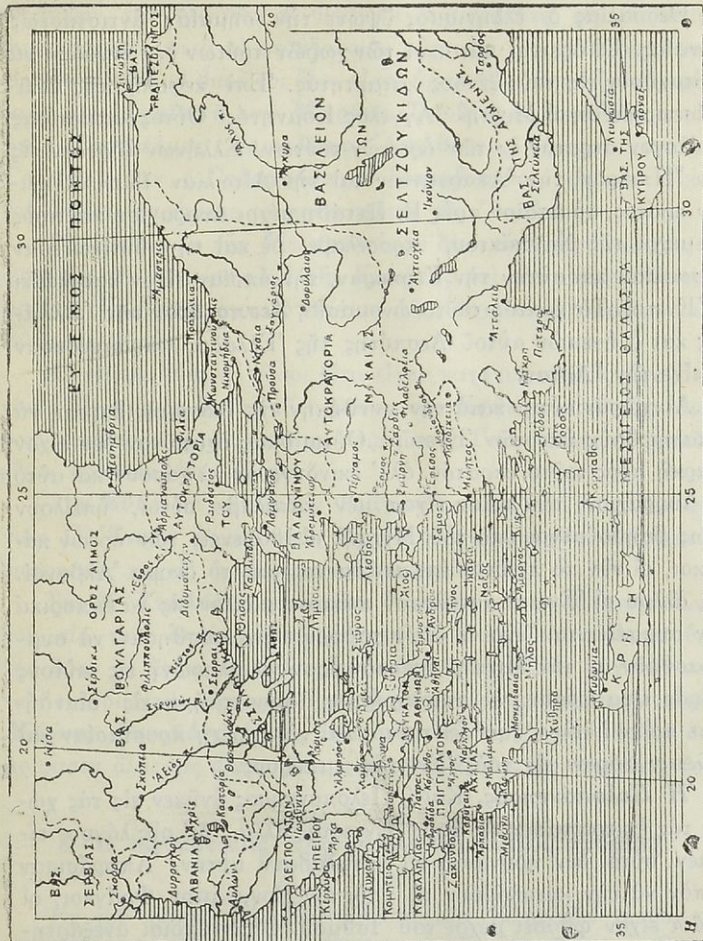
δὲν συνήντησε κατ' ἀρχὰς μεγάλας δυσκολίας. Οἱ Φράγκοι ὅμως κατ' αὐτὴν ἐπέφεραν εἰς τὴν χώραν μεγάλας καταστροφάς, αἱ ὅποια ἐκορύφωσαν τὸ ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν μῖσος τῶν δύο λαῶν. Ἔνεκα τούτου οἱ Ἕλληνες δὲν διστάζουν τώρα νὰ συνεννοῦν μὲ τοὺς ἀσπονδοτέρους τῶν ἐχθρῶν διὰ νὰ ἀπαλλαχθοῦν ἀπὸ τὰς καταπιέσεις τῶν Φράγκων. Συνεννοῦνται μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίση καὶ ἐπαναστατοῦν. Βούλγαροι καὶ Ἕλληνες νικοῦν τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπελθόντας Φράγκους περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν (1205). Εἰς τὴν μάχην μάλιστα αὐτὴν γίνεται ἄφαντος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος καὶ τὸν διαδέχεται ὁ ἀδελφὸς του Ἐρρῖκος.

Ἄλλ' ἤδη οἱ Ἕλληνες ὑφίστανται καὶ ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων χειρότερα καὶ μετανοοῦν διὰ τὴν μετ' αὐτῶν συμμαχίαν. Ἀποφασίζουσιν λοιπὸν νὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς Φράγκους. Εὐτυχῶς καὶ οἱ Φράγκοι εἶχον κατανοήσει ὅτι ἔπρεπε νὰ συμπεριφεροθῶν ἐπιεικέστερον πρὸς τοὺς κατακτηθέντας καὶ ἡ συνεννόησις ἐπῆλθεν. Οἱ Φράγκοι ὄχι μόνον ὑπεσχέθησαν νὰ σεβασθοῦν τὰς κτήσεις καὶ τὰ ἀστικά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Θεόδωρον Βραγᾶν Κομνηνὸν τὰς ἐπαρχίας Ἀδριανουπόλεως καὶ Διδυμοτείχου ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρώνη ἐτήσιον φόρον καὶ νὰ παρέχη ἐν ἀνάγκῃ στρατὸν 500 μαχητῶν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἀνεγνώρισαν δηλ. αὐτὸν ὡς ἓνα ὑποτελεῖ φεουδάρχην ἴσον σχεδὸν κατὰ τὸ ἀξίωμα μὲ τὸν Βονιφάτιον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνίοτε ὁ Θεόδωρος οὗτος βασιλεὺς τῆς Ἀδριανουπόλεως ὀνομάζεται. Κατόπιν τῆς συνεννοήσεως ταύτης ὁ Ἰωαννίσης μὴ τολμῶν νὰ ἀντιπαραταχθῆ κατὰ τῶν Φράγκων ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια, ἀφ' οὗ ἐληλάτησε τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

Ἡ Μακεδονία, Θεσσαλία καὶ Στερεὰ Ἑλλάς. Ὁ Βονιφάτιος εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν χωρῶν του ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Εἰς τοῦτο διηκούλυε πολὺ αὐτὸν τὸ ὅτι λαβὼν σύζυγον τὴν χήραν τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Μαργαρίταν τὴν ἐξ Οὐγγαρίας εἶχε μαζύ του κατὰ τὴν ἐστρατείαν καὶ τὸν πρόγονόν του Μανουὴλ Ἀγγέλον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Ἕλληνες εὐπατρίδαι παρηκολούθουν αὐτὸν προσελκυσθέντες ὑπὸ τῆς μετριοπαθείας του. Ἄνευ λοιπὸν ἀντιστάσεως κατέλαβεν ὅλην τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν μέχρι τῶν Θερομυλῶν. Ἐδῶ ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῆ εἰς αὐτὸν ὁ Λέων Σγουρός, ὁ ἄρχων τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Κορίνθου, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξῦ

εἶχε γίνει κύριος ὅλης τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, καὶ εἶχε προελάσει μέχρι Λαρίσης. Ἄμα ὅμως ἐπλησίασεν ὁ Βονιφάτιος, ὁ Σγουρὸς ὑπεχώρησε καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν Ἄκροκόρινθον· τότε ὁ Βονιφάτιος ἀκωλύτως ἐγένεο κύριος ὅλης τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος

Εἰκ. 16. Αἱ Ἑλληνικαὶ χώραι ἐπὶ Φραγκοκρατίας.

μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ. Ὅλας τὰς χώρας ταύτας ὁ Βονιφάτιος διέμοιρασε κατὰ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα εἰς τοὺς συναγωνιστὰς του ὡς ὑποτελεῖς. Ἀπετελέσθησαν λοιπὸν ἕξ αὐτῶν· διάφοροι μικραὶ ἡγεμονίαι ἐξαρτώμεναι ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονί-

κής. Ἐκ τούτων ἐπισημοτέρα ἀπέβη τὸ *Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν* καὶ *Θηβῶν* τὸ δοθὲν εἰς τὸν Γάλλον Ὀθωνα Δελαρός.

Τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου. Ἐν ᾧ ὁ Βονιφάτιος προή-
λαυεν ἀκωλύτως ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ, δυτικῶς
τῆς Θεσσαλίας ὁ ἑλληνισμὸς ὕψωνε τὴν σημαίαν ἀντιστάσεως
γενναίας. Οἱ ὄρεινοι κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων δὲν ἐννόουν νὰ
ὑποταχθῶν εἰς τοὺς ξένους κατακτητάς. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀντι-
στάσεως ἐτέθη ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος Κομνηνός. Οὗτος καταρτίσας
ἀξιόλογον στρατὸν ἐκ τῶν ὀρεινῶν τούτων Ἑλλήνων ἴδρυσεν εἰς
τὴν Ἡπειρον, τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν ἴδιον ἑλληνι-
κὸν κράτος, τὸ ὁποῖον πρὸς Β. ἔξετάθη μέχρι Δυρραχίου καὶ πρὸς
Ν. μέχρι τῆς Ναυπάκτου, προσέλαβε δὲ καὶ τὴν δυτικωτέραν
Θεσσαλίαν καὶ αὐτὴν τὴν Κέρκυραν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει
οἱ Ἑνεοί. Τὸ κράτος τοῦτο ὠνομάσθη *Δεσποτάτον τῆς Ἑλλά-
δος* καὶ ὁ ἡγεμὼν αὐτοῦ Δεσπότης τῆς Ἑλλάδος, πρωτεύουσαν
δὲ εἶχε τὴν Ἄρταν.

Αἱ χῶραι αὗται κατὰ τὴν συνθήκην τῆς διανομῆς ἔπρεπε νὰ
καταληφθῶν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν. Οὗτοι ὅμως ὄχι μόνον δὲν εἶχον
ἐπαρκῆ πρὸς τοῦτο στρατόν, ἀλλ' ἐκινδύνεουν νὰ χάσουν καὶ αὐτὸ
τὸ Δυρράχιον, τὸ ὁποῖον εἶχον μὲν καταλάβει οὗτοι, ἠπειλοῦν
ὅμως βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ οἱ ἰθαγενεῖς τῶν ὀρέων κά-
τοικοι, οἱ νῦν τὸ πρῶτον ἐμφανιζόμενοι ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλβανοί.
Ἐξ ἄλλου οἱ Ἑνεοὶ ἀπέβλεπον πάντοτε μᾶλλον εἰς τὰ ἐμπορικὰ
των συμφέροντα. Ἐνεκα ὅλων τούτων ἠναγκάσθησαν νὰ συμ-
βιβασθοῦν μὲ τὸν Μιχαὴλ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρώνη εἰς αὐτοὺς
μικρὸν τινα φόρον, νὰ παραχωρήσῃ ἴδιον τμήμα εἰς οἰανδή-
ποτε πόλιν ἢ θελὸν ζητήσῃ τοῦτο καὶ νὰ παρέχῃ προστασίαν καὶ
ἀιτέλιαν φόρων εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ἐμπόρους.

Ἡ Πελοπόννησος. Καὶ ἡ Πελοπόννησος ἀνῆκεν εἰς τὰς χώ-
ρας τὰς ἐπιτροπείας εἰς τοὺς Ἑνετούς, ἀλλὰ, δι' οὗς λόγους εἴ-
πομεν, οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ καταλάβουν αὐτήν. Ἀπεφάσισαν
λοιπὸν νὰ τὴν καταλάβουν οἱ ὑπὸ τὸν Βονιφάτιον Φράγκοι, οἱ
ὁποῖοι εἶχον φθάσει μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ. Οἱ ἐντόπιοι ἀνεξάρτη-
τοι ἄρχοντες οἱ *Χαμάρετοι*, οἱ *Βρανάδες*, οἱ *Καντακουζηνοὶ*
καὶ πρὸ πάντων ὁ ἄρχων τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ναυπλίου *Λέων*
Σγουρός ἀντέταξαν ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν. Ἄλλ' εἰς μάτην.
Οἱ Φράγκοι μετὰ μακροὺς ἀγῶνας ἔγιναν κύριοι ὅλης τῆς Πελο-
ποννήσου. Εἰς τοῦτο πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ καλὴ αὐτῶν πρὸς

τοὺς ἐντοπίους συμπεριφορά. Αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες καὶ οἱ ἀρχοντές των διατηροῦν ὅλα τὰ προνόμια καὶ τὰς ἐλευθερίας των. Ἡ γλῶσσα δέ, ἡ θρησκεία καὶ ὅλαι αἱ συνήθειαι αὐτῶν εἶναι σεβασταί. Τὴν Πελοπόννησον ἢ, ὅπως ὠνομάζετο τότε ὑπὸ τῶν Φράγκων, τὸν Μωρέαν οἱ Φράγκοι διαιρέσαντες εἰς βαρωνίας διωργάνωσαν κατὰ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα. Ὁ ἀνώτερος ὄλων, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ βαρῶνοι ὅλοι εἶναι ὑποτελεῖς, ὠνομάζεται *πρίγκιψ τῆς Ἀχαΐας ἢ τοῦ Μωρέως*. Τοιοῦτος δὲ κατ' ἀρχάς μὲν ἦτο ὁ *Γουλιέλμος Σαμπλίτης*. Ἀπελθόντος ὅμως τούτου εἰς Γαλλίαν ἔγενεν ὁ *Γοδοφρέδος Βιλλεαρδουῖνος*, εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὁποίου παρέμεινε τὸ πρίγκιπτον τῆς Ἀχαΐας.

Ἡ Ἐνετία ἐκ τῆς Πελοποννήσου δὲν εἶχε παρὰ μόνον τὰ φρούρια τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης καὶ τὴν ψιλὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς χώρας, διότι ὁ πρίγκιψ τῆς Ἀχαΐας ἐθεωρεῖτο ὑποτελής εἰς αὐτήν.

Αἱ νῆσοι. Καὶ αἱ νῆσοι ὅλαι εἶχον κατακυρωθῆ εἰς τὴν Ἐνετίαν. Ἐκ τούτων ὅμως αὕτη μόνον τὴν *Κρήτην* κατέλαβεν ἀμέσως κατόπιν μακρῶν ἀγώνων πρὸς τοὺς Γενουαίους, οἱ ὁποῖοι εἶχον προκαταλάβει αὐτήν.

Τὴν *Εὐβοίαν* κατέλαβον Φράγκοι ἐκ τῶν περὶ τὸν Βονιφάτιον. Οἱ Ἐνετοὶ ἠρκέσθησαν εἰς τὸ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς αὐτὴν ἐμπορικῶς καὶ εἰς ψιλὴν τινα ἐπικυριαρχίαν.

Τὰς δὲ *Κυκλάδας* κατέλαβον δι' ἰδίων μέσων εὐγενεῖς Ἐνετοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπέτρηψε τοῦτο ἡ ἐνετικὴ πολιτεία ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἀρχωσιν αὐτῶν ὡς ὑποτελεῖς της. Τῶν εὐγενῶν τούτων τυχοδιωκτῶν ἀρχηγὸς ἦτο ὁ ἐπιφανέστερος μεταξὺ αὐτῶν *Μάρκος Σανουῖδος*. Οὗτος κρατήσας δι' ἑαυτὸν τὴν Νάξον διεμοίρασεν ὅλας τὰς ἄλλας νήσους εἰς τοὺς ἄλλους ὡς ὑποτελεῖς του.

3. Ἡ κατάστασις τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατακτίσεως τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ λατινικὴ αὐτοκρατορία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῆ ἐπὶ μακρόν. Ὁ φραγκικὸς στρατὸς καὶ δι' αὐτὴν τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο δυσανάλογος πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως· τῶρα ὅμως, ὅτε διεσπάρη ἀπὸ τῆς Θράκης μέχρι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Κρήτης, ἀπέβη τελείως ἀνεπαρκής.

Ἐπειτα τὴν θέσιν τῶν κατακτητῶν ἔκαμε πολὺ δύσκολον ἡ πεισματώδης τῶν Ἑλλήνων ἀντίστασις καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ τὸ μῖσος τῶν ὑποταχθέντων πρὸς τοὺς Λατίνους, ἕνεκα τοῦ ὁποῦ οὗτοι οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἀρυσθοῦν παρὰ τῶν ὑπηκόων ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν ὠφέλειαν. Τέλος τὴν κατάλυσιν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας κατέστησεν ἀπαραίτητον αὐτὸς ὁ φεουδαλικὸς ὀργανισμὸς, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγον εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας. Οἱ σταυροφόροι δηλαδὴ ἔξ ὅλης τῆς συγκεντρωτικῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως δὲν παρέλαβον εἰμὴ τοὺς τίτλους τῶν ἀξιωματῶν καὶ τὴν ἐν μέρει χοῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Κατὰ τὰ λοιπὰ διέπραξαν τὸ σφάλμα νὰ εἰσαγάγουν τὸ φεουδαλικὸν σύστημα τῆς Εὐρώπης, τῆς διαιρέσεως δηλ. καὶ ὑποδιαίρέσεως τῆς χώρας εἰς πλείστας δευτερευούσας ἡγεμονίας, αἱ ὁποῖαι συνεδέοντο μὲ τοὺς κυρίαρχους διὰ δεσμῶν πολὺ ἀσθενῶν.

Ἐνεκα τοῦ συστήματος τούτου ἡ μὲν πραγματικὴ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ὑπερέβαινε τὰ ὄρια τῆς Θράκης, οἱ δὲ Ἐνετοὶ καὶ οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες ὄχι μόνον τὰς χρηματικὰς τῶν ὑποχρεώσεις πρὸς τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα δὲν ἐξεπλήρουν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν κατὰ τοὺς φεουδαλικοὺς θεσμοὺς ὀφειλομένην στρατιωτικὴν ἐπικουρίαν σπανιώτατα ἔπεμπον, καὶ τὸ χειρότερον, μετὰ τὸν θάνατον ἰδίως τοῦ Βονιφατίου, περιῆλθον καὶ εἰς φοβερὰς ἔριδας μεταξύ των.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Βαλδουίνου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἐρρίκου ἡ ἐνότης ὀπωσθήποτε τοῦ κράτους διετηρήθη. Ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν ὅμως διαδόχων τούτων ἐξέλιπε τελείως. Ἐπ' αὐτῶν αἱ διάφοροι φραγκικαὶ ἡγεμονικαὶ κατέστησαν ἀνεξάρτητοι, ἡ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορία ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς τοὺς πόρους τῆς ἀμέσου κυριαρχίας της οὔτε χρήματα οὔτε ἄνδρας εἶχε διὰ νὰ συγκροτῆ στρατὸς πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν διαρκῶς περιστοιχιζόντων αὐτὴν Ἑλλήνων. Οἱ διάδοχοι τῶν μεγάλων Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιῆλθον εἰς τόσον μεγάλην πενίαν, ὥστε πρὸς συντήρησιν των ἠναγκάζοντο νὰ πωλοῦν λείψανα ἀγίων καὶ νὰ δανείζονται ἀπὸ ιδιώτας, εἰς δ' ἔξ αὐτῶν ὁ Βαλδουῖνος ὁ Β' κατήντησε νὰ ἐνεχυριάσῃ καὶ τὸν μονογενῆ υἱόν του διὰ νὰ λάβῃ ὀλίγα χρήματα. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως, ἀφ' οὗ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐνετοὶ δὲν ἐφρόντιζον, παρὰ μόνον πῶς νὰ ἀπομυζοῦν καὶ τὴν τελευταίαν ἰκμάδα τῆς

πόλεως ταύτης. Πάν ὅ,τι εἶχεν ἀξίαν εἰς τὴν πόλιν κατείχετο ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἀφῆρσαν δὲ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ αὐτὸ τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἴδρυσιν αὐτῆς. Ἄν ἀνεβλήθη ἐπὶ μικρὸν ἡ κατάλυσις αὐτῆς, τοῦτο ἔγινε λόγῳ τῆς διαιρέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο οἱ Ἕλληνες.

4. Τὰ ἑλληνικὰ κράτη μέχρι τῆς ἀνακτῆσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων εἶχον σχηματισθῆ τρία ἑλληνικὰ κέντρα δυνάμενα νὰ ἀξιῶσουν τὴν ἀνάκτισιν τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκρατορία, ἡ ἐν Τραπεζοῦντι καὶ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου. Καὶ ἡ μὲν ἐν Τραπεζοῦντι αὐτοκρατορία περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἄσχη τῶν ἐν τῷ Πόντῳ ἀπομεμακρυσμένων ἐκείνων χωρῶν ἦλθεν εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Φράγκων αὐτοκρατόρων καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν αὐτῶν. Δὲν εἶχεν ὅμως τὸ πρᾶγμα ὁμοίως καὶ διὰ τὰ δύο ἄλλα κέντρα.

Ἐκ τούτων τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἤδη ἐπὶ τοῦ ἴδρου τοῦ αὐτοῦ **Μιχαὴλ Α΄** προώδευσε πολὺ. Διὰ σειρᾶς μακρῶν ἀγώνων κατὰ τῶν Φράγκων ἐπεξετάθη εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Κυρίως ὅμως εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἔφθασεν ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Μιχαὴλ ἀδελφοῦ του **Θεοδώρου**. Οὗτος κατενίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς Φράγκους, κατέλαβεν ὅλην τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ κυριεύσας καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην κατέλυσε τὸ ὁμώνυμον βασίλειον καὶ τέλος ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν Θράκην μέχρις Ἀδριανουπόλεως.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ὁ Θεόδωρος ἀνηγόρευσε ἐαυτὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἄντὶ ὅμως τότε ὁ Θεόδωρος νὰ στραφῆ ἐναντίον τῶν Φράγκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἴτε μόνος εἴτε συνεννοούμενος μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, ἐπροτίμησε νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Ἡττηθεὶς παρ' αὐτῶν συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἐτυφλώθη. Τοῦτο ἦρκεσε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους του. Πολλὰ μέρη τῆς Θράκης μαζί με τὴν Ἀδριανούπολιν ὡς καὶ ἀρκετὰ μέρη τῆς Μακεδονίας κατέλαβον τότε οἱ Βούλγαροι.

Τὸ ὑπολειφθὲν κράτος διηρέθη εἰς δύο, τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀσθενῆ ἤδη, διότι περιορίσθη εἰς χώρας τινὰς τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὸν νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ Θεοδώρου *Μανουήλ* καὶ τὸ παλαιὸν δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου ὑπὸ τὸν *Μιχαήλ Β΄*, νόθον υἱὸν τοῦ *Μιχαήλ Α΄*. Οὕτω ἡ ἐλπίς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης θὰ ἀνέκτα καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐξέλιπεν. Ἡ τιμὴ αὕτη ἐπεφυλάσσετο εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας.

Ὁ ἰδρυτὴς αὐτῆς Θεόδωρος Λάσκαρις διὰ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς του δεξιότητος κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν αὐτοκρατορίαν καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ νὰ ἀποκρούσῃ τελεσφόρως ὅλας τὰς ἐκστρατείας τῶν Φράγκων πρὸς κατάληψιν τῶν χωρῶν τούτων. Ἡ δύναμις τῆς αὐτοκρατορίας ηὐξήθη ἀκόμη περισσότερον ἐπὶ τῶν διαδόχων του. Ὁ διαδεχθεὶς τοῦτον γαμβρός του ἐπὶ θυγατρὶ *Ἰωάννης Βατάτζης* (1222—1254), ἀνὴρ μεγαλεπήβολος καὶ μεγαλοπράγμων, ὅχι μόνον ἐφρόντισε περὶ τῆς ἀξίσεως τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ εἰργάσθη διὰ τὴν ὑλικὴν πρόοδον τῆς αὐτοκρατορίας προστατεύσας τὴν βιομηχανίαν καὶ ἰδίως τὴν γεωργίαν.

Ὁ Βατάτζης βεβαίως εἶχε πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρὸ τούτου ὅμως ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Αἱ δὲ περιστάσεις τότε ἦσαν κατάλληλοι. Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ αὐτοκρατορία μετὰ τὴν διάσπασίν της ἐξησθένησεν ἀκόμη περισσότερον ἕνεκα ἐσωτερικῶν ἐριδῶν. Τὸν *Μανουήλ* κατέρριψεν ἐκ τοῦ θρόνου ὁ υἱὸς τοῦ ἀπελευθερωθέντος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τυφλοῦ Θεοδώρου *Ἰωάννης*, ὅστις καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ. Ὁ *Μανουήλ* τότε ζητεῖ τὴν βοήθειαν τοῦ Βατάτζη. Τοῦτο ἀπετέλεσε τὴν ποθητὴν δι' αὐτὸν εὐκαιρίαν. Ὁ Βατάτζης ἐπελθὼν μετὰ στρατοῦ ἰσχυροῦ εἰς Μακεδονίαν ἀναγκάζει τὸν *Ἰωάννην* νὰ ἀποθέσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα καὶ νὰ ὀνομασθῇ ἀπλῶς δεσπότης, ὑποτελὴς εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας. Μετὰ δύο ἔτη ἀποθανόντος τοῦ *Ἰωάννου* ἐκστρατεύει καὶ πάλιν ὁ Βατάτζης εἰς Μακεδονίαν, καταλύει τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προσαρτᾷ αὐτὸ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας. Συγχρόνως δὲ ἐπελθὼν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀνακτᾷ ὅσα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς

Θράκης είχαν τελευταῖον κατακίσει ἀπὸ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ αὐτοκρατορίας.

Καὶ ἤδη ἡ τελευταία ὥρα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἐπλησίαζεν. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο περιζωσμένη πανταχόθεν ὑπὸ τῆς ἐν Νικαία αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' ὁ Βατάντζης δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἀνακίσει αὐτήν. Τοῦτο δὲν κατώρθωσεν οὔτε ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς του **Θεόδωρος Δούκας Δάσκαρις** (1254—1258) ἀπασχοληθεὶς μὲ πολέμους ἐναντίον τῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ Δεσπότη τοῦ Ἡπείρου. Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεφυλάσσειτο εἰς τὸν **Μιχαὴλ Παλαιολόγον**, ὅστις ἀνήκων εἰς μεγάλην οἰκογένειαν ἀναδείξασαν πολλοὺς καὶ στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἄνδρας κατέλαβε τὴν ἀρχὴν κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου Ἰωάννου, κατόπιν δὲ ὡς συμβασιλεὺς αὐτοῦ.

5. Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (1261).

Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, εὐθύς ἀφ' οὗ κατέλαβε τὴν ἀρχὴν, συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἀνακίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἦρξισε λοιπὸν νὰ παρασκευάζεται. Καὶ πρῶτον μὲν ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Φράγκους ὅλας τὰς περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν πόλεις, περιορίσας τὸ κράτος αὐτῶν εἰς μόνην τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως. Ἐπειτα συνεμάχησε μὲ τοὺς ἀντιπάλους τῶν Ἐνετῶν Γενουαίους, ἵνα βοηθήσουν αὐτὸν κατὰ θάλασσαν εἰς τὴν κατὰ τῆς πόλεως ἐπίθεσιν. Τέλος δὲ διὰ νὰ προλάβῃ πάντα ἀντιπερισπασμὸν ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ Δεσπότη τοῦ Ἡπείρου ἐπεμφεν εἰς τὴν Θράκην τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον μὲ μικρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν παραγγείλας συγχρόνως εἰς αὐτὸν νὰ ἐξετάσῃ διερχόμενος τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατάστασιν τῶν πραγμάτων.

Ὁ Στρατηγὸς ἀποβιβάσθεις εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὄχθην τῆς Προποντίδος πλησίαζει εἰς τὴν Σηλυβρίαν. Ἐκεῖ πολλοὶ Ἕλληνες ἐκ τῶν πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως συρρέουν περὶ αὐτὸν καὶ παριστάνουν ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς πόλεως εἶναι εὐκόλος, διότι ὁ Ἐνετικὸς στόλος μὲ ὄλον τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει φραγκικὸν στρατὸν εὐρίσκειται εἰς ἐκστρατεῖαν τινὰ εἰς τὸ πλησίον Δαφνουσίον. Ὁ Στρατηγὸς τότε εἰσάγει ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὴν πό-

λιν διά τινος ὑπογείου εἰσόδου 50 ἄνδρας, οἱ ὅποιοι ἀνοίγουν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ τὰς πύλας τῆς πόλεως. Ὁ Στρατηγόπουλος εἰσορμᾷ μὲ τὸν στρατὸν εἰς τὴν πόλιν ἀνευφημῶν αὐτοκράτορα τὸν Μιχαήλ. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι συρρέουν περὶ αὐτόν. Οἱ ὀλίγοι Λατῖνοι οἱ ἐπιχειρήσαντες ἀντίστασιν φονεύονται, ὁ δὲ Φράγκος αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος φεύγει μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπὶ ἑνετικῶν πλοίου. Ἐν τῷ μεταξὺ καταφθάνει ὁ ἑνετικὸς στόλος, ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Ἐπομένως οἱ Φράγκοι παραλαβόντες τὰς οἰκογενείας τῶν ἀπέπλευσαν εἰς Εὐρώπην. Ὁ Στρατηγόπουλος ἔμεινε κύριος τῆς πόλεως.

Ὁ Μιχαήλ μαθὼν τὴν ἀπροσδόκητον εἶδησιν διὰ ταχυδρομοῦ, τὸν ὅποιον ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν ὁ Στρατηγόπουλος, σπεύδει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰσέρχεται θριαμβευτικῶς εἰς αὐτὴν τῇ 15 *Αὐγούστου 1261*. Μετ' ὀλίγον δὲ στέφεται μόνος αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Τὸ ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς πόλεως αἴσχος ἀπεσβέσθη.

6. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπικοινωνίας.

Συγχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατελύετο καὶ τὸ ἐν Συρίᾳ χριστιανικὸν κράτος τῶν Φράγκων. Μετὰ τὴν παρεκτροπὴν τῆς Δ' σταυροφορίας ἐπεχειρήθησαν διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἄλλαι ἀσήμαντοι σταυροφορίαι ἐκ μέρους τῆς Δύσεως, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Κυρίως ὡς Ε' σταυροφορία λογίζεται ἡ γενομένη τὸ 1229 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τοῦ Β'. Κατὰ ταύτην οὗτος ἀνακτήσας τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν Βηθλεὲμ καὶ τὴν Ναζαρεθ ἐστέφθη βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἀλλ' ἡ Ἱερουσαλήμ ὀλίγον χρόνον παρέμεινε εἰς τὰς χεῖρας τῶν Φράγκων. Τὸ 1244 κατελήφθη καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Μετὰ τοῦτο εἰς μάτην ἐπεχειρήθησαν δύο νέαι σταυροφορίαι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ' τοῦ Ἀγίου. Ἐπὶ τέλους μέχρι τέλους τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐν Συρίᾳ κτήσεις τῶν Φράγκων κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας πολλαὶ φραγκικαὶ ἡγεμονίαι διετηρήθησαν περισσότερον χρόνον, οἱ δὲ Ἑνετοὶ ἀκόμη περισσότερον διετηρήθησαν εἰς τὰς παραλίους πόλεις. Ἀλλὰ

διὰ τῆς ἀνακτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ λατινικῆ αὐτοκρατορία θεωρεῖται καταλυθεῖσα. Καιρὸς λοιπὸν νὰ ἴδωμεν, ὅποια ὑπῆρξεν ἢ ἐκ τῆς μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπικοινωνίας ἀμοιβαία ἐπίδρασις τῶν χωρῶν τούτων.

Καὶ πρῶτον διὰ τὴν Δύσιν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῆς ἦσαν μεγάλα. Οἱ σταυροφόροι ἐγνώρισαν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὰς συνηθείας τοῦ λεπτοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ μετέδωκαν ταῦτα εἰς τὴν Δύσιν. Ἐκτοτε δὲ ἤρχισεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ κίνησις, ἡ ὁποία παρήγαγε τὴν κοινωνικὴν καὶ πνευματικὴν Ἀναγέννησιν. Ἐπειτα αἱ σταυροφορίαι προήγαγον τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν τῆς Δύσεως. Οἱ σταυροφόροι ἐγνώρισαν τὰ προϊόντα καὶ τὴν βιομηχανίαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἰσήγαγον ταῦτα εἰς τὴν Δύσιν. Τοῦτο ἔδωκε μεγάλην κίνησιν εἰς τὰς ναυτικὰς πόλεις τῆς Γενούης, τῆς Πίζης καὶ τῆς Βενετίας. Τέλος αἱ σταυροφορίαι ἀνέπτυξαν τὸ ἔθνικὸν αἴσθημα μεταξύ τῶν ἐκ διαφόρων μερῶν προερχομένων σταυροφόρων, ἔνεκα δὲ τῆς ἀναχωρήσεως μεγάλου πλήθους εὐγενῶν καὶ τῆς πτωχεύσεως ἄλλων ὠφελήθη ἡ μεσαία τάξις καὶ ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ τιμαριωτισμοῦ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν πόλεων καὶ τῶν κοινοτήτων.

Μεγάλα ὡσαύτως ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπικοινωνίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διὰ τὴν Ἑλλάδα. Βεβαίως τὸ σπουδαιότερον ἐξ αὐτῶν εἶναι ὅτι αἱ σταυροφορίαι ἐξησθένισαν τὸν ἑλληνισμὸν τόσον, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῆ οὗτος νὰ ἀντιστῆ, ὡς πολλάκις μέχρι τοῦδε, εἰς τὸν μωαμεθανισμόν, ὅστις παρουσιάσθη τώρα ὑπὸ νέαν μορφήν. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ δυτικὸς βίος ἐπενήργησεν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν τοῦ Ἑθνους κατάστασιν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῶν Κομνηνῶν ἀκόμη εἶχον παρεισδύσει τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῆς Δύσεως. Ὁ Μανουὴλ καὶ ὁ Ἀνδρόνικος οἱ Κομνηνοὶ ὁμοίαζον μᾶλλον πρὸς μεσαιωνικοὺς ἱππῶτας παρὰ πρὸς Ἕλληνας αὐτοκράτορας. Οἱ αὐτοὶ δὲ βασιλεῖς εἰσήγαγον εἰς τὸν στρατὸν τῶν ὀπλισμῶν τῶν ἱπποτῶν τῆς Δύσεως. Καὶ ἐπὶ Φραγκοκρατίας δὲ καὶ κατόπιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐγίνοντο ἀγῶνες ἱπποτικοὶ ὅμοιοι πρὸς τοὺς τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ δυτικοῦ βίου ἐπεκράτησαν φυσικὰ περισσότερον εἰς τὰς μεσημβρινὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ τὴν Κρήτην, ὅπου ἡ δυτικὴ κυριαρχία παρετάθη περισσότερον. Ἐνταῦθα ἰδίως ἡ δυτικὴ κυριαρχία συνετέλε-

·σεν εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τοῦ μαχίμου πνεύματος τῶν κατοίκων. Αἰτία δὲ τούτου εἶναι ὅτι οἱ Φράγκοι ἕνεκα τοῦ ὀλιγαριθμοῦ των ἤσκησαν τοὺς ἐγκωρίους διὰ τῆς τακτικῆς στρατολογίας καὶ κατέστησαν αὐτοὺς συμμετόχους εἰς τοὺς ἀγῶνάς των. Εἰς τὰς ἄλλας νήσους ἢ ἐπίδρασις τῶν Φράγκων ἦτο μᾶλλον πνευματική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΟΣΜΑΝΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

1. Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνέπνευσε κατ' ἀρχὰς τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἠνωρθοῦτο καὶ πάλιν ὁλόκληρος ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία. Ἄλλ' ἡ ἐλπίς αὕτη δὲν ἔμελλε νὰ πραγματοποιηθῇ. Τὸ κράτος ἦτο τώρα πολὺ περιορισμένον. Μέγα μέρος τῆς Μ. Ἀσίας κατείχετο πάντοτε ὑπὸ τῶν Σελτζούκων Τούρκων. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος ἔζη ὅλως ἴδιον βίον. Πολλὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ νήσων ἐδεδεσπόζοντο ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ Ἑνετῶν. Ἄλλαι διετέλουν ὑπὸ δεσπότην ἰθαγενῆ μὲν, ἀλλ' ἐχθρὸν τῆς αὐτοκρατορίας, τὸν Δεσπότην τῆς Ἡπείρου. Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι τέλος ἀπὸ τῶν παραμονῶν τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀνέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Οἱ Σέρβοι μάλιστα ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των καὶ εἰς τὴν βόρειον Μακεδονίαν. Ὡστε, ὅτε ὁ Μιχαὴλ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ κράτος περιελάμβανε μόνον τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, ὀλίγας τινὰς νήσους καὶ τὰς περὶ τὴν Νίκαιαν ἄσιανὰς ἐπαρχίας.

Καὶ οὕτω περιορισμένον ὅμως τὸ κράτος ἕνεκα τῆς διοικητικῆς ἱκανότητος τῶν Ἑλλήνων, ἕνεκα τῶν μεγάλων πόρων, τοὺς ὁποίους ἠδύνατο νὰ ἔχη, ἕνεκα τέλος τοῦ ἐξεγερασθέντος ἐθνικοῦ φρονήματος ἦτο δυνατὸν ἀναδιοργανοῦμενον νὰ ἀνακτήσῃ τὰ πρὸ τῆς καταλύσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Φράγκων ὅρια καὶ νὰ ἀντισταθῇ εἰς νέαν ἐξ ἀνατολῶν ἐπερχομένην θύελλαν. Δυστυχῶς ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀντὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν τῶν Λασκάρων καὶ νὰ φροντίσῃ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ κράτος διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων ἠκολούθησε τὸ ὀλέθριον σύστημα τῆς μετὰ τῶν ξένων συμμαχίας.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ, ἐν ᾧ ἦτο ἀκόμη εἰς τὴν Νίκαιαν εἶχε συμμαχήσει χάριν τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοὺς Γενουαίους. Καὶ ἡ μὲν Κωνσταντινούπολις ἀνεκτήθη ἄνευ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν. Ἐν τούτοις ὁ Μιχαὴλ σύμφωνα μετὰ τὰς

ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ἀνέλαβεν ἐκ τῆς συνθήκης, παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὸ προνόμιον τῆς ἐμπορίας καθ' ὅλον τὸ κράτος καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἰδρῶουν ἀποικίας ἐμπορικὰς μὲ ἰδίους ἀρχοντας εἰς ὅλας τὰς ἐμπορικὰς πόλεις τοῦ κράτους. Τὸ δὲ χειρότερον, ὀλίγα ἔτη βραδύτερον ὁ Μιχαὴλ ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὰ αὐτὰ προνόμια εἰς τοὺς Ἑνετούς. Ἄλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κράτος ἀφ' ἑνὸς μὲν ἔστερειτο τῶν σπουδαιοτέρων πόρων αὐτοῦ, τῶν τελωνειακῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιέπιπεν εἰς πολλὴν ἀναρχίαν, διότι αἱ ἐμπορικαὶ ἐκεῖναι ἀποικίαι ἀπέβαινον ἐστὶναι ταραχῶν ἕνεκα τῶν προστριβῶν, εἰς τὰς ὁποίας περιήρχοντο αὐταὶ καὶ μεταξύ των καὶ μετὰ τῶν ἐγγωρίων. Ἄλλὰ καὶ ἄλλο σφάλμα διέπραξεν ὁ Μιχαὴλ. Θέλων νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον νέας κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σταυροφορίας τῆς Δύσεως ἠθέλησε νὰ περιποιηθῇ τὸν πάπαν καὶ ὑπέταξε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν δυτικὴν. Ἄλλὰ τὸ ἔθνικὸν μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Λατίνων ἦτο πολὺ ἰσχυρόν. Ὁ λαὸς λοιπὸν καὶ ὁ κλήρος τόσον ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς ἐνώσεως ὥστε, ὅτε μετ' ὀλίγον (1282) ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ, δὲν ἐπέτρεψαν νὰ ἀξιωθῇ οὗτος τῆς συνήθους βασιλικῆς ταφῆς.

2. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μιχαὴλ καὶ ἡ κατάστασις τοῦ κράτους μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ὀσμάνων Τούρκων.

Οἱ μετὰ τὸν Μιχαὴλ μέχρι τῆς ἀλώσεως ἀνελθόντες εἰς τὸν θρόνον αὐτοκράτορες εἶναι : ὁ υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Ἄνδρόνικος Β' (1282—1328), ὁ τούτου ἔγγονος Ἄνδρόνικος Γ' (1328—1341), ὁ τούτου υἱὸς Ἰωάννης Ε' (1341—1391), ὁ ἐπὶ τινα χρόνον ἄρξας μέρους τοῦ κράτους Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς (1341—1355) ὁ τοῦ Ἰωάννου Ε'. υἱὸς Μανουὴλ (1391—1423) (συγχρόνως ὁ ἕνεκα ἀποδημίας τοῦ Μανουὴλ βασιλεύσας ἐπὶ τινα χρόνον ἀνεπιὸς του Ἰωάννης Ζ'), ὁ τοῦ Μανουὴλ υἱὸς Ἰωάννης Η' (1423—1448) καὶ τελευταῖος ὁ νεώτερος τούτου ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος ΙΑ' (1449—1453).

Καθ' ὅλην τὴν 70ετίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἤρξαν οἱ διάδοχοι οὗτοι τοῦ Μιχαὴλ, ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἀπέβη ἀκόμη ἀθλιωτέρα παρὰ πρὶν. Ἐπὶ τοῦ Ἄνδρονίκου Β' οἱ Τούρκοι τῆς Μ. Ἀσίας, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω, προσέβαλον

τὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένας χώρας αὐτῆς. Ὁ Ἀνδρόνικος ἔνεκα τῆς ἀθλίας ἐσωτερικῆς καταστάσεως δὲν ἠδύνατο νὰ κάμῃ στρατολογίαν ἐξ ἰθαγενῶν. Ἴνα λοιπὸν καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους προσέλαβεν ἐξ χιλιάδας Ἴσπανοὺς Καταλανοὺς, οἱ ὁποῖοι διέτριβον τότε εἰς τὴν Σικελίαν. Ὄντως διὰ τούτων ὁ Ἀνδρόνικος κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Καταλανοὶ ἔγιναν πρόξενοι μεγάλων συμφορῶν εἰς τὸ κράτος. Ἐπειδὴ ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὴν ἀπληστίαν τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, οὗτοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ κράτους. Ἐπὶ δύο ἔτη ἐληλάτησαν καὶ ἐρήμωσαν τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ κατόπιν ἐπροχώρησαν καὶ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Παρὰ τὴν **Κωπαΐδα (1311)** ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν ὁ δούξ τῆς Ἀττικῆς Βοριέννιος μὲ πολυάριθμον ἵππικὸν Γάλλων καὶ ἄλλων Φράγκων. Ἀλλ' οἱ Καταλανοὶ νικήσαντες ἐφόνευσαν τοὺς ἱππῶτας ὅλους καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ, καὶ καταλαβόντες τὴν Ἀττικὴν διεμοιράσθησαν μεταξὺ τῶν τὰ φέουδα καὶ ἔλαβον συζύγους τὰς χήρας τῶν Γάλλων ἱπποτῶν. Ἡ Ἀττικὴ ἔγινεν ἰσπανικὸν δουκάτον καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς τότε ἔπαθον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἀγρίων κατακτητῶν, μετ' εὐγνωμοσύνης δὲ ἐνθυμοῦντο ἤδη τὴν προτέραν ἐπιείκειαν, μὲ τὴν ὁποίαν συμπεριεφέρθησαν πρὸς αὐτοὺς οἱ Γάλλοι. Ἡ ἀρχὴ τῶν Καταλανῶν διήρκεσε μόνον 70 ἔτη. Μετὰ ταῦτα κατελήφθη καὶ πάλιν ἡ Ἀττικὴ ὑπὸ τῶν Γάλλων.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι συμφοραὶ ἐπεφυλάσσοντο εἰς τὰς εὐρωπαϊκάς χώρας τοῦ κράτους. Οἱ Σέρβοι, ὡς εἶδομεν, ἀνακτήσαντες τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν εἶχον καταλάβει καὶ τὴν βόρειον Μακεδονίαν. Ἐκτοτε κατὰ μικρὸν ἤρχισαν νὰ ἀκμάζουσιν, τὸ δὲ 1330 νικήσαντες τοὺς Βουλγάρους ὑπέταξαν τὴν χώραν αὐτῶν. Ἰδίως ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν, ὅταν ἡγεμῶν αὐτῶν ἔγινεν ὁ **Στέφανος Δουσάν** (1381—1355). Οὗτος κατέλαβε τὸ μέγιστον μέρος τῆς Μακεδονίας μέχρι Σερρῶν καὶ Νέστου καὶ καταλύσας τὸ δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Β' εἶχε διαιρεθῆ εἰς πολλὰ τμήματα, ἔγινε κύριος τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας. Τότε ἐπωνόμασεν ἑαυτὸν τσάρον καὶ αὐτοκράτορα τῶν Σέρβων, Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν καὶ ἤρχισε νὰ ἐτοιμάζεται διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ πρὸς

ὄλην τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Αἰφνης ὅμως τὸ 1355 ἀπέθανε χωρὶς νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ ὄνειρά του.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δουσάν τὸ μέγα σερβικὸν κράτος διηρέθη εἰς διαφόρους μικρὰς ἡγεμονίας σερβικὰς. Ἐκ τούτου τότε ἐπωφεληθέντες Ἄλβανοί τινες ἀρχηγοὶ ἴδρυσαν ἴδια κράτη εἰς τὴν Ἀλβανίαν, Ἡπειρον καὶ Αἰτωλίαν. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους πολλοὶ Ἄλβανοί φεύγοντες τὴν πενίαν τῆς χώρας των κατῆλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον. Οὗτοι σὺν τῷ χρόνῳ ἐξελληνίσθησαν, εἰς πολλὰ ὅμως μέρη διετήρησαν μέχρι σήμερον τὴν γλῶσσάν των.

Εἰς τὴν Πελοπόννησον τὰ πράγματα ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν καλύτερα διὰ τοὺς ἡμετέρους. Τὸ 1259, ὅτε ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εὕρισκετο εἰς πόλεμον ἔμὲ τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β΄ Ἀγγελον, ὁ τότε πρίγκιψ τῆς Ἀγαίας Γουλιέλμος Βιλλεαρδουῖνος, ὡς ἔχων σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Μιχαήλ, ἦλθεν εἰς βοήθειάν του μετὰ πολλῶν ἵπποτῶν. Ἠττηθεὶς ὅμως εἰς μίαν μάχην συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ἠναγκάσθη τότε, ἵνα ἀπελευθερωθῆ, νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Μιχαὴλ τὴν Μονεμβάσιαν, τὴν Μάνην καὶ τὸν Μυστράν. Ἡ χώρα αὕτη ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα νέου μικροῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Οἱ κυβερνηταὶ αὐτοῦ ὀνομαζόμενοι **δεσπότες τοῦ Μυστρα** ἀναζωογονοῦν τὸ ἔθνικόν των ἐγχωρίων αἴσθημα καί, ἐπειδὴ ἥδη ἡ Φραγκοκρατία εἶχεν ἐμβάλε εἰς αὐτοὺς καὶ πολεμικὸν φρόνημα, κατορθώνουν νὰ καταρτίσουν ἀξιόλογον στρατόν. Ἐπωφεληθέντες δὲ ἐκ τῆς παρακμῆς, εἰς τὴν ὁποίαν περιέπεσαν οἱ Φράγκοι, ὅταν ἐξέλιπον οἱ Βιλλεαρδουῖνοι, ἤρχισαν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν ἀρχὴν των καὶ εἰς τὴν ἄλλην Πελοπόννησον. Ἐπὶ τέλους κατώρθωσαν νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Φράγκους τελείως ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ νὰ γίνουσι κύριοι ὅλης τῆς χώρας πλὴν τῆς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ναυπλίου, τὰ ὁποῖα κατείχοντο ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν. Ὡς δεσπότες τοῦ Μυστρα ἔχρησίμευσαν κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Καντακουζηνοί, κατόπιν δὲ οἱ Παλαιολόγοι, ἀδελφοὶ καὶ υἱοὶ τοῦ αυτοκράτορος Μανουήλ.

Δυστυχῶς τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο κράτος τῆς Πελοποννήσου δὲν κατώρθωσε νὰ ὀργανωθῆ τόσον ἐγκαίρως, ὥστε νὰ δυνηθῆ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς βασιλευούσης, ὅταν αὕτη ἐκινδύνευεν ἐκ μέρους νέου ἐξ Ἀσίας φοβεροῦ πολεμίου τῶν Ὀσμάνων Τούρκων.

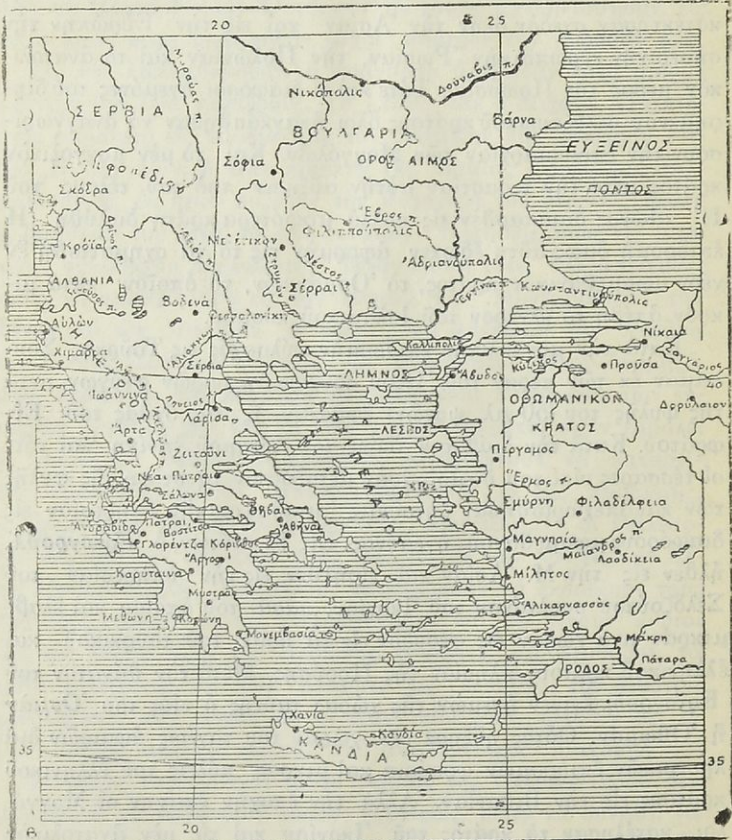
3. Οἱ Ὀσμάνοι Τοῦρκοι.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ IB' μ. X. αἰῶνος ἤρχισεν ἡ φοβερὰ μογγολικὴ ἐπιδρομή. Ὁ Μογγόλος φύλαρχος Τεμουτσίεν συνενώσας ὅλας τὰς μογγολικὰς φυλάς τῆς ἀνατολικῆς Ἀσίας καὶ ἀνακηρυχθεὶς Τσιγγίς-χάν, ἦτοι ὑπέρτατος ἄρχων, ὡς ἄλλος Ἀττίλας ὤρμησεν εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου ἐπιφέρων πανταχοῦ καταστροφὴν. Αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του εἰς διάστημα ἑνὸς αἰῶνος κατέκτησαν σχεδὸν ὅλην τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν σημερινὴν εὐρωπαϊκὴν Ῥωσίαν, τὴν Πολωνίαν καὶ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Πρωσσίας. Τότε καὶ οἱ διάφοροι ἡγεμόνες τοῦ διηρημένου σελδζουκικοῦ κράτους ὅλοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Μογγόλων. Καὶ τὸ μὲν μογγολικὸν κράτος μετὰ τὴν τεραστίαν αὐτὴν αὔξησιν πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΓ' αἰῶνος διασπασθὲν εἰς πολλὰ μικρότερα κράτη διελύθη. Ἡ ἐπιδρομὴ ὅμως αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ σχηματισθῇ ἑν νέον μωαμεθανικὸν κράτος, τὸ Ὀσμανικόν, τὸ ὁποῖον κατὰ μικρὸν ἀπέβη τὸ κέντρον τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου.

Κατὰ τὴν μογγολικὴν ἐπιδρομὴν φύλαρχός τις Τοῦρκος Σουλεϊμάν ἐκ τῶν πέραν τοῦ Ὄξου τουρκικῶν χωρῶν φεύγων μετὰ τῆς φυλῆς του (50 χιλ. ψυχῶν) ἔφθασεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου. Κατὰ τὴν διάβασιν ὅμως τοῦ ποταμοῦ ἐπνίγη καὶ τότε οἱ τέσσαρες υἱοὶ του διεμοίρασαν μεταξὺ των τὰ στίφη τῆς φυλῆς των καὶ ἀπεχωρίσθησαν ζητοῦντες μισθοφορικὴν ὑπηρεσίαν εἰς διαφόρους μωαμεθανοὺς ἡγεμόνας. Εἷς ἐκ τούτων, ὁ **Ἐρτογορούλ**, ἦλθεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σελδζούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, παρὰ τοῦ ὁποῖου καὶ ἔλαβε μικρὰν τινα χώραν ὡς φέουδον εἰς τὰ ὄρια τοῦ τουρκικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ κράτους πλησίον τῆς Προύσης. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐρτογορούλ ἐγένετο ἡγεμὼν τῆς χώρας ταύτης ὁ υἱὸς του **Ὀσμάν** ἢ Ὀθωμάν. Οὗτος ἠῤῥῆσε τὴν χώραν του ταχέως ἀφαιρῶν διὰ ληστρικῶν ἐπιδρομῶν φρούρια καὶ μικρὰς πόλεις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους εἰς τὴν Βιθυνίαν. Ἀλλὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ Μογγόλοι κατέλυσαν τὸ κράτος τοῦ Ἰκονίου καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν τμήμα αὐτοῦ κατέλαβον οἱ ἴδιοι, εἰς δὲ τὸ δυτικὸν ἀνεγνώρισαν τοὺς διαφόρους διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν ὡς ἀνεξαρτήτους ἡγεμόνας τούτων. Τότε καὶ ὁ Ὀσμάν ἐγένετο κληρονομικὸς ἄρχων τῆς χώρας, τὴν ὁποῖαν κατείχε, καὶ οὕτω κατέστη ὁ ἰδρυτὴς τοῦ **Ὀ-Χωραφᾶ—Σακελλαρίου**. Ἱστορία Δ' γυμν. ἐκδ. α'. 1933 7

σμανικοῦ ἢ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Μετὰ τοῦτο δὲ ἐπεξέτεινεν αὐτὸ εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ ἐπὶ τέλους ἐκυρίευσεν καὶ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς τὴν **Προῦσαν** (1326). Ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Προῦσης, ἣ ὁποία ἐγένετο ἀπὸ τοῦδε ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ὀσμανικοῦ κράτους, ἀπέθανεν ὁ Ὀσμὰν ἀφῆσας διάδοχόν του τὸν υἱὸν του **Οὐρχάν**.

Τὸ Ὀσμανικὸν λοιπὸν κράτος, τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ἀπετε-

Εἰκ. 17. Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι κατὰ τοὺς πρὸς κατάκτησιν αὐτῶν ἀγῶνας τῶν Τούρκων.

λαίτο ἐκ 400 οἰκογενειῶν, ἰδρύθη εἰς χώρας ἑλληνικὰς. Κοιτὶς δὲ

αὐτοῦ ἐγένεν ἡ Βιθυνία, ἡ ὁποία τότε εἶχε πυκνότερον ἑλληνικὸν πληθυσμόν. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἄλλοι μὲν ἀκουσίως, οἱ περισσότεροι ὅμως ἔκουσίως προσήρχοντο εἰς τὸν ἰσλαμισμόν καὶ ἠΰξανον τὸν πληθυσμὸν τοῦ ὀσμаниκοῦ κράτους. Τὰ παθήματα, ὅσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας οὗτοι ἔπαθον ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐκ τῶν ξενικῶν ἐπιδρομῶν καὶ προσέτι αἱ πλούσιαι ἀμοιβαί, τὰς ὁποίας καὶ ἐν τῷ νῦν βίω καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὑπέσχετο τὸ νέον θρησκευμα, συνετέλεσαν, ὥστε, ὅσοι δὲν εἶχον ἀκλόνητον τὸ αἴσθημα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐθνικότητος, εὐκόλως νὰ αὐτομολοῦν εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἰσλαμισμοῦ.

Ὁ πληθυσμὸς λοιπὸν τοῦ νέου κράτους καὶ ὁ στρατός, διὰ τοῦ ὁποίου κατόπιν τοῦτο ἐξετάθη εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀπετελεῖτο ἐκ χριστιανῶν Ἑλλήνων ἐξισλαμισθέντων. Τοῦτο δὲ φυσικὰ ἐξηκολούθησε καὶ κατόπιν, ὅσον ἐπροχώρουν αἱ κατακτήσεις αὐτῶν. Βεβαίως, ὅτε μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἑλληνικῶν χωρῶν οἱ Ὀσμάνοι κατέκτησαν καὶ ὅλα τὰ ἐν Ἀσίᾳ σελδζουκικὰ κράτη, συνεχώνευσαν τοὺς ὁμοφύλους τούτους μεθ' ἑαυτῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦτο ὁ πληθυσμὸς τοῦ ὀσμаниκοῦ κράτους κατὰ τὸ πλεῖστον ἦτο ἑλληνικός. Ἄλλ' ὁ στρατός, διὰ τοῦ ὁποίου κυρίως οἱ Ὀσμάνοι ἐπετέλεσαν τὰς κατακτήσεις των, δὲν ἀπετελέσθη μόνον ἐκ τῶν ἔκουσίως ἢ ἀκουσίως προσερχομένων εἰς τὸν ἰσλαμισμόν χριστιανῶν. Ὁ στρατός οὗτος ἐνισχύθη διὰ νέου στρατιωτικοῦ τάγματος, τοῦ τάγματος τῶν **Γενιτσάρων**, ὁργανωθέντος ἐπὶ τοῦ **Οὐρχάν**, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγένε καὶ ἡ ὅλη πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ διοργάνωσις τοῦ ὀσμаниκοῦ κράτους. Καὶ τὸ τάγμα τοῦτο τῶν Γενιτσάρων ἀπετελέσθη ἐκ χριστιανῶν, ἀλλ' ὄχι ὠρίμων τὴν ἡλικίαν. Εἰς αὐτὸ κατετάσσοντο παῖδες τῶν χριστιανῶν ἀραπάζομενοι ἀπὸ τῶν οἰκογενειῶν των εἰς ἡλικίαν 7—15 ἐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξισλαμιζόμενοι ἀνετρέφοντο εἰς τοὺς στρατιῶνας. Ἡ στρατολογία αὕτη ὀνομάζετο παιδομάζωμα. Πᾶσα δὲ χώρα καταλαβανομένη ὑπὸ τῶν μουαμεθανῶν ὑπεχρεοῦτο νὰ παρέχῃ ὠρισμένον ἀριθμὸν εὐρώστων χριστιανοπαίδων κατ' ἔτος. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Γενίτσαροι οὔτε γονεῖς ἔχοντες οὔτε οἰκογένειαν, διότι δὲν ἐνυμφεύοντο, ὡς κατοικίαν των εἶχον τὸ στρατόπεδον, ὡς οἰκογένειάν των τὸ τάγμα των καὶ ὡς πατέρα τὸν σουλτάνον. Ὡς ἐκ τούτου ἀπέβαινον φανατικοὶ στρατιῶται τοῦ ἰσλάμ.

Οὕτω οἱ Ὀσμάνοι ἐν μέσῳ ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ δι' Ἑλλήνων ἰδρύσαντες καὶ διοργανώσαντες τὸ κράτος των ἐπεξέτειναν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ Οὐρχάν μέχρι τοῦ Βοσπόρου καὶ ἐπωφεληθέντες ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους μεταξὺ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ἔθεσαν τὸν πόδα των καὶ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ κατέλαβον τὸ 1354 τὴν **Καλλίπολιν**.

4. Πρῶτοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ.

Τὸν Οὐρχάν ἀποθανόντα τὸ 1359 διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Μουράτ Α΄**. Οὗτος ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῆς παρακμῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁρμᾷ ἐκ τῆς Καλλιπόλεως, κυριεύει ὅλην τὴν Θράκην καὶ καθιστᾷ πρωτεύουσαν τοῦ ἐν Εὐρώπῃ κράτους τὴν **Ἀδριανούπολιν**. Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἐπιχειροῦν ν' ἀντισταθοῦν, ταχέως διασκορπίζονται ὑπὸ τῆς ὁρμῆς τῶν Γεντισάρων. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε' οὐδεμίαν πλέον ἔχει πεποιθήσιν εἰς τὰς ἰδίας του δυνάμεις καὶ ζητεῖ ἔξωθεν βοήθειαν. Μεταβαίνει εἰς Οὐγγαρίαν, ἀλλ' οὐδὲν κατορθώνει. Μεταβαίνει εἰς Ῥώμην καὶ ὑποτάσσει τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν. Ἀλλὰ πρὸς ἀμοιβὴν οὐδὲν ἄλλο λαμβάνει παρ' αὐτοῦ εἰμὴ συστατικὰς ἐπιστολάς πρὸς τοὺς διαφόρους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, παρὰ τῶν ὁποίων μόνον κενὰς ὑποσχέσεις λαμβάνει. Ἀναγκάζεται λοιπὸν πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην πρὸς τὸν Μουράτ, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεβλήθη εἰς ἑτήσιον φόρον ὑποτελείας. Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ταύτης ὁ Μουράτ στρέφεται πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀφαιρεῖ ταύτας ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Δουσάν Σέρβων ἡγεμόνων. Ἐπειτὰ ὁρμᾷ εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ κυριεύει τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Κρούϊαν. Τὸ 1385 κυριεύει τὴν Θεσσαλονίκην καὶ κατόπιν εἰσβάλλει εἰς τὴν Βουλγαρίαν, κυριεύει αὐτὴν καὶ τὴν κάμνει ἐπαρχίαν ὀθωμανικῆν. Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ υἱὸς του παρεδόθησαν. Καὶ εἰς μὲν τὸν πατέρα ὁ Μουράτ ἐχάρισε τὴν ζωὴν, τὸν δὲ υἱὸν προσελθόντα εἰς τὸν ἰσλαμισμόν διώρισε διοικητὴν εἰς τὴν Ἀμισὸν τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἄλλ' ἢ κατάκτησις τῆς Βουλγαρίας ἐφόβισε τοὺς Σέρβους, Βοσνίους, Κροάτας καὶ λοιποὺς νοτιοσλαβικούς λαούς. Συνηνώ-

θησαν λοιπὸν οὗτοι, ἵνα ἀντισταθοῦν εἰς τὸν Μουράτ. Εἰς τὴν μάχην ὅμως τοῦ **Κοσσυφοπεδίου** ἠττῶνται (1389). Τὸ Κοσσυφοπέδιον θεωρεῖται ὁ τάφος τῆς ἐλευθερίας τῶν νοτιοσλαβικῶν λαῶν. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Μουράτ, ἐν ᾧ περιειργάζετο τοὺς νεκρούς, ἐφρονεῦθη ὑπὸ τινος τραυματίου Σέρβου κειμένου μεταξὺ τῶν νεκρῶν.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μουράτ **Βαγιαζήτ** δὲν ἐπωφελήθη ἐκ τῆς νίκης τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ἵνα καθυποτάξῃ τὴν Σεοβίαν. Ἠρόκεσθη εἰς τὸ νὰ κάμῃ αὐτὴν φόρου ὑποτελῆ καὶ ἔσπευεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι ἡγεμόνες εἶχον συνασπισθῆ ἔναντίον τῶν Ὀθωμανῶν. Τούτους κατενίκησε ὁ Βαγιαζήτ καὶ προσήρτησε τὰ κράτη των εἰς τὸ ὀθωμανικόν.

Μετὰ ταῦτα διαπεράσας πάλιν εἰς τὴν Εὐρώπην εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βλαχίαν κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς, ἔπειτα δὲ ἤρχισε νὰ κάμῃ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Τότε τέλος ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη, ὅταν εἶδε ὅτι ἀπειλεῖται αὐτὴ ἢ ἰδία, συνεικινήθη καὶ παρεσκεύασε σταυροφορίαν ἰσχυράν. Εἰς ταύτην ἔλαβον μέρος Οὐγγροι, Γάλλοι καὶ Γερμανοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας **Σιγισμόνδου**. Οἱ σταυροφόροι εἰσήλασαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ δύο στρατοὶ συνηττήθησαν παρὰ τὴν Νικόπολιν. Ἐνταῦθα συνεκροτήθη φοβερὰ μάχη, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι κατέστρεψαν τὸν χριστιανικὸν στρατόν.

Μετὰ τὴν νίκην του ταύτην ὁ Βαγιαζήτ ἠσχολήθη εἰς νέας κατακτήσεις. Οἱ στρατοὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν προήλασαν μέχρι τοῦ Εὐφράτου, εἰς δὲ τὴν Εὐρώπην μέχρι τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου. Συγχρόνως δὲ ὁ ἴδιος ἐπολιόρησε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ τελευταία ὥρα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐφαίνετο ὅτι ἐπλησίαζε. Τοῦτο ἤδη περιορίζετο εἰς τὴν πρωτεύουσαν μὲ τὰ περὶχωρα αὐτῆς. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς αὐτὸ ὑπῆγετο καὶ ἡ Πελοπόννησος, ἀλλ' αὕτη οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ δώσῃ βοήθειαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Βασιλεὺς τότε ἦτο ὁ τοῦ Ἰωάννου Ε' υἱὸς Μανουὴλ ὁ Β'. Ὁ Μανουὴλ περιελθὼν εἰς στενόχωρον θέσιν ἀφήνει τὸν θρόνον εἰς τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννη τὸν Ζ', ὅστις ἦτο καὶ ἀρεστὸς εἰς τὸν Βαγιαζήτ, αὐτὸς δὲ μεταβαίνει εἰς Εὐρώπην, ἵνα επικαλεσθῆ τὴν βοήθειαν αὐτῆς. Ἄλλ' εἰς μάτην ἀπέβησαν ὅλαι αἱ ταπεινώσεις αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸν πάπαν καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως. Ἡ Κωνσταντινούπολις εὐτυχῶς τότε ἐσώθη ἐκ τῆς Ἀσίας. Νέος ἐκείθεν πολέμιος,

ὁ Ταμερλᾶνος, ἠνάγκασε τὸν Βαγιαζήτ νὰ στρέψῃ ἐκεῖ τὴν προσοχὴν του καὶ οὕτω ἀνεβλήθη ἡ πτώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τινὰ ἔτη.

5. Ὁ Ταμερλᾶνος. Ἀνακοπὴ τῆς προόδου τῶν Τούρκων.

Ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ ἄχανοῦς μογγολικοῦ κράτους τῶν Τσιγκισχᾶν εἶχον προκύψει πολλὰ κράτη διηρημένα εἰς ἡγεμονίας ἀνεξαρτήτους, πολλαὶ τῶν ὁποίων εἶχον δεχθῆ τὸν ἰσλαμισμόν. Εἰς ἕκ τῶν μικρῶν τούτων μωαμεθανῶν ἡγεμόνων, ὁ **Ταμερλᾶνος**, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ νὰ γίνῃ κύριος ὅλης τῆς Ἀσίας πλὴν τῆς Κίνας καὶ τῆς Μ. Ἀσίας. Εἰς αὐτὸν δὲ κατέφυγον οἱ Τούρκοι ἡγεμόνες, τοὺς ὁποίους ἐξέβαλον ἐκ τῶν χωρῶν των οἱ Ὀθωμανοί. Ὁ Ταμερλᾶνος τότε ὑπὸ τούτων παρακινηθεὶς ἐζήτησε παρὰ τοῦ Βαγιαζήτ νὰ περιορισθῆ εἰς τὴν χώραν του καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς παλαιοὺς κυρίους των ὅλας τὰς κατακτήσεις τῶν Τούρκων. Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἦτο φυσικόν, δὲν εἰσηκούσθη, εἰσήλασεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν μὲ 800 χιλ. βαρβάρους. Ὁ Βαγιαζήτ συγκεντρῶσας 350 χιλ. στρατοῦ ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ. Οἱ δύο στρατοὶ συνεκρούσθησαν παρὰ τὴν **Ἄγκυραν (1402)**. Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν οἱ Ὀθωμανοὶ ἠττήθησαν κατὰ κράτος, ὁ δὲ Βαγιαζήτ συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ μετὰ τινὰ χρόνον ἀπέθανεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ. Ὁ Ταμερλᾶνος μετὰ τὴν νίκην διέσπειρε τὸν στρατόν του καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, αὐτὸς δὲ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Σμύρνην, τὴν ὁποίαν καὶ ἐληλάτησε δεινῶς. Ἄλλὰ καὶ ὅλη ἡ Μ. Ἀσία ὑπέστη τὰ πάνδεινα. Οὐδέποτε εἶχεν ὑποστῆ τοιαύτην καταστροφὴν, ὁποίαν ἔπαθε τότε ὑπὸ τῶν σιτιφῶν τοῦ Ταμερλᾶνου. Πολλὰί πόλλεις ἑλληνικαὶ ἀκμάζουσαι ἕως τότε, ἡ Νίκαια, ἡ Κολοφών, ἡ Ἐφεσὸς ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Εὐτυχῶς ἢ εἰς τὰ μέρη ταῦτα παραμονὴ τοῦ Ταμερλᾶνου ὑπῆρξε προσωρινή. Ὁ Ταμερλᾶνος ἀποκαταστήσας τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὰ κράτη των ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μέσην Ἀσίαν, ἵνα κατοπιν ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ μογγολικοῦ κράτους τῆς Κίνας. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ὁμως ἀπέθανε καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ ἀνέκτησαν καὶ πάλιν τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης τοῦ Ταμερλᾶνου τὸ ἑλληνικὸν κρά-

τος ὀπωσδήποτε ὠφελήθη. Ὅχι μόνον ἡ ἐπικειμένη πτώσις αὐτοῦ ἀνεβλήθη, ἀλλὰ καὶ ἐπωφελήθη ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, εἰς τὰς ὁποίας περιέπεσαν οἱ υἱοὶ τοῦ Βαγιαζήτ, ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰς παρὰ τὸν Εὐξείνιον ἀκτὰς τῆς Θράκης. Ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζήτ ἐπεκράτησεν τέλος ὁ **Μωάμεθ Α'**, καὶ ἔμεινε μόνος κύριος ὅλου τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ διετέλει εἰς φιλικὰς μετ' αὐτοῦ σχέσεις.

6. Νέοι ἀγῶνες τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον.

Αἱ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων φιλικαὶ σχέσεις δὲν διετηρήθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ Α' (1421). Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μωάμεθ υἱὸς του **Μουράτ Β'** ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ πρὸς τοῦτο τὴν ἐπολιόρησεν (1422). Κατὰ τὴν πολιορκίαν δὲ ταύτην κατὰ πρῶτον οἱ Τούρκοι ἔκαμαν χοῆσιν πυροβολικοῦ. Ὁ Μανουήλ ὅμως ἀπέκρουσε γενναίως τοὺς Τούρκους καὶ ὁ Μουράτ μετὰ πολιορκίαν 42 ἡμερῶν ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ. Μετὰ τοῦτο ὁ Μουράτ ἀφῆκεν ἐπ' ὀλίγον ἡσύχους τοὺς Ἕλληνας, διότι ἀπασχολήθη μὲ τοὺς Τούρκους δυνάστας, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀποκαταστήσει εἰς τὰ κράτη των ὁ Ταμερλᾶνος.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1423) ὁ πολύπειρος αὐτοκράτωρ Μανουήλ ἔνεκα ἀσθενείας παρητήθη τοῦ θρόνου, ἀφῆκε δὲ αὐτὸν εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν του Ἰωάννην Η'. Τότε καὶ ὁ Μουράτ ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Τουραχάν ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἦρχον οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἰωάννου Θωμᾶς, Θεόδωρος καὶ Κωνσταντῖνος. Ὁ Ἰωάννης ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ πρὸς τὸν Μουράτ εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν πολλὰς χώρας, ἔξ ὧσων εἶχεν ἀνακτήσει ὁ Μανουήλ ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζήτ. Ἡ εἰρήνη ὅμως αὕτη δὲν ἠμπόδισε τὸν Μουράτ νὰ κυριεύσῃ τὴν Θεσσαλονίκην (1430) καὶ νὰ παραδώσῃ αὐτὴν εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὴν λεηλασίαν. Τότε καὶ οἱ Ἕλληνες μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὑπετάχθησαν ἐκουσίως εἰς τὸν Μουράτ καὶ διετήρησαν τὰ προνόμια τῶν μονῶν των.

Τελευταία ἀπόπειρα τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν.— Μετὰ

τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Μουράτ ἀπασχοληθεὶς μὲ πολέμους ἐναντίον τῶν Οὐγγῶν ἀφῆκεν ἡσυχίαν τινὰ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Η΄. Ἐκ ταύτης ἐπωφεληθεὶς οὗτος ἐπεχείρησε νὰ προσοικειωθῇ τὸν πάπαν διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐλπίζων, ὅτι διὰ τούτου θὰ ἐπετύγχανε βοήθειαν ἐκ τῆς Δύσεως. Συνοδευόμενος λοιπὸν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ καὶ πολλῶν ἄλλων διαπρεπῶν ἱεραρχῶν καὶ λογίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνεται ὁ Νικαίας Βησσαρίων, ὁ Ἐφέσου Μάρκος, ὁ Γεώργιος Σχολάριος καὶ ἄλλοι, μετέβη εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ὅπου εἶχε συγκληθῆ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπὸ τοῦ πάπα σύνοδος. Ἐκεῖ μετὰ πολλὰς συζητήσεις ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ υποχωρήσουν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα καὶ ὅλοι ὑπέγραψαν εἰς τὸ περὶ ἐνώσεως ἔγγραφον πλὴν τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ, ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξύ, καὶ τοῦ Ἐφέσου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς συνοδείας του ὅλοι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ ὡς καὶ οἱ ἄλλοι πατριάρχαι, διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἐνώσεως. Αὐτοὶ οἱ ὑπογράψαντες τὴν ἔνωσιν ἀρχιερεῖς καὶ λόγοι ἠρνήθησαν τὸ κῆρος τῆς ὑπογραφῆς των, διότι, ὡς ἔλεγον, ὑπέγραψαν βιασθέντες. Μόνον ὁ Νικαίας Βησσαρίων ἐνέμεινε εἰς αὐτὴν καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἰταλίαν, ὅπου ἔγινε καρδιάλιος. Ὡστε ἡ ἔνωσις ἀπέτυχεν, ἡ δὲ γενομένη ἀπόπειρα εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσε, παρὰ εἰς τὸ νὰ ἐξάψῃ τὰ πάθη μεταξὺ ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε οἱ Ἕλληνες νὰ προτιμοῦν τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων παρὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸν πάπαν. Καί, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων, δὲν εἶχον ἄδικον, διότι οὕτω μόνον κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὸν ἐθνισμὸν των.

Ἐν τούτοις μὲ ὅλας τὰς υποχωρήσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἡ βοήθεια, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἐκ τῆς Δύσεως, ἦτο ἀσήμαντος, ὅχι διότι δὲν ἤθελεν ὁ πάπας, ἀλλὰ διότι δὲν ἠδύνατο νὰ παράσχη περισσότερα.

Ἰωάννης Οὐννάδης. Ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον τρεῖς ἦρωες ἀνέλαβον νὰ ἀνακόψουν τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων εἰς αὐτήν, ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ὁ Οὐγγῶς Οὐννάδης καὶ ὁ Ἑλληνοαλβανὸς Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης. Δυστυχῶς οἱ ἦρωες οὗτοι δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐνώσουν τὰς δυνάμεις των. Διὰ τοῦτο

ἀνέκοψαν μὲν τὴν ὁρμὴν τοῦ Μουράτ, ἐπὶ τέλους ὁμῶς κατεβλήθησαν.

Ὁ Οὐγγρος μεγιστὰν Ἰωάννης Οὐνυάδης, διὰ τὰ παύση τὰς εἰς Οὐγγαρίαν ἐπιδρομὰς τοῦ Μουράτ, ἀνέλαβε τὸ 1442 τὰ καταπολεμήσει αὐτόν. Μετὰ πολλὰς μικρὰς νίκας ἐναντίον τῶν Τούρκων ἔκαμε (1443) τὴν λεγομένην μεγάλην ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν. Κατὰ ταύτην ἐντὸς ὅσων μηνῶν, ἀφ' οὗ ἐπανειλημμένως ἐνίκησε τοὺς Τούρκους προήλασε μέχρι τοῦ Αἴμου. Ὁ Μουράτ καταπονηθεὶς ἀναγκάζεται νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τοῦ Οὐνυάδου συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας τὸ κράτος του περιορίζετο εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου χώραν. Ἄλλ' ὁ πάπας, ἵνα φανῇ συνεπὴς εἰς τὰς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην ὑποσχέσεις του, πείθει τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Λαδίσλαον νὰ ἀκυρώσῃ τὴν συνθήκην καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ σταυροφορίαν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ σταυροφορία ἀπεφασίσθη, εἰς αὐτὴν δὲ ἔλαβον μέρος καὶ πολλοὶ μικροὶ ἡγεμόνες ἄλλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Δυστυχῶς ἡ ἀπιστία τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν Γενοναίων συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀποτυχίαν αὐτῆς. Οἱ Ἑνετοὶ καὶ οἱ Γενοναῖοι εἶχον ἀναλάβει νὰ διαβιβάσουν τὸν στρατὸν τῶν σταυροφόρων διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν Ἀσίαν. Οὗτοι ὁμῶς ἀντὶ τούτου διεβίβασαν ἀντὶ ἀδράς ἀμοιβῆς τὸν στρατὸν τοῦ Μουράτ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην πλησίον τῆς Βάρνας, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Οὐγγροι. Ἐκεῖ, πρὶν ἀκόμη συγκεντρωθῆ ὅλος ὁ σταυροφορικὸς στρατός, συνάπτεται σφοδρὰ μάχη (1444), κατὰ τὴν ὁποίαν ἠττήθησαν οἱ χριστιανοί, ὁ δὲ Λαδίσλαος ἐφονεύθη. Ἀργότερα (1447) ὁ Οὐνυάδης ἐπῆλθε πάλιν ἐκ τῆς Οὐγγαρίας διὰ τῆς Σερβίας ἐναντίον τοῦ Μουράτ. Ἄλλ' εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον, ὅπου συνεκροτήθη μεγάλη μάχη, ἠττήθησαν καὶ πάλιν οἱ Οὐγγροι ἕνεκα τοῦ ὀλιγαριθμοῦ αὐτῶν.

Γεώργιος Καστριώτης. Συγχρόνως μὲ τὸν Οὐνυάδην ἐμφανίζεται καὶ ὁ Γεώργιος Καστριώτης. Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου, ἡγεμόνος τῆς περὶ τὴν Κροΐαν ἀλβανικῆς χώρας. Παῖς 9 ἐτῶν εἶχε δοθῆ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ὡς ὄμηρος εἰς τὸν Μουράτ, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ὁποίου ἔγινε μωαμεθανὸς ὀνομασθεὶς Σκεντέρμπεης (Ἀλέξανδρος βέης). Ἠλικιωθεὶς ἐτιμᾶτο πολὺ ὑπὸ τοῦ Μουράτ διὰ τὴν γενναιότητά του. Ἄλλ' ὁ Γεώργιος Καστριώτης δὲν ἐλησμόνει οὔτε τὴν θρησκείαν του οὔτε τὴν καταγωγὴν του. Τὸ 1443 λοιπὸν εἰς τινὰ ἐκστρατείαν κατὰ τῶν

Ούγγρων διὰ τοῦ ξίφους ἀποσπᾶ παρὰ τοῦ γραμματέως τοῦ Μουράτ διαταγὴν πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ φρουρίου τῆς Κροΐας, ἵνα παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ φρούριον. Μετὰ τοῦτο φονεύσας τὸν γραμματέα, διὰ νὰ μὴ γνωσθῇ ἀμέσως τὸ πρᾶγμα, φεύγει ἀμέσως μετὰ τῶν ὀπαδῶν του καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Κροΐαν καὶ γίνεται ἀμαχητὶ κύριος αὐτῆς. Ἐκ τῆς Κροΐας ὁ Σκεντέρμπεης ἐκάλεσε τοὺς ὁμοεινεῖς του εἰς ἔθνικόν καὶ θρησκευτικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Μουράτ ἐξεστράτευσεν τρεῖς φορὰς μετὰ μεγάλου στρατοῦ ἐναντίον τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωος. Ὅλαι ὅμως αἱ ἐκστρατεῖαι του ἀπέτυχον, ὅλαι δὲ αἱ δελεαστικαὶ περὶ συνθηκολογήσεως προτάσεις του ἀπερρίφθησαν. Τῆς Κροΐας μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκεντέρμπεη (1466) κατώρθωσαν οἱ Τοῦρκοι νὰ γίνουσι κύριοι ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β΄.

Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Καθ' ὃν χρόνον ὁ Οὐνυάδης πρὸς Β. καὶ ὁ Σκεντέρμπεης εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀλβανίας ἠγωνίζοντο κατὰ τοῦ Μουράτ, ὁ δεσπότης τῆς Πελοποννήσου Κωνσταντῖνος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ προήλασε νικηφόρος εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Ἐσχεδιάζε προχωρῶν νὰ συνενώθῃ μετὰ τοῦ Σκεντέρμπεη ἴσως δὲ καὶ μετὰ τῶν Οὔγγρων διὰ νὰ κτυπήσουν ἀποτελεσματικῶς τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' ὁ Μουράτ ἀφ' οὗ ἐνίκησε τοὺς Οὔγγρους εἰς τὴν Βάρναν (1444), δὲν ἄφησε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ προχωρήσῃ, ἀλλ' ἐπῆλθεν ἐναντίον αὐτοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐννοῶν ὅτι αἱ δυνάμεις του δὲν ἦσαν ἀρκεταὶ διὰ νὰ ἀγωνισθῇ κατὰ τῶν Τούρκων ὑπεχώρησεν εἰς τὸν Ἴσθμόν. Τὸ τεῖχος ὅμως τοῦ Ἴσθμοῦ δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ κρατήσῃ τὸν Μουράτ. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ἀσκήσῃ τὸν ἐξ ἐγχωρίων στρατόν του εἰς τὴν πευθαρχίαν καὶ μὲ τὰς πρῶτας ἐφόδους τῶν Τούρκων ὀπισθοχώρησαν. Οἱ Τοῦρκοι ἔγιναν κύριοι τῆς Κορίνθου καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι Πατρῶν λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα. Ὁ Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Μουράτ καὶ νὰ γίνῃ φόρου ὑποτελεὴς εἰς αὐτόν.

Μετ' ὀλίγον ὁ Κωνσταντῖνος καλεῖται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου προώριστο νὰ ἐκπληρώσῃ καθήκον ὀδυνηρὸν μὲν, ἀλλὰ διὰ τὸ ὅποιον ὁ ἑλληνισμὸς ἔσαι θὰ τιμᾷ τὴν μνήμην αὐτοῦ. Προώριστο διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου του νὰ προσδώσῃ ἀνεξίτηλον αἴγλην εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ μεσαιωνικοῦ

έλληνισμοῦ. Ἀποθανόντος δηλ. τὸ 1448 τοῦ Ἰωάννου ἀνεκ-
κηρύχθη ὑπὸ πάντων ὁ **Κωνσταντῖνος αὐτοκράτωρ**. Τὸ ἐπόμε-
νον ἔτος δὲ ἔρχεται εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν
ἀρχὴν ἀφήσας εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς ἀδελφούς του Θω-
μᾶν καὶ Δημήτριον. Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα (1451) ἀπέθανε καὶ
ὁ Μουράτ ἀφήσας τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του **Μωάμεθ τὸν Β΄**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΑΠΟ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗ- ΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝ/ΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

1. Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν.

Αἱ ἀνωμαλῖαι καὶ αἱ καταστροφαί, τὰς ὁποίας ὑφίσταται ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, δὲν εἶναι ἱκαναὶ νὰ ἀποτρέψουν τοὺς μεσαιωνικοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὰς ἐπιστημονικὰς μελέτας καὶ τὴν θεραπείαν τῆς τέχνης. Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ Φωτίου, εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς, πάμπολλοι δὲ καὶ παντοειδεῖς συγγραφεῖς, πρὸ πάντων δὲ φιλόσοφοι, φιλόλογοι καὶ ἐπιστήμονες ἐμφανίζονται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς περιόδου (ΙΑ΄ αἰὼν) ἀκμάζει ὁ *Μιχαὴλ Ψελλός*. Ὁ Ψελλὸς ἐγεννήθη τὸ 1018 εἰς τὴν Νικομήδειαν ἐκ γονέων πτωχῶν, ἀλλὰ χρηστῶν. Τὴν πρώτην του παιδείαν ὤφειλεν εἰς τὸν ἀκαταπόνητον ζῆλον τῆς μητρὸς του. Παλαιῶν πρὸς ποικίλας στερεῖσεις διήνυσε τὰς συνήθεις ῥητορικὰς, νομικὰς καὶ φιλοσοφικὰς σπουδὰς. Κατ' ἀρχὰς μετῆλθε τὸν δικηγόρον. Κατόπιν ἔγινε δικαστής, ἐπὶ Μιχαὴλ Καλαφάτη δὲ διωρίσθη αὐτοκρατορικὸς γραμματεὺς. Ἐντεῦθεν προήχθη ἀπὸ ἀξιώματος εἰς ἀξίωμα καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου ὀνομάσθη καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν τότε ἰδρυθεῖσαν Ἀκαδημίαν. Κατόπιν ὅμως ἀφῆκε τὸ διδασκαλικὸν ἔργον διορισθεὶς γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας (πρωτοασηκρητῆς) καὶ ἐτιμήθη μὲ τὸν τίτλον τοῦ ὑπερτίμου καὶ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων. Τότε ἔγινε καὶ μοναχός. Ἐκτοτε παρέμεινε σύμβουλος τῶν αὐτοκρατόρων, ἐπὶ δὲ τοῦ Μιχαὴλ ἔγινε καὶ παραδυναστεύων δηλ. πρῶτος ὑπουργός. Ἀπέθανε τὸ 1078.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ψελλὸς ὡς πολιτικὸς ἀπέτυχεν οἰκτρῶς.

Ἄλλὰ κατὰ τὴν εὐρυμάθειαν καὶ τὴν συγγραφικὴν παραγωγικότητα πρωτεύει ὄλων τῶν συγχρόνων του. Διὰ τοῦτο ὁ Ψελλὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προσδίδων εἰς τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἴδιον χαρακτῆρα, ὅπως ὁ Φώτιος εἰς τὸν Θ' καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἰς τὸν Ι'. Τὰ συγγράμματά του περιστρέφονται εἰς τὴν θεολογίαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν νομικὴν, τὴν ἀρχαιολογίαν, τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἰδίως ὅμως ὁ Ψελλὸς εἶναι φιλόσοφος καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰ φιλοσοφικά του συγγράμματα δεικνύει ἀληθῆ παιδείαν. Ἀγαπᾷ ὀλόκληρον τὴν ἀρχαιότητα, ἰδίως ὅμως θαυμάζει τὸν Πλάτωνα, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ὑπέρτερον τοῦ Ἀριστοτέλους. Εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, εἰς τοὺς ὁποίους ἤσχολήθη, δεικνύει μόνον πολυμάθειαν.

Ὡς πρὸς τὸ ὕφος ὁ Ψελλὸς ἦτο γλαφυρὸς καὶ κομψολόγος καὶ εἰς αὐτὸ ἰδίως ὀφείλει τὴν μεγάλην του φήμην. Ἐσυνδύαζε τὴν περιττολογίαν μὲ τὴν κομψότητα καὶ ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν τῶν αὐλικῶν κύκλων, εἰς τοὺς ὁποίους ἐφοίτα.

Μετὰ τὸν Ψελλὸν κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν φθάνει εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀνάπτυξιν. Εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας ἀσχολοῦνται τώρα μετὰ νέας ζέσεως καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας λαϊκοὶ καὶ θεολόγοι. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ὁ μέγας φιλόσοφος καὶ νομικὸς **Γεώργιος Γεμιστὸς** ἢ Πλήθων, ὁ περίφημος διὰ τὴν πολυγλωσσίαν του **Ἰωάννης Τζέτζης** διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς καὶ ὁ **Εὐστάθιος** ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης. Οὗτος πλὴν τῶν πολλῶν θεολογικῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμαδῶν συνέγραψε σχόλια εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύουν τὰ σχόλια εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν. Διὰ τούτων κατέλαβεν ἀξιοσημεῖωτον θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας. Ὁμοίως ὁ Μάξιμος Πλανούδης, ὁ Μοσχόπουλος, ὁ Θωμᾶς Μάγιστρος, ὁ Τρικλίνιος καὶ πάμπολλοι ἄλλοι συνέγραψαν γραμματικὰς, λεξικά, ὑπομνήματα καὶ σχόλια εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη ἐπιστήμη τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἔχει πολλὴν σημασίαν, διότι δι' αὐτῆς εἰσήχθη ὁ ἑλληνισμὸς εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἀπέβη εἰς τῶν παραγόντων τῆς ἐκεῖ Ἀναγεννήσεως. Πεντήκοντα ἤδη ἔτη πρὸς τῆς

άλωσως, ἀλλ' ἰδίως μετ' αὐτὴν πολλοὶ λόγοι Ἕλληνες ἐπορεύθησαν ἐκεῖ καὶ μετέδωκαν τὸν ἔρωτά των πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα.

2. Ἡ λογοτεχνικὴ ἀναγέννησις.

Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν ἔφερεν ἀπὸ τοῦ IB' αἰῶνος τὴν λογοτεχνικὴν ἀναγέννησιν.

Εἰς τὴν **Θεολογίαν** ἡ διάστασις τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ αἱ ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς πλεῖστα θεολογικὰ συγγράμματα. Μεταξὺ τῶν θεολόγων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ταύτης διακρίνονται ὁ Μιχαὴλ Ἀχομινᾶτος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ὁ Εὐστάθιος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ὁ πατριάρχης Βέκκος, ὁ Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, ὁ Βησσαρίων καὶ ὁ Γεώργιος Σχολάριος ὁ κατόπιν πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχης Γεννάδιος.

Ἡ λογοτεχνικὴ ἀναγέννησις ἰδίως ἔδειξε τὰ ἀποτελέσματά της εἰς τὴν **Ἱστορίαν**. **Ἄννα ἡ Κομνηνὴ** ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ εἶναι ὁ σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἱστορίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Αὕτη συνέγραψεν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1069—1118, ἧτοι τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς της Ἀλεξίου, διὸ καὶ τὸ σύγγραμμά της ὀνομάζει **Ἀλεξιάδα**. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὰ ἐξοχώτερα ἔργα τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας. Ἀλλὰ ἡ Ἄννα εἰς αὐτὸ δὲν ἀκολουθεῖ τὴν σύγχρονον γλῶσσαν, ὅπως ἔπραττον μέχρι τινὸς οἱ πρὸ αὐτῆς ἱστορικοί. Τὸ γλωσσικὸν ἰδεῶδες αὐτῆς εἶναι ὁ ἀτικισμὸς καὶ πρότυπα ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος. Τὴν Ἄνναν ἠκολούθησαν καὶ ὅλοι οἱ μετ' αὐτὴν ἱστορικοὶ μέχρι τῆς ἄλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐκ τούτων σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Γεώργιος Κίνναμος, ὁ Νικήτας Ἀχομινᾶτος, ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης ὁ Ἀθηναῖος, ὁ συγγραφεὺς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1298—1463. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ὁ ἱστορικὸς τῆς ἄλώσεως **Δούκας** γράψας εἰς γλῶσσαν ἀπλῆν, συγκερασμένην τινὰ δημοτικὴν. Ὁ ἄλλος ἱστορικὸς τῆς ἄλώσεως Γεώργιος Φραντζῆς ἠκολούθησε μέσῃ ὁδῶν μεταξὺ Χαλκοκονδύλη καὶ Δούκα.

Καὶ ἡ **Χρονογραφία** κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι πλου-

σία. Ἐπισημότεροι δὲ χρονογράφοι εἶναι ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης, ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς, ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς καὶ ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς.

Ἡ *ἐκκλησιαστικὴ ἑυθυμικὴ ποίησις* ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου ἤδη ἤρχισε νὰ παρακαμάζη.

Τῆς *θύραθεν ποιήσεως* κυριώτατος ἀντιπρόσωπος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι ὁ *Θεόδωρος Πρόδρομος*, ὁ διὰ τὴν πενίαν τοῦ αὐτοκαλούμενος Πτωχοπρόδρομος. Οὗτος ἤκμασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων Κομνηνῶν. Τὸ σπουδαιότερον δὲ χαρακτηριστικὸν τοῦ βίου του εἶναι ἡ ἀθεράπευτος πενία του, κατὰ τῆς ἐποίας ἀγωνίζετο δι' ἀπειραρίθμων ποιημάτων, ἐγκωμίων καὶ ἐπιστολῶν. Ἀλλὰ τὰ βοηθήματα, τὰ ὁποῖα ἐλάμβανε διὰ τῆς ἐπαιτείας ὁ βασανισμένος λόγιος οὔτε μεγάλα ἦσαν, οὔτε κανονικά. Τέλος ἀπέθανε μοναχὸς εἰς μοναστήριόν τι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰλαρίων. Τὰ συγγράμματα τοῦ Προδρόμου εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα. Ἐγράφη μυθιστορήματα, φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικὰς πραγματείας, σατύρας, λόγους κ. ἄ.

Ὅμοιος πρὸς τὸν Πτωχοπρόδρομον καὶ μιμητὴς αὐτοῦ εἶναι ὁ *Μανουὴλ Φιλῆς* ζήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

3. Ἡ δημώδης ποίησις.

Ἡ ἀττικομανία, ἡ ὁποία κατέλαβε τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀρχαίων σπουδῶν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ἐπιφέρει ἀντίδρασιν ἰσχυράν. Ἦδη ἐμφανίζονται λογοτεχνικὰ ἔργα γραμμένα εἰς τὴν ζῶσαν γλῶσσαν τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὀμιλουμένην.

Καὶ εἰς μὲν τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα δὲν εἰσῆχθη ἡ χρῆσις τῆς δημώδους γλώσσης. Δὲν ἔχει ὅμως ὁμοίως τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ποίησιν. Μόνον δι' αὐτῆς ἠδύναντο νὰ ἐκφράσουν τὰ αἰσθήματα καὶ μόνον δι' αὐτῆς ἠδύναντο νὰ ὀμιλήσουν εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀναγνωστῶν των. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις, ὅπως καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἑυθυμικὴ, ἐγκατέλειψε τὴν κατὰ προσφδίαν μετρικὴν καὶ ἐφεῦρε τὸν λεγόμενον πολιτικὸν στίχον, ὁ ὁποῖος στηρίζεται καὶ αὐτὸς ὄχι εἰς τὴν προσφδίαν, ἀλλ' εἰς τὸν τόνον. Εἶναι δὲ δεκαπεντασύλλαβος ἰαμ-

βικὸς μὲ τομὴν κατόπιν τῆς ὀγδόης συλλαβῆς ἐπαναλαμβανόμενος ἀδιακόπως.

Τὰ ἀρχαιότερα ἐκτενῆ ποιήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔγινε χρῆσις τῆς δημοτικῆς τοῦ ἔθνους γλώσσης, εἶναι τὰ ἐθνικὰ ἔκεινα ἄσματα, τὰ ὁποῖα βραδύτερον συνηγώθησαν ὑπὸ ἡμπαιδευτῶν λογίων εἰς τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Ἀπὸ τοῦ τέλους δὲ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ οἱ λόγοι ἀρχίζουσι νὰ μεταχειρίζονται τὴν δημοτικὴν εἰς συμβουλευτικά, ἐγκωμιστικὰ καὶ ἱκετευτικά ποιήματα. Εὐρὸν ὅμως ἔδαφος κατακτᾷ ἡ δημοτικὴ εἰς τὴν ποίησιν τὸν 13ον καὶ 14ον αἰῶνα. Εἰς ταύτην ἀνήκουν :

1) Ὁ Σπανέας ποίημα διδακτικόν, ἱκετευτικά τινα ποιήματα τοῦ γνωστοῦ Θεοδώρου Προδρόμου, ὅμοια τοῦ Μιχαῆλ Γλυκᾶ, ἡ ἀκολουθία τοῦ Σπανοῦ, τὰ ὁδοιακὰ ἐρωτικά ἄσματα καὶ ἄλλα.

2) Τὸ περὶ Βελισσαρίου μυθιστόρημα, τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἀνήκων εἰς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον, τὸ χρονικὸν τοῦ Μωρέως (ἱστορία τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ Φραγκοκρατίας), οἱ θρηνοὶ οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλα.

3) *Μυθιστορίαι* ῥωμαντικαὶ ἔμμετροι μὲ ὑποδέσεις ἀρχαίας ἀναφερομένης εἰς τὸν τραϊκὸν πόλεμον, τὸν Μ. Ἀλέξανδρον κ. ἄ.

4) *Ῥωμαντικὰ ποιήματα* μεσαιωνικῆς καὶ ἐν μέρει δυτικῆς ὑποθέσεως, τὰ κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην, Βέρθανδρον καὶ Χρυσάντσα, Λίβυστρος καὶ Ῥοδάμνη κ. ἄ.

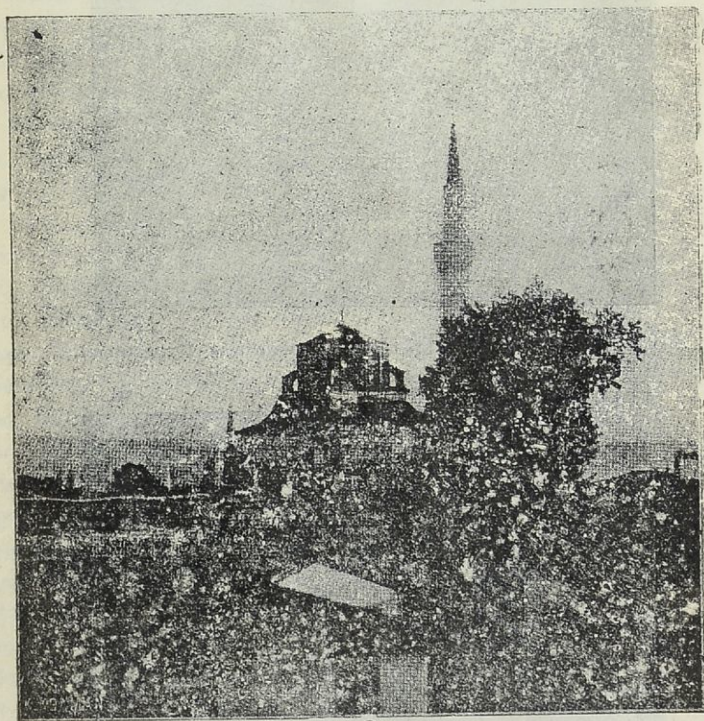
4. Ἡ τέχνη.

Ἡ ἀρχιτεκτονική. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι ἡ αὐτὴ σχεδὸν μὲ τὴν κατὰ τὴν προηγούμενην περίοδον. Οἱ τροῦλλοι μόνον πολλαπλασιάζονται, τὸ δὲ τύμπανον αὐτῶν ὑψοῦται βαθμηδόν, μέχρι οὗ εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης φθάνει εἰς τὸ μέγιστον ὕψος του. Ὁ τροῦλλος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξαφανίζεται ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ τυμπάνου. Ὡσαύτως πρὸς Β. καὶ Ν. ἀντὶ θόλων ἔχομεν ἐνίοτε μεγάλας ἡμικυκλικὰς κόγχας. Συχνὰ δὲ αἱ πρὸς Β. καὶ Ν. αὐταὶ ἀψίδες ἀνοίγονται βαθύτερον οὕτως, ὥστε νὰ διαγράφονται ἔξω τῶν δύο πλευρῶν τοῦ ναοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶναι κτισμένοι οἱ ναοὶ τῶν περισσοτέρων μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Οὕτω τὸ σταυρικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ διαγράφεται καὶ ἑξωτερικῶς πολὺ σαφέστερον.

Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνήκουν καὶ αἱ ἐν Ἀθήναις ἀρχαῖαι ἐκκλησίαι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἡ Καπνικαρέα, τῶν Ἁγίων Θεοδώρων καὶ τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου (ῥωσικὴ ἐκκλησία), τοῦ ὁποίου ἄξιος μνείας εἶναι ὁ τροῦλλος, διότι στηριζόμενος ἐπὶ ταπεινοῦ τυμπάνου ὁμοιάζει μὲ τὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὡσαύτως εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀνήκει καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, ὁ ὁποῖος εἶναι κτισμένος μὲ διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια διαφόρων κτιρίων καὶ τάφων καὶ ἀποτελεῖ εἶδος μουσείου, ὅπου ἀντιπροσωπεύονται διάφοροι ἐποχοὶ καὶ διάφοροι ἔθνημοι.

Ἡ γραφικὴ. Συγχρόνως μὲ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμά-

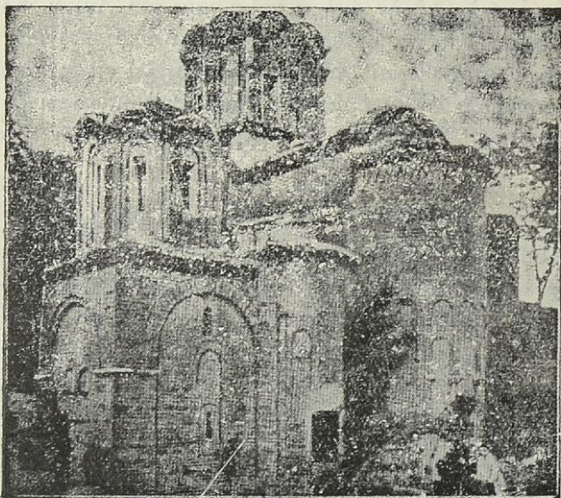
Εἰκ. 18. Ὁ προφήτης Ἡλίας τῆς Θεσσαλονίκης (13 αἰών).

των παρουσιάζεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ νέα ἀναγέννησις τῆς γραφικῆς.

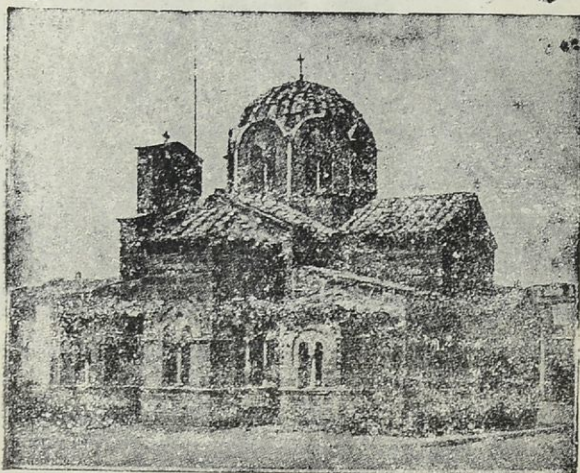
Χωραφᾶ—Σακελλαρίου, Ἱστορία Δ' γυμνασ. ἔκδ. α'. 1933

8

Ἡ ζωγραφικὴ ἐξακολουθεῖ μὲν νὰ ἔχῃ τὴν δογματικὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν εἶδομεν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἀλλ' ἤδη ἐπανερχεται εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας πηγὰς τῆς, εἰς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν, καὶ γίνεται ζωντανωτέρα, γραφικωτέρα, δραμα-

Εἰκ. 19. Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι τῆς Θεσσαλονίκης (14ος αἰών).

Εἰκ. 20. Οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι τῶν Ἀθηνῶν.

τικωτέρα και θελκτικωτέρα. Ἡ εἰκονογραφία διὰ τὸ πολυδάπανον ἀφήνει σχεδὸν τὰ ψηφιδωτὰ και ἀρκεῖται εἰς τὰς τοιχογραφίας, ἀλλὰ πλουτίζεται και ἀνανεοῦται παθητικωτέρα με χρώματα και ἀρμονίαν προσξενούντα ἐντύπωσιν. Τὴν ἀναγέννησιν αὐτὴν τῆς τέχνης εὐρίσκομεν εἰς τὰ μωσαϊκὰ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας (Καχοριὲ τζαμί) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν και εἰς τὰς τοιχογραφίας και τὰς ἐπὶ σανίδων εἰκόνας τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἔργα τῆς καλλιτεχνικῆς ἀναγεννήσεως τῶν χρόνων τούτων ἀπαντῶνται ἐπίσης εἰς τὸν Μυστραῖν. Εἰς τὰ ἐκεῖ παλάτια τῶν δεσποτῶν τοῦ Μωρέως και εἰς τὰς ἐκκλησίας ὡς ἡ Μητρόπολις (τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰῶνος), ὁ ναὸς τῆς Περιβλέπτου (τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰῶνος) και ὁ ναὸς τῆς Παντανάσσης (τοῦ 15ου αἰῶνος), διατηροῦνται θαυμάσιαι τοιχογραφίαι. Παρατηρεῖται εἰς αὐτὰς σπανία ἔννοια τῆς διακοσμητικῆς, προσπάθεια γραφικότητος, κινήσεως, ἐκφράσεως, κομψότητος και χάριτος, θαυμαστὴ αἴσθησις τοῦ χρώματος, τῆς λεπτότητος, τῆς ἀνθηρότητος, τέχνη ἐν γένει ἐλευθέρα, τὴν ὁποίαν εἶδομεν εἰς τὰς ζωγραφίας τῶν μονῶν τοῦ Ἁθῶ.

Τὴν ἀναγέννησιν τῆς γραφικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δεικνύουν τέλος και αἱ μικρογραφίαι τῶν χειρογράφων τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Οὕτω τὸ Βυζάντιον και ἔξηνητλημένον ἐπανευρίσκει κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ὡς ποτε κατὰ τὸν 10ον, νέαν ἀκμὴν εἰς τὴν ἐπαφὴν μετὰ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως.

Εἰκ. 21. Ὁ Ἱεροβοὰμ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κων)πόλει.

Εικ. 22. Ὁ Παντοκράτωρ τῆς μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κωνσταντινουπόλει.
(Οὗτος δὲν εἶναι ὁ αὐστηρὸς καὶ ἀσκητικὸς τύπος τοῦ Παντοκράτορος
τοῦ Δαφνίου, ἀλλ' ὁ γλυκὺς Ἰησοῦς, εἰς τὸ βλέμμα τοῦ ὁποῦ ν
διακρίνεται ἡ συγγνώμη).

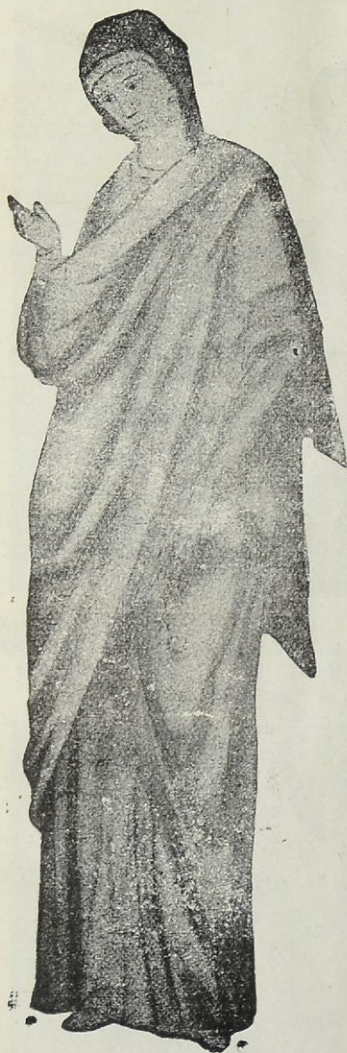
Εικ. 23. Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ὑπερθύῳ τοῦ νάρθηκος τῆς ἐκκλησίας
τοῦ Πρωτάτου ἐν Ἁγίῳ Ὄρει. Παρίσταται μὲ μορφὴν ἰδεώδη.

Εἰκ. 24. Θεόδωρος Τίρων
(τοιχογραφία τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τῆς Λαύρας).

Ἡ γλυπτική. Ἡ γλυπτική τοῦ μαρμάρου μεγάλας προόδους

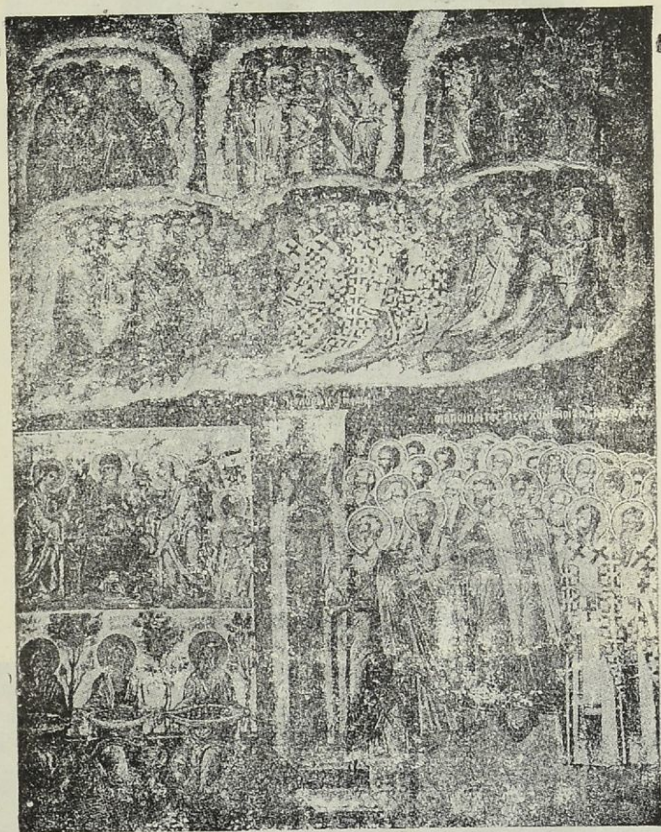

δὲν ἔκαμε καὶ κατὰ τὴν περίω-
δον ταύτην. Οἱ κίονες, ἐπὶ τῶν
ὀποίων στηρίζονται τὰ τόξα τὰ
ὑποβαστάζοντα τοὺς θόλους,
ἔχουν κιονόκρανα ποικίλα, λε-
πτότατα ἐπεξεργασμένα. Ἀνά-
γλυφοὶ παραστάσεις ἁγίων εἶ-
ναι σπάνια.

Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως ταύ-
την ἀκμάζει εἰς τὸν Ἄθων ἡ
ξυλογλυπτική. Τὰ τέμπλα τῶν
μονῶν αὐτοῦ εἶναι ἔργα ἐξόχου
τέχνης. Ὁσαύτως καὶ ἡ χρυσο-
χοϊκὴ καὶ ἡ τέχνη τῶν σμάλτων
κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι
πολὺ προωδευμένα, ὡς μᾶς
δεικνύουσιν τὰ εἰς τὸ Ἅγιον Ὀ-
ρος ἱερὰ σκεύη, ἧτοι λειψανο-
θῆκαι, σταυροθῆκαι, πολύτιμα
καλύμματα εὐαγγελίων, ποτή-
ρια καὶ τέλος πολύτιμοι φωτο-
στέφανοι κοσμοῦντες θαυμα-
τουργοὺς εἰκόνας. Εἰς τὰ κει-
μήλια τοῦ Ἁγίου Ὀρους κατα-
φαίνεται καὶ ἡ πρόοδος τῆς
ὕφαντικῆς εἰς κατασκευὴν χρυ-
σοῦφάντων μεταξωτῶν ὕφασμά-
των κοσμουμένων μὲ πολυτί-
μους λίθους.

Εἰκ. 25. Ἡ Παρθένος ἐκ τῆς
τοιχογραφίας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς
ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τῆς Λαύρας.

Εἰκ. 26. Οἱ χοροὶ τῶν δικαίων κατὰ τὴν μέλλουσαν χρῆσιν (τοιχογραφία τῆς τραπεζαρίας τῆς μονῆς τῆς Λαύρας). Εἰς αὐτὴν παρατηρεῖται ποικιλία συνθέσεως, φυσικότητος χειρονομιῶν, ἐπιμέλεια πτυχώσεων, κίνησις καὶ μεγαλεῖον.

Εἰκ. 27. Ἡ Παναγία Ἄξιόν ἐστιν (εἰκὼν ἐπὶ σονίδος
ἐν τῷ Πρωτάτῳ τοῦ Ἁγίου Ὄρους).

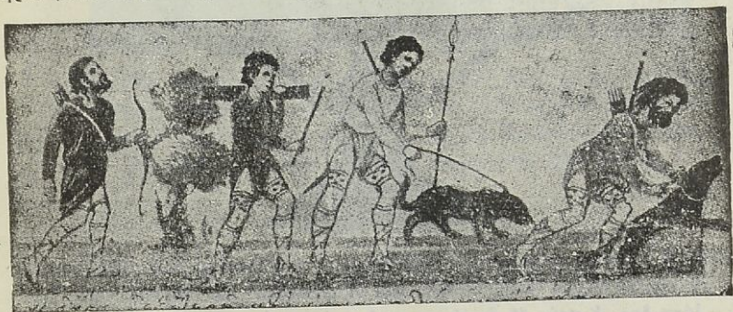

Εἰκ. 28. Ὁ ναὸς τῆς Παντανάσεως τοῦ Μυστρά.
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

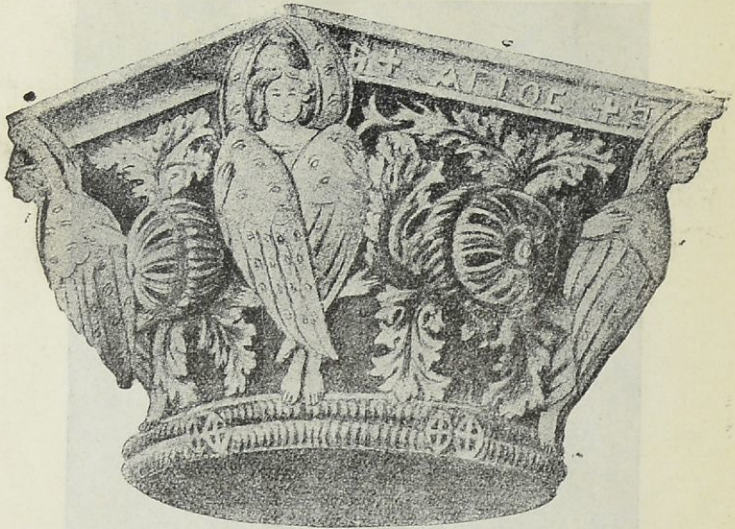

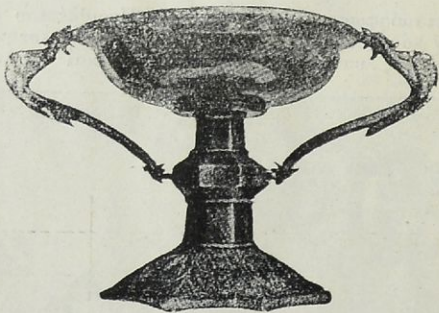
Εἰκ. 29. Ἡ μεταμόρφωσις (ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρᾶ).
Ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν κόμην ἐρυθρὰν καὶ τὴν ἐνδυμασίαν λευκὴν ὀρθούμενος ἐν
πλήρει φωτὶ ἐπὶ βᾶθους κυανοῦ ἔχει μεγαλοπρέπειαν καὶ κάλλος ἀπαράβλητον.

Εἰκ. 30. Ἐξοδος πρὸς θῆραν (μικρογραφία τοῦ 15ου αἰῶνος ἐκ χειρογράφου τῆς
βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων). Ὁ κύριος φέρει τόξα καὶ φαρέτραν, προηγού-
νται δ' αὐτοῦ ὑπηρέται καὶ κύνες. Ἡ σύνθεσις εἶναι πλήρης ζωῆς καὶ χά-
ριτος καὶ δεικνύει τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν.

Εἰκ. 31. Κιονόκρανον εὐρεθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Εἰκ. 32. Ποτήριον Μανουὴλ Παλαιολόγου τοῦ 15ου αἰῶνος. (Εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονὴν τοῦ Βατοπεδίου. Τὸ δοχεῖον εἶναι ἐξ ἰάσπιδος, ὁ ποὺς ἐξ ἀργύρου στολισμένον μὲ σμάλτα, αἱ δὲ λαβαὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο δράκοντας θαυμασίας εὐκαμψίας).

Ειχ. 33. Ἀρχιερατικὸς σάκκος τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων ἐν Ἀγίῳ Ὁρει. Ἀποδίδεται εἰς τὸν Τσιμισοῦν. Οἱ δικέφαλοι ὄμως ἀετοί, ὑπὸ τῶν ὁποίων κοσμεῖται, καὶ τὰ ἀραβουργήματα τῶν παρυφῶν δεικνύουν ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ 15ου αἰῶνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

1. Προπαρασκευαὶ καὶ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μουράτ Μωάμεθ Β' ἦτο μόλις 21 ἐτῶν, ἀλλ' ἦτο ὀξὺς τὴν φύσιν καὶ ὀρηκτικὸς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του. Εὐθύς μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ νεαρὸς σουλτᾶνος ἐγνώριζε τὴν ἀδυναμίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρισκετο ἡ πόλις, συνάμα δὲ κατενόει ὅτι τὸ ἐν Εὐρώπῃ κράτος τῶν Ὀσμανιδῶν δὲν θέλει ἐπιστεγασθῆ, οὐδὲ θέλει ἔχει ἀσφαλὲς ὀρηκτήριον, ἀν δὲν κυριαρχήσῃ τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἐκράτει τὴν κλεῖδα τῶν δύο θαλασσῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀπετέλει γέφυραν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἐγνώριζεν ὅτι ἀνερχόμενος εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιβάλλεται τὸν ἀκάνθινον στέφανον τοῦ μαρτυρίου. Εἶχε βαθεῖαν συνείδησιν τῆς θέσεώς του, ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀξιοπρεπὴς τὸν χαρακτῆρα καὶ ἡρωικὸς τὸ φρόνημα, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ βασιλεύσῃ ἐντίμως, ἐὰν δὲ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, νὰ πέσῃ ἐνδόξως. Ἦτο λοιπὸν φανερὸν ὅτι μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ μακρὰ εἰρήνη. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ δύο εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐφρόντιζον νὰ παρασκευασθοῦν.

Ὁ μὲν Κωνσταντῖνος εὐθύς, ἀφ' οὗ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐφρόντισε περὶ ἐπισκευῆς τῶν ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων τῆς πόλεως, περὶ προμηθείας σίτου καὶ περὶ ἐνισχύσεως τοῦ μικροῦ στόλου του, ἤρχισε διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν πάπαν καὶ πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους ἡγεμόνας δι' ἀποστολὴν βοθηθείας καὶ ἐνήργει νὰ προσελκύσῃ ἐθελοντὰς πολεμιστὰς ἐκ τῆς Εὐρώπης. Ὁ Μωάμεθ Β' ἀφ' ἑτέρου, ἀφ' οὗ παρεσκευάσεν ἱκανὸν στρατὸν καὶ στόλον, τὸ 1452 ἔκτισεν εἰς τὸ στενότατον μέρος τοῦ Βοσπόρου ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὄχθης φρούριον ἀπέναντι ἄλλῳ ὁμοίου φρουρίου, τὸ ὁποῖον εἶχε κτίσει ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὄχθης ὁ Βα-

γιαζήτ. Ἀπεστέρησεν οὕτω τὴν Κωνσταντινούπολιν τῆς μετὰ τοῦ Εὐξείνου συγκοινωνίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐπισιτίσεως.

Τοῦτο προεκάλεσε τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἐπέφερε τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων. Ὁ Κωνσταντῖνος διέταξε νὰ κλεισθοῦν αἱ πύλαι τῆς πόλεως καὶ διεκήρυξεν εἰς τὸν σουλτάνον ὅτι ἀναθέτει τὴν τύχην αὐτῆς εἰς τὸν Θεόν. Τότε ὁ σουλτάνος στέλλει εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν στρατηγὸν Τουραχάν, ἵνα ἐμποδίσῃ ἐκεῖθεν πᾶσαν βοήθειαν, αὐτὸς δὲ μετὰ μεγάλου στρατοῦ καὶ στόλου ἐπέρχεται ἐναντίον τῆς πόλεως καὶ ἀρχίζει τὴν πολιορκίαν (Ἀπρίλιος 1453).

Αἱ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων ἦσαν πολὺ ἄνισοι. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀνῆρχετο εἰς 250 χιλ. ἀνδρῶν περιπου, ὑπεστηρίζετο δὲ ὑπὸ ἰσχυροῦ διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πυροβολικοῦ καὶ ὑπὸ στόλου ἐκ 400 πλοίων. Ὁ περσικὸς στρατὸς κατέλαβεν ὅλην τὴν γραμμὴν τῶν χερσαίων τειχῶν ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ τὰ ὑπεράνω τοῦ κόλπου τούτου ἀπέναντι τῆς πόλεως ὑψώματα τοῦ Πέραν. Τὸ δὲ στρατηγεῖον του ὁ Μωάμεθ ἔστησεν ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ῥωμανοῦ. Ὁ στόλος κατέλαβε τὸ στόμιον τοῦ Κερατίου κόλπου, τὸ ὁποῖον ἐφράσσειτο ὑπὸ σιδηρᾶς ἀλύσεως.

Ἐναντίον τῶν κολοσσιαίων τούτων τουρκικῶν δυνάμεων ὁ Κωνσταντῖνος ἐλαχίστους ἄνδρας εἶχε νὰ ἀντιτάξῃ. Ἡ πόλις, ἣ ὁποία ἄλλοτε εἶχε πληθυσμὸν 500 χιλ. κατοίκων, τώρα δὲν εἶχε περισσοτέρους τῶν 80 χιλιάδων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων πολλοὶ μὲν ἔφυγον πρὸ τῆς πολιορκίας, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν ἀνάσχητοι καὶ ἀπόλεμοι. Μόλις ἕξ αὐτῶν κατώρθωσεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ συναθροίσῃ 5 χιλιάδας μαχητάς. Παρὰ τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἔλαβε καμμίαν βοήθειαν. Ὁ πάπας ἀπέστειλε 50 ἄνδρας μὲ τὸν καρδινάλιον Ἰσιδώρον διὰ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἔνωσιν. Ἡ βοήθεια ὅμως αὕτη μᾶλλον βλάβην ἐπροξένησε, διότι ἐγένιν ἀφορμὴ νὰ διαιρεθῇ πάλιν ὁ λαὸς εἰς ἐνωτικούς καὶ ἀνθρηνωτικούς καὶ νὰ ἀπελπισθοῦν πολλοὶ περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως. Πραγματικὴν βοήθειαν ἔλαβεν ὁ Κωνσταντῖνος παρὰ τοῦ θαλασσινοῦ ἥρωος Ἰωάννου Ἰουστινιάνη, ὁ ὁποῖος μὲ δύο πλοῖα καὶ 700 στρατιώτας προσέφερε τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν πόλιν, ὡσαύτως καὶ ἐκ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῶν ξένων ἐν Κωνσταντινουπόλει παροικιῶν. Ὅλοι ὅμως οὗτοι οἱ ἐπίκουροι μόνον ἀνῆλθον εἰς 2 χιλιάδας ἄνδρας. Καὶ τὸ χειρότερον, οἱ τὸν

Γαλατᾶν κατέχοντες Γενοῦαῖοι συνωμολόγησαν εἰρήνην πρὸς τὸν Μωάμεθ καὶ πολλὰς εἰς αὐτὸν παρέσχον ὑπηρεσίας. Τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἦσαν ἰσχυρότατα, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ φρουρηθῶν ὑπὸ τόσον ὀλίγου στρατοῦ. Ἡ δὲ κατὰ θάλασσαν δύναμις τοῦ Κωνσταντίνου περιωρίζετο εἰς 26 πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων μάλιστα τινα ἔλειπον εἰς τὸ Αἰγαῖον, ὅταν ἤρχισεν ἡ πολιορκία. Ἀρχηγὸς δὲ τῆς ἀμύνης ἦτο αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ γενναῖος Ἰουστινιάνης. Ἀλλὰ καὶ οἱ πόροι τοῦ Κωνσταντίνου ἦσαν πολὺ ὀλίγοι. Ἐνεκα τούτου ἠναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπως ἄλλοτε εἶχε κάμει ὁ Ἡράκλειος. Ταῦτα ὅμως δὲν ἔμελλεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἀποδώσῃ, ὡς ἐκεῖνος.

2. Ἡ πολιορκία.

Ἡ πολιορκία ἤρχισε τὴν 7ην Ἀπριλίου 1453, διήρκεσε δὲ 52 ἡμέρας. Αἱ πρῶται ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐν γιγαντιαῖον πυροβόλον, τὸ ὁποῖον ἐν ἀρχῇ ἐπροξένει μεγάλας ζημίας εἰς τὸ τεῖχος, διαρρήγνυται. Τὰ ὀήγματα τῶν τειχῶν συμπληροῦνται ἀμέσως ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Τὴν 15ην δὲ Ἀπριλίου γίνεται καὶ μία ναυμαχία, ἡ ὁποία κατήσχυε τὸν ὀθωμανικὸν στόλον. Ἐνῶ ὁ ἐκ 400 πλοίων τουρκικὸς στόλος ἐστάθμυε πρὸ τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐμφανίζονται 4 ἑλληνικὰ πλοῖα κομίζοντα τροφὰς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος προσπαθεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἴσοδον τῶν πλοίων εἰς τὸν λιμένα. Ὡς ἐκ τούτου συνάπτεται ναυμαχία ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ σουλτάνου καὶ ὅλου τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὡς καὶ τῶν ἐκ τῶν τειχῶν θεωμένων Ἑλλήνων. Οἱ γενναῖοι Ἕλληνες ναῦται ἀποκρούουν τὸν ἐχθρικὸν στόλον διὰ τοῦ ὕγρου πυρός, καίουν πολλὰ πλοῖα καὶ φονεύουν πολλοὺς Τούρκους. Μετὰ τοῦτο δὲ βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου εἰσέρχονται εἰς τὸν λιμένα. Δυσσῶν ἤδη ἔξ ὄργῆς ὁ σουλτάνος διὰ τὴν αἰσχρὰν αὐτὴν ἦτταν συλλαμβάνει μέγα σχέδιον. Τῇ βοηθείᾳ τῶν Γενοῦαίων κατασκευάζει ὁδὸν ξυλίνην διὰ τῶν ὑψωμάτων τῶν ὑπεράνω τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πέραν ἀλμυμένην μὲ λίπος καὶ δι' αὐτῆς μεταφέρει εἰς μίαν νύκτα 70 πλοῖα ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὸν Κεράτιον. Οἱ πολιορκούμενοι ἔμειναν ἔκπληκτοι, εἰς μάτην δὲ προσε-

πάθησαν νὰ καύσουν τὰ πλοῖα ταῦτα. Ἡ πόλις τῶρα ἐπολιορκήθη στενωῶς καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἡ πολιορκία ἐξηκολούθει 7 ἑβδομάδας. Καὶ ἀπεκρούοντο μὲν αἱ ἐπιθέσεις, ἀλλ' ἤδη ῥήγματα πολλὰ εἶχον γίνει εἰς τὸ τεῖχος ὑπὸ τοῦ ἀκατασχέτου πυρὸς τῶν τουρκικῶν κανονίων. Τότε ὁ Μωάμεθ ἐνόμισεν ὅτι εἶναι καιρὸς πλέον διὰ τὴν μεγάλην ἔφοδον. Πρὸ ταύτης ἔκαμε τελευταίαν πρότασιν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως. Ἀντὶ τούτου ὑπέσχετο νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ μεταβῇ μὲ τὴν ἀκολουθίαν του εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὡς ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα αὐτῆς. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως, ἂν καὶ οὐδαμῶθεν ἐπερίμενε βοήθειαν, ἂν καὶ ἦτο ἀπηλπισμένος τελείως περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ἀπεφάσισε λαβὼν τὴν γνώμην καὶ τῶν περὶ αὐτὸν νὰ ἀντισταθῇ μέχρις ἐσχάτων καὶ νὰ πέσῃ ἐνδόξως καὶ ἐντίμως. Ἀπῆντησε λοιπὸν εἰς τὸν Μωάμεθ ὅτι προθύμως δύνатаι νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν πληρωμὴν φόρου, *«τὸ δὲ τὴν πόλιν παραδοῦναι οὔτε ἐμὸν ἐστίν, οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐνταῦθα· κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεθα μὴ φειδόμενοι τῆς ζωῆς ἡμῶν»*.

Ὁ σουλτᾶνος μετὰ τοῦτο ὤρισεν ὡς ἡμέραν τῆς μεγάλης ἐφόδου τὴν 29ην Μαΐου. Προεκήρυξεν εἰς ὄλον τὸ στρατόπεδον ὅτι, ἐὰν κυριευθῇ ἡ πόλις, ἀφήνει εἰς τὸν στρατὸν ὅλας τὰς κινητὰς περιουσίας καὶ τοὺς ἀνθρώπους αὐτῆς, δι' ἑαυτὸν δὲ κρατεῖ μόνον τὰ τεῖχη καὶ τὰς οἰκοδομὰς. Συγχρόνως ὑπεσχέθη μεγάλας ἀμοιβὰς εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι θὰ ἀναβοῦν πρῶτοι εἰς τὰ τεῖχη καὶ διὰ δερβισσῶν ἐξήγειρε τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν στρατιωτῶν. Τὸ κήρυγμα ἐγίνε δεκτὸν μὲ θορυβώδεις ἐκδηλώσεις ἀγαλλιάσεως. Τὰ τύμπανα ἤρχισαν νὰ κροτοῦν δαιμονιωδῶς καὶ τὴν τελευταίαν νύκτα ὄλον τὸ στρατόπεδον ἐφωταγωγήθη.

Ὅπως τοῦναντίον ἡ πόλις ἦτο βυθισμένη εἰς τὸ σκότος καὶ τὴν κατήφειαν. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐκ τοῦ θορύβου τῆς προηγουμένης ἡμέρας καὶ τῆς φωταγωγήσεως ἐνόησαν τὴν ἐπικειμένην ἔφοδον. Ὁ Κωνσταντῖνος συνεκάλεσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὄλους τοὺς στρατιωτικὸς καὶ τοὺς πολιτικὸς ἄρχοντας καὶ ἐνεθάρρουν αὐτοὺς καὶ τοὺς παρώρμησε νὰ ἀγωνισθοῦν γενναίως ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ἡ ὁποία εἶναι *«τὸ καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ χαρὰ τῶν Ἑλλήνων»*. Μετὰ τοῦτο

ἐπορεύθη μετὰ τῆς ἀκολουθίας του εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, εἰς τὸν ὁποῖον διὰ τελευταίαν φορὰν ἔμελλον νὰ ἀντηγήσουν δεήσεις καὶ ᾠδαὶ χριστιανικαὶ ἑλληνικαί. Ἐκεῖ ἠκροάσθη κατανυκτικῶς τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας καὶ μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Ἐπειτα μετέβη διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἀπεχαιρέτισε δακρύων τοὺς λειτουργοὺς καὶ ὑπηρέτας του. Καὶ τελευταῖον περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπεθεώρησε καὶ πάλιν τὰ τεῖχη καὶ τοὺς πύργους καὶ κατέληξεν εἰς τὴν θέσιν του, εἰς τὸ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ῥωμανοῦ στρατηγεῖόν του, ὅπου ἦτο καὶ ὁ Ἰουστινιάνης. Ἀμέσως δὲ τότε ἤρχισε καὶ ἡ ἔφοδος τῶν πολιορκητῶν.

3. Ἡ ἄλωσις.

Ἡ μεγάλη ἔφοδος ἤρχισε περὶ τὴν 2αν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν τῆς 29ης Μαΐου 1453. Οἱ Τούρκοι ἐπιτίθενται μανιῶδεις καθ' ὄλων τῶν μερῶν καὶ τοῦ χερσαίου καὶ τοῦ θαλασσίου τεύχους. Ἡ λυσσωδεστέρα ὁμως προσβολὴ γίνεται εἰς τὸ περὶ τὴν πύλην τοῦ Ῥωμανοῦ μέρος τοῦ τεύχους. Ἀλλ' ἐδῶ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Ἰουστινιάνης ἀμύνονται γενναίως. Δύο ἐπιθέσεις ἀποκρούονται νικηφόρος. Ὁ σουλτᾶνος διατάσσει τοὺς Γενιτσάρους νὰ ἐπιπέσουν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀποκρούονται ἀφ' οὗ ὑπέστησαν μεγάλας ἀπωλείας. Ἐξημέρωσεν ἤδη ἡ 29η Μαΐου καὶ ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ Ῥωμανοῦ ἐκυμάτιζεν εἰσέτι ἡ ἀετοφόρος ἑλληνικὴ σημαία, ὅτε ὁ Ἰουστινιάνης πληγωθεὶς ὑπὸ βέλους ἀποχωρεῖ, ἵνα περιποιηθῇ τὴν πληγὴν του. Τοῦτο ἐπέφερε μικρὰν ταραχὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ταύτην παρατηρήσαντες οἱ Τούρκοι ἐπιτίθενται ὀρμητικώτεροι. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπίθεσιν ταύτην οἱ Ἕλληνες ἀποκρούουν ἡρωϊκῶς.

Αἴφνης ἀπροσδόκητόν τι συμβὰν κατέστησε τοὺς Τούρκους κυρίους τῆς πόλεως. Πυλὴς τις ὑπόγειος τῶν τειχῶν, ἡ ὀνομαζομένη ξυλόπορτα, εἶχε λησμονηθῆ ἀνοικτὴ καὶ ταύτην ἀνακαλύψαντες οἱ Τούρκοι εἰσέρχονται ἀρκετοὶ ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ κατευθύνονται πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ῥωμανοῦ εἰς τὰ νῶτα τοῦ αὐτοκράτορος. Συγχρόνως δὲ ὁ σουλτᾶνος πληροφορηθεὶς τὰ γινόμενα ἐπιτίθεται σφοδρότερον κατὰ μέτωπον καὶ τμημά τι γενιτσάρων ἀναβαίνει τὸ τεῖχος. Στιγμὴ φοβερὰ διὰ τὸν Κωνσταντῖνον. Ἰδὼν ἑαυτὸν πανταχόθεν περικυκλωμένον ἀπηλίπισθη,

ἀλλ' ἀγωνίζεται ὡς ὁ ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν μετὰ τῶν περὶ αὐτόν, οἱ ὅποιοι ὅλοι πίπτουν. Τότε ἀναφωνεῖ «δὲν ὑπάρχει χριστιανὸς νὰ λάβῃ τὴν κεφαλὴν μου ;» Ἀμέσως Τοῦρκός τις κτυπᾷ αὐτόν ἐκ τῶν ὀπισθεν καὶ πίπτει μετὰ τῶν ἀπείρων πτωμάτων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔπεσεν ὡς ἥρως καὶ ἔπεσε κτυπηθεὶς καὶ αὐτός, ὅπως ἡ πόλις, ἐκ τῶν ὀπισθεν.

Οἱ νικηταί, ἀφ' οὗ κατέσφαξαν τὴν ἀσθενῆ φρουράν, ὥρμησαν εἰς τὴν διαρπαγὴν, 60 χιλ. ἐκ τῶν κατοίκων ἠχμαλωτίσθησαν. Πλήθος ἐκ τούτων εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἐπίστευον σύμφωνα μὲ ἀρχαῖον χρῆσμον ὅτι ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ κατερχόμενος θὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς πόλεως. Αἱ πύλαι τοῦ μεγάλου ναοῦ συνετρίβησαν μὲ ἀξίνας. Οἱ ἐντὸς αὐτοῦ συλλαμβάνονται καὶ δένονται, ὁ δὲ ναὸς γυμνώνεται ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰ κοσμήματά του καὶ βεβηλώνεται. Ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς πόλεως ἡ λεηλασία ἔγινε συστηματικὴ διαρκέσασα τρεῖς ἡμέρας. Κατὰ τὴν προκήρυσεν τοῦ σουλτάνου τὰ βαρβαρικὰ στίφη δὲν ἀφῆκαν παρὰ τὰ τεῖχη καὶ τὰς οἰκοδομὰς.

Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ὁ Μωάμεθ. Μετέβη κατ' εὐθείαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τῆς Ἀγίας τραπέζης προσηχήθη. Ἐκτοτε ὁ ναὸς μετετράπη εἰς τζαμίον ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι τῆς πόλεως. Μετὰ τοῦτο διέταξε νὰ ἐρευνηθοῦν τὰ πτώματα διὰ νὰ εὐρεθῇ ὁ νεκρὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ μέγας νεκρὸς ἀνευρέθη ἀναγνωρισθεὶς ἐκ τῶν ἀετοφόρων ἐρυθρῶν πεδίλων. Ὁ Μωάμεθ διέταξε τότε ἡ μὲν κεφαλὴ αὐτοῦ νὰ ὑψωθῇ ἐπὶ κίονος πρὸς ἐπίδειξιν, τὸ δὲ σῶμα νὰ ταφῇ.

Ποῦ ἐτάφη ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ εἶναι ἄγνωστον. Ἡ πιθανωτέρα γνώμη εἶναι ὅτι ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας (Γκιουλ τζαμί). Ὁπουδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ὁ τάφος του, τὸ ὄνομά του εἶναι βαθειὰ χαραγμένον εἰς τὰς καρδίας ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἑλληνισμὸς θὰ εἶναι ἔσαεὶ εὐγνώμων πρὸς αὐτόν, διότι ὡς γνήσιος ἀντιπρόσωπός του ἔπεσεν ἡρωϊκῶς.

4. Τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία κατελύθη. Ὅλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ Μωάμεθ κατέλυσε καὶ τὸ ἐν Πελοποννήσῳ κράτος τῶν Παλαιολόγων καὶ τὸ

φραγκικὸν δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος. Βραδύτερον δὲ οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον καὶ ὅλας τὰς χώρας καὶ νήσους τὰς κατεχομένας ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν. Ὡστε ὅλαι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων περιῆλθον ὀριστικῶς εἰς χεῖρας τῶν Τοῦρκων.

Ἄλλ' ἂν μὲ τὴν ἄλωσην τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατελύθη ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἐξωλοθρεύθη. Τοῦναντίον. Ἦδη ἐν ᾧ ἀκόμη ἡ Κωνσταντινούπολις ἀγωνιᾷ καὶ τὸ ἔθνος εὐρίσκεται εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς, ἐξεγείρεται πολὺ ἰσχυρότερον παρὰ πρὶν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνικὸν αἶσθημα καὶ τὸ ἔθνος λαμβάνει πολὺ μεγαλυτέραν συνείδησιν τοῦ μεγαλείου του καὶ τοῦ προορισμοῦ του. Ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τὴν παρορμήσιν τοῦς προμάχους τῆς βασιλευσῆς νὰ ἀγωνισθοῦν γενναίως ὀνομάζει αὐτοὺς ἀπογόνους Ἑλλήνων καὶ τὴν Πόλιν ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἔπασεν ἡ πόλις, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἔπαυσε νὰ ἔχη τὴν πεποίθησιν, ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡ ἡμέρα τῆς ἐλευθερώσεως καὶ ἀνορθώσεως τοῦ ἔθνους. Τοῦτο δεικνύουν τὰ δημοτικὰ ἄσματά του, οἱ θρηνοὶ, μὲ τὰ ὁποῖα ἐθρήνησε τὴν ἄλωσην τῆς πόλεως. Τοῦτο δεικνύουν αἱ διάφοροι παραδόσεις περὶ τῆς τελευταίας λειτουργίας, περὶ τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾷ κλπ. Καὶ ἡ πεποίθησις αὕτη μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰῶνων ἀντὶ νὰ ἐκλίπη ἐγιναντώθη. Τὰ μαῦρα χρόνια τῆς δουλείας ἐσφυρηλάτησαν τὸ ἔθνικὸν αἶσθημα. Μὲ αὐτὸ δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀφ' οὗ ἐπὶ αἰῶνας ἔταλαιπωρήθη, ἐβασανίσθη ἀλλὰ καὶ εἰργάσθη καὶ ἠγωνίσθη, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ θραύσῃ τὰς ἀλύσεις του.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

-
- 961 *Ανάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Φωκά.
971 Κατατρόπωσις τῶν Ῥωσοβουλγάρων ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ.
976—1018 Οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμοι Βασιλείου τοῦ Β'.
1096—1099 Πρώτη σταυροφορία.
1204 *Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
1261 *Ανάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.
1326 *Ἄλωσις τῆς Προύσης ὑπὸ τῶν Ὀσμάνων Τούρκων.
1365 *Ἄλωσις τῆς Ἄδριανουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1453 *Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
-

ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ 867—1056

Βασίλειος Α'. 867—886	Κατάληψις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σαρακηνῶν (904).
Λέων ΣΤ'. ὁ σοφὸς 886—912	Ἐπιδρομὴ Ῥώσων εἰς Κωνσταντινούπολιν (906).
Κωνσταντῖνος Ζ'. Πορφυρογέννητος. 912—959	Τὸ Β' Βουλγαρικὸν κράτος. Συμεὼν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (924).
(Συμβασιλεὺς Ῥωμανὸς Λεκαπηνὸς 914—944)	Νίκαι κατ' Ἀράβων Κουρκούα, Νικηφόρου Φωκά. Ἀνάκτησις Κρήτης (961).
Ῥωμανὸς Β'. 959—963	Νέος Βουλγαρικὸς πόλεμος. Σβετολαῦος. Προσάρτησις Βουλγαρίας ὑπὸ Ἰωάννου Τιμισκῆ. Πόλεμοι κατὰ Βουλγάρων ἐπὶ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου (Σαμουήλ). Κατασύντριψις αὐτῶν (976—1018).
Βασίλειος Β'. ὁ Βουλγαροκτόνος. 963—1025	Ἐγκατάστασις Νορμανδῶν ἐν Γαλλίᾳ (912).
(Συμβασιλεῖς : Νικηφόρος Β'. Φωκάς 963—969, Ἰωάννης Α'. Τιμισκῆς 969—976).	Κατάληψις γάτο Ἰταλίας καὶ Σικελίας ὑπὸ Νορμανδῶν τὸν ΙΑ' αἰῶνα.
Κωνσταντῖνος Η'. 1025—1028	
Ζωὴ καὶ Θεοδώρα. 1028—1056	
(Συμβασιλεῖς : Ῥωμανὸς Γ' Ἀργυρὸς 1028—1034, Μιχαὴλ Δ' Παφλαγῶν 1034—1041, Μιχαὴλ Ε' Καλαφάτης 1041—1042, Κωνσταντῖνος Θ' Μονομάχος 1042—1054).	

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΔΟΥΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΜΝΗΝΩΝ 1057—1186

Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός. 1057—1059	Ἐμφάνισις Σελτζουκῶν Τούρκων. Αἰχμαλωσία Ῥωμανοῦ Διογένους ὑπὸ Ἀρπ-Ἀρσλάν (1071).
Κωνσταντῖνος Γ' Δούκας. 1059—1067	Κατάληψις ὑπ' αὐτῶν Μ. Ἀσίας (1078).
Ῥωμανὸς Δ'. Διογένης. 1067—1071	Εἰσβολὴ Ῥοβέρτου Γυισκάρδου εἰς Ἕπειρον (1081—1084).
Μιχαὴλ Ζ'. Δούκας. 1071—1078	Α'. Σταυροφορία 1096—1099.
Νικηφόρος Γ'. 1078—1081	Νέα ἐπιδρομὴ Νορμανδῶν ὑπὸ Βοημοῦνδον εἰς Ἕπειρον (1107).
Ἀλέξιος Α'. Κομνηνός. 1081—1118	Β'. Σταυροφορία 1147.
Ἰωάννης Β'. Κομνηνός. 1118—1143	Ἀλωσις Θεσσαλονίκης ὑπὸ Νορμανδῶν (1185).
Μανουὴλ Α'. Κομνηνός. 1143—1180	Τὸ Βλαχοβουλγαρικὸν κράτος.
Ἀλέξιος Β'. Κομνηνός. 1180—1183	
Ἀνδρόνικος Α'. Κομνηνός. 1183—1186	

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΑΓΓΕΛΩΝ 1186—1204

Ἰσαάκιος Β'. Ἀγγελος. 1186—1195	Γ'. Σταυροφορία (1188).
Ἀλέξιος Γ'. Ἀγγελος. 1195—1203	Δ'. Σταυροφορία Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204).
Ἰσαάκιος Β'. (2ον) καὶ Ἀλέξιος Δ'. 1203—1204	
Ἀλέξιος Ε'. Μούρτζουφλος. 1204	

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΛΑΣΚΑΡΕΩΝ 1204—1261

Θεόδωρος Α'. Λάσκαρις. 1204—1222	Ἄλέξιος Α'. Κομνηνὸς Τραπεζοῦντιος.
Ἰωάννης Γ'. Δούκας	Μιχαὴλ Ἀγγελὸς Κομνηνὸς δεσπότης Ἠλείου.
Βατάτζης. 1222—1254	Θεόδωρος Κομνηνὸς δεσπότης Ἠλείου, ἔπειτα αὐτοκράτωρ Θεσσαλονίκης.
Θεόδωρος Β'. Λάσκαρις. 1254—1258	Μανουὴλ Κομνηνὸς αὐτοκράτωρ Θεσσαλονίκης.
Ἰωάννης Δ'. Λάσκαρις. 1258—1261	Ἰωάννης Κομνηνὸς αὐτοκράτωρ Θεσσαλονίκης.
(συμβασιλεὺς Μιχαὴλ Η'. Παλαιολόγος).	Μιχαὴλ Β'. δεσπότης Ἠλείου.
	Βαλδουῖνος Α'. Φράγκος αὐτοκράτωρ.
	Ἐρρίκος Α'. Φράγκος αὐτοκράτωρ.
	Βαλδουῖνος Β'. » »
	Ἀνάκτησις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἑλλήνων 1261.

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ 1261—1453

Μιχαὴλ Η'. Παλαιολόγος. 1261—1282	Ἐμφάνισις Ὀσμάνων Τούρκων.
Ἀνδρόνικος Β'. 1282—1328	Ἰδρυσις ὀσμανικοῦ κράτους ὑπὸ Ὀσμάν καταλαβόντος Προῦσαν (1326).
Ἀνδρόνικος Γ'. 1328—1341	Οὐρχάν διάδοχος ὀργανώνει Γενιτσαρικόν τάγμα, κυριεύει Καλλιπὸν (1354).
Ἰωάννης Ε'. 1341—1391	Μουράτ Α'. (1359) κυριεύει Θράκην καὶ κάμνει πρωτεύουσαν Ἀδριανούπολιν (1365), ἔπειτα κυριεύει Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν, Ἀλβανίαν, Θεσσαλονίκην (1385), Βουλγαρίαν, μάχη Κοσσυφοπέδιου (1384).
(συμβασιλεὺς Ἰωάννης ΣΤ'. Καντακουζηνὸς 1341—1355).	Βαγιαζήτ (1389). Μάχη Νικοπόλεως (1386).
Μανουὴλ Β'. 1391—1423	Ταμερλάνος. Μάχη Ἀγκώρας (1402)
(ἐπὶ τινα χρόνον Ἰωάννης Ζ'.)	Μωάμεθ Α'. (1403).
	Μουράτ Β'. (1421) κυριεύει Θεσσαλονίκην (1430).
Ἰωάννης Η'. 1423—1448	Σύνοδος Φλωρεντίας (1439).
Κωνσταντῖνος ΙΑ'. 1449—1453	Μάχη Βάρνας κατὰ Οὐγγρων (1444).
	Μωάμεθ Β'. (1451).
	Ἄλωσις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Τούρκων (1453).

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ

- 1) Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου.
- 2) Ὁ Χριστὸς τοῦ Νάρθηκος τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει.
- 3) Ἡ Ἀνάληψις τοῦ τρούλλου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Θεσσαλονίκῃ.
- 4) Ὁ Χριστὸς τοῦ Νάρθηκος τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά ἐν Φωκίδι.
- 5) Ὁ παντοκράτωρ τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου.
- 6) Ἡ Ἀνάστασις τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου.
- 7) Ὁ Δαυὶδ κρούων τὴν κιθάραν (μικρογραφία).
- 8) Ὁ Ἰσαΐας προσευχόμενος (μικρογραφία).
- 9) Τρίπτυχον τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου.
- 10) Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ (πλὸς ἐσμαλτωμένη).
- 11) Ζωγραφία αὐτοκράτορος ἐπὶ ὑφάσματος.
- 12) Τοξοειδὴς θόλος ῥωμαϊκοῦ ῥυθμοῦ.
- 13) Ὁξυκόρυφος θόλος γοτθικοῦ ῥυθμοῦ.
- 14) Ὁ Προφήτης Ἡλίας τῆς Θεσσαλονίκης.
- 15) Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι τῆς Θεσσαλονίκης.
- 16) Οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι τῶν Ἀθηνῶν.
- 17) Ὁ Ἱεροβοάμ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κωνσταντινουπόλει.
- 18) Ὁ Παντοκράτωρ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας ἐν Κωνσταντινουπόλει.
- 19) Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ὑπερθύρῳ τοῦ Νάρθηκος τοῦ πρωτάτου τοῦ Ἁγίου Ὁρους.
- 20) Θεόδωρος Τύρων (τοιχογραφία τῆς μονῆς τῆς Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὁρει).
- 21) Ἡ Παρθένος (τοιχογραφία τῆς μονῆς τῆς Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὁρει).
- 22) Οἱ χοροὶ τῶν δικαίων (τοιχογραφία τῆς μονῆς τῆς Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὁρει).
- 23) Ἡ Παναγία Ἄξιόν ἐστιν (εἰκὼν ἐπὶ σανίδος).
- 24) Ὁ ναὸς τῆς Παντανάσσης τοῦ Μυστρᾶ.
- 25) Ἡ Μεταμόρφωσις (ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρᾶ).
- 26) Ἐξοδος πρὸς θήραν (μικρογραφία τοῦ 15ου αἰῶνος).
- 27) Κιονόκρανον εὑρεθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει.
- 28) Ποτήριον Μανουὴλ Παλαιολόγου.
- 29) Ἀρχιερατικὸς σάκκος τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων ἐν Ἁγίῳ Ὁρει.

ΠΙΝΑΞ ΧΑΡΤΩΝ

- 1) Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος.
  - 2) Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα.
  - 3) Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἐπὶ Φραγκοκρατίας.
  - 4) Αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι κατὰ τοὺς πρὸς κατάκτησιν αὐτῶν ἀγῶνας τῶν Τούρκων.
-

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία μέχρι τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.	Σελ. 3—4
Κεφάλαιον Α'. Ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία. — 1) Οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, 2) Βασίλειος Α'. ὁ Μακεδών, 3) Λέων ΣΤ'. ὁ σοφός, 4) Κωνσταντῖνος Ζ'. ὁ Πορφυρογέννητος καὶ Ῥωμανὸς Β', 5) Νικηφόρος Φωκᾶς, 6) Ἰωάννης Τιμιμωχῆς, 7) Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος, 8) Τὸ τέλος τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.	Σελ. 5—20
Κεφάλαιον Β'. — Ὑλική, ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς αὐτῆς. — 1) Τὸ κράτος, 2) Ἡ κοινωνικὴ κατάστασις, 3) Τὰ γράμματα, 4) Ἡ τέχνη (ἀρχιτεκτονικὴ, ζωγραφικὴ, γλυπτικὴ), 5) Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.	Σελ. 21—41
Κεφάλαιον Γ'. — Ἡ Εὐρώπη μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου. — 1) Τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, 2) Τὸ γερμανικὸν κράτος καὶ ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία, 3) Ἡ Γαλλία, 4) Ἡ Ἰταλία, 5) Ἡ ἄλλη Εὐρώπη (τὰ Σκανδιναυικὰ κράτη, ἡ Ἀγγλία, ἡ Ἰσπανία, Σλαῦοι καὶ Οὐγγροί), 6) Ὁ βίος εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν μεσαίωνα (οἱ μεγάλοι φεουδαρχαί, οἱ ἱππῶται, οἱ χωρικοί, τὰ φεουδαλικά ἦθη, ἡ ἐκκλησία, αἱ πόλεις.	Σελ. 42—55
Κεφάλαιον Δ'. — Ἡ δυναστεία τῶν Δουκῶν καὶ Κομνηνῶν καὶ αἱ πρῶται σταυροφορίαι. — 1) Οἱ Δοῦκαι καὶ οἱ Σελτζουκοὶ Τοῦρκοι, 2) 2) Οἱ Κομνηνοί, 3) Ἀλέξιος Α'., 4) Ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν, 5) Ἡ πρώτη σταυροφορία, 6) Ἰωάννης καὶ Μανουὴλ Κομνηνοί, 7) Δευτέρα σταυροφορία, 8) Ἀλέξιος Β'. καὶ Ἀνδρόνικος.	Σελ. 56—72
Κεφάλαιον Ε'. — Οἱ Ἀγγελοὶ καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων. — 1) Ἰσαάκιος Β'. Ἀλέξιος Γ'., 2) Ἡ τρίτη σταυροφορία, 3) Ἡ τετάρτη σταυροφορία, 4) Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.	Σελ. 73—79
Κεφάλαιον ΣΤ'. — Ἡ Φραγκοκρατία. — 1) Διανομὴ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, 2) Ἡ κατάκτησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων. Σχηματισμὸς νέων ἑλληνικῶν κρατῶν (αἱ αὐτοκρατορίαι Νικαίας καὶ Τραπεζούντος, ἡ Θράκη, Μακεδονία, Θεσσαλία, Στερεὰ Ἑλλάς, ἡ Πελοπόννησος, αἱ νῆσοι), 3) Κατάστασις τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας 4) Τὰ ἑλληνικὰ κράτη μέχρι τῆς ἀνακτῆσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, 6) Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπικοινωνίας.	Σελ. 80—92
Κεφάλαιον Ζ'. — Οἱ Παλαιολόγοι καὶ οἱ Ὀσμάνοι Τοῦρκοι. — 1) Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, 2) Οἱ διάδοχοι τοῦ Μιχαὴλ, 3) Οἱ Ὀσμάνοι Τοῦρκοι, 4) Πρῶτοι ἄγωνες τῶν Τοῦρχων ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ, 5) Ὁ Ταμερλᾶνος. Ἀνακοπὴ τῆς προόδου τῶν Τοῦρχων, 6) Νεοὶ ἄγωνες τῶν Τοῦρχων ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ. Τελευταία ἀποπέριρα τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Οὐνυάδης, Γεώργιος Καστριώτης, Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.	Σελ. 93—107
Κεφάλαιον Η'. — Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ Παλαιολόγων. — 1) Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν, 2) Ἡ λογοτεχνικὴ ἀναγέννησις, 3) Ἡ δημώδης ποίησις, 4) Ἡ τέχνη (ἀρχιτεκτονικὴ, γραφικὴ, γλυπτικὴ).	Σελ. 108—123
Κεφάλαιον Θ'. — Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τοῦρχων. — 1) Προπαρασκευαὶ καὶ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων, 2) Ἡ πολιτορκία, 3) Ἡ ἄλωσις, 4) Τὸ ἔθνικὸν φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Σελ. 124—130	Σελ. 124—130
Χρονολογικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων γεγονότων.	Σελ. 131
Συγχρονιστικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων γεγονότων.	Σελ. 132
Πίναξ εἰκόνων.	Σελ. 134
Πίναξ χαρτῶν.	Σελ. 185
Πίναξ περιεχομένων.	Σελ. 136

